

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΜΣ «ΝΕΟΤΕΡΟΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ,
ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ»**

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία

*Η ληστεία στη Θεσσαλία (τέλη 19^{ου} αιώνα – δεκαετία
του 1920)*

Μεταπτυχιακός φοιτητής

Γεώργιος Κουτής

ΑΜ:291

Τριμελής επιτροπή:

Νικόλαος Αναστασόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής (Επόπτης)

Λάμπρος Φλιτούρης, Αναπληρωτής Καθηγητής (Μέλος)

Γεώργιος Νικολάου, τ. Αναπληρωτής Καθηγητής (Μέλος)

Ιωάννινα 2024

Στους γονείς μου

Αχιλλέα και Ελένη Κουτή,

Στις γιαγιάδες μου

Ευαγγελή Κουτή και Ανδρομάχη Παλάβρα,

Στους παππούδες μου

Γιώργο Κουτή και Γιώργο Παλάβρα

και στον θείο και την θεία μου

Κώστα Παλάτο και Νατάσα Παλάτον για όσα έκανα

Ευχαριστίες

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία ολοκληρώθηκε μετά από ενδελεχή μελέτη και συνεχή προσπάθεια η οποία διήρκεσε ένα ολόκληρο ακαδημαϊκό έτος. Η περίοδος αυτή υπήρξε γεμάτη από έντονες δοκιμασίες σε προσωπικό και επαγγελματικό επίπεδο που όμως ξεπεράστηκαν ολοκληρωτικά χάρη στην απεριόριστη αγάπη, την αμέριστη βοήθεια και συμπαράσταση που έδειξαν στο πρόσωπό μου αρκετοί άνθρωποι. Όλους αυτούς θα ήθελα να ευχαριστήσω.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου Αχιλλέα και Ελένη Κουτή για την ψυχική και υλική βοήθεια. Επίσης την αδερφή μου Εβίτα Κουτή η οποία με βοήθησε αρκετά κατά την διάρκεια της συγγραφής αλλά και όλους τους συγγενείς και τους φίλους που μου συμπαραστάθηκαν και με στήριξαν αδιάκοπα όλα αυτά τα χρόνια. Ιδιαίτερα όμως θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς τον καθηγητή μου και επόπτη της συγκεκριμένης μελέτης κ. Νικόλαο Αναστασόπουλο για την αδιάκοπη βοήθεια, στήριξη και ενδιαφέρον καθ' όλη την διάρκεια των σπουδών μου. Πραγματικά υπήρξε για έμένα πρότυπο ακαδημαϊκού δασκάλου και πλέον μοναδικού φίλου και συναδέλφου. Επιπρόσθετα θα ήθελα να ευχαριστήσω μέσα από την καρδιά μου τα μέλη της τριμελούς εξεταστικής επιτροπής τους κ. Γεώργιο Νικολάου και κ. Λάμπρο Φλιτούρη για όλες τις ευγενικές, εποικοδομητικές και γόνιμες συμβουλές τους όλα αυτά τα χρόνια καθώς και για την ειλικρινή τους έντονη θέληση να προσεγγίσουν σχολαστικά την συγκεκριμένη διπλωματική εργασία. Ακόμη θα ήθελα να ευχαριστήσω όλες τις καθηγήτριες και τους καθηγητές του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας οι οποίοι μου διεύρυναν τους ορίζοντες και με εφοδίασαν με τα σημαντικότερα μεθοδολογικά εργαλεία προκειμένου να προσεγγίσω με τον καλύτερο επιστημονικό τρόπο κάθε έρευνα.

Ακόμη θα ήθελα να ευχαριστήσω την θεία μου Νατάσα Παλάτου και τον θείο μου Κώστα Παλάτο για την απέραντη αγάπη, συμπαράσταση και στήριξη όλα αυτά τα χρόνια. Ειλικρινά δεν θα μπορούσα να φανταστώ την ζωή μου χωρίς αυτούς. Ο πρώτος άνθρωπος που με έφερε σε επαφή με την επιστήμη της ιστορίας από την νηπιακή μου ηλικία υπήρξε ο θείος μου, Κώστας Παλάτος, ο οποίος προτού ακόμα μάθω να διαβάζω μου έδωσε την ευκαιρία να ξεφυλλίζω όλους τους τίτλους της πλούσιας βιβλιοθήκης του και με έμαθε να σκέφτομαι πως πρέπει κανείς να μελετάει, να ερευνά και να αναλύει κάθε ιστορικό ζήτημα. Χάρη στην αγάπη του και την ακλόνητη πίστη του απέναντι σε εμένα στάθηκε σε όλη μου την ζωή ο σημαντικότερος υποστηρικτής κάθε μου επιλογής. Του οφείλω τα περισσότερα για ό,τι έχω καταφέρει στις σπουδές μου αλλά και στην ζωή πέρα από την επιστήμη της ιστορίας.

Τέλος δεν θα μπορούσα να παραλείψω ορισμένους πολύ σημαντικούς ανθρώπους για εμένα οι οποίοι έχουν φύγει από την ζωή και με στήριξαν σε όλη την προσπάθεια μου και πίστεψαν στις δυνατότητες μου όπως οι γιαγιάδες μου Ευαγγελή Κουτή και Ανδρομάχη Παλάβρα και οι παππούδες μου Γιώργος Κουτής και Γιώργος Παλάβρας.

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος	4
Εισαγωγή	5
Κεφάλαιο Α - Το ληστρικό φαινόμενο στον Ελλαδικό Χώρο (19^{ος} -20^{ος} αιώνας)	12
1.1) Χαρακτηριστικά της ληστείας και των ληστών	12
1.2) Το φαινόμενο της ληστείας μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους	13
1.3) Η ληστεία στις διασυνοριακές περιοχές (μέσα του 19ου αιώνα-αρχές του 20ου)	14
1.4) Αιτίες ανάπτυξης της ληστείας στο ελληνικό κράτος από τα μέσα του 19ου αιώνα και εξής	15
1.5) Το φαινόμενο της ληστείας στη σφαίρα της ιστοριογραφικής προσέγγισης και της «εθνικής-λαϊκής συνείδησης»	17
1.6) Το φαινόμενο της ληστείας και η σύνδεση του με την Αλυτρωτική Πολιτική του Ελληνικού Κράτους (μέσα 19ου αιώνα – αρχές 20ου)	18
Κεφάλαιο Β - Το φαινόμενο της ληστείας στα μέσα του 19^{ου} αιώνα κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την ίδρυση του ανεξάρτητου του ελληνικού κράτους έως την προσάρτηση της Θεσσαλίας το 1881	21
2.1) Ο Κριμαϊκός Πόλεμος.....	21
2.2) Η επανάσταση στη Θεσσαλία του 1854 κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου και η συμβολή των ληστών σε αυτή	35
2.3) Κατάληψη της Καλαμπάκας από τον Χατζηπέτρο	44
2.4) Το τέλος της Επανάστασης του 1854.....	45
Κεφάλαιο Γ - Το φαινόμενο της ληστείας στο Ανεξάρτητο Ελληνικό Κράτος και την οθωμανοκρατούμενη Θεσσαλία μετά το τέλος της Επανάστασης του 1854 και μέχρι την εκδήλωση της Επανάστασης του 1878	48
3.1) Οι δεκαετίες 1860-1870	48
3.2) Το επαναστατικό κίνημα των Αγράφων του 1866-1867 και η συμβολή των ληστών σε αυτό	57
3.3) Η επανάσταση στη Θεσσαλία του 1878: Η τελευταία μεγάλη επαναστατική κίνηση πριν την Απελευθέρωση της Θεσσαλίας και η συμβολή των ληστών σε αυτή	61
Κεφάλαιο Δ - Το φαινόμενο της ληστείας από την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας το 1881 έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα	71
4.1) Το Συνέδριο του Βερολίνου και το Ζήτημα της Θεσσαλίας	71
4.2) Η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας, το αγροτικό ζήτημα και οι επιπτώσεις τους στο φαινόμενο της ληστείας.....	76

4.3) Ο «Ατυχής» πόλεμος του 1897	79
4.4) Μετά τον πόλεμο του 1897	86
Κεφάλαιο Ε – Το φαινόμενο της ληστείας κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα ως την οριστική εξάλειψη του την δεκαετία του 1930 – Η περίπτωση της Θεσσαλίας – Η ληστεία της Ελάτης Τρικάλων από τον λήσταρχο Τζατζά	93
5.1) Αιτίες που οδήγησαν στην ανάπτυξη της και διατήρηση της ληστείας από τις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα μέχρι και την δεκαετία του 1930	93
5.2) Μέτρα για την αντιμετώπιση της ληστείας	96
5.3) Η ληστεία στην Ελάτη Τρικάλων από τον λήσταρχο Τζατζά	97
Συμπεράσματα	106
Πηγές	109
Βιβλιογραφία.....	110
Παράρτημα φωτογραφιών	116

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει το φαινόμενο της ληστείας στη Θεσσαλία από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως τις αρχές του 20^{ου}. Αρχικά, θα πραγματοποιηθεί μια αναλυτική προσέγγιση των βασικών χαρακτηριστικών της ληστείας και των ληστών, των αιτιών που οδήγησαν στην ανάπτυξη τους καθώς και της επιρροής του συγκεκριμένου φαινομένου στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή των πληθυσμών του ελλαδικού χώρου από την προεπαναστατική περίοδο, την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, τα πρώτα χρόνια μετά την λήξη της Επανάστασης και την ίδρυση του πρώτου Ανεξάρτητου Ελληνικού Κράτους, καθ' όλη την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, όταν και το φαινόμενο εξαλείφεται ύστερα από πολιτικές αποφάσεις των ελληνικών κυβερνήσεων της εποχής. Πιο συγκεκριμένα, η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία θα επικεντρωθεί στην μελέτη της ληστείας στην περιφέρεια της Θεσσαλίας, ενώ ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην ευρύτερη περιοχή της πόλης των Τρικάλων. Στην τελευταία η ληστρική δράση υπήρξε μεγάλη σε όλο τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα. Οι ληστρικές ομάδες που δρούσαν στην περιοχή έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση των κοινωνικών συνθηκών και σε πολλές περιπτώσεις οι ληστές συνέβαλλαν στην έκρηξη των απελευθερωτικών κινημάτων που είχαν ως σκοπό την ένωση της Θεσσαλίας με το Ελληνικό Κράτος. Εκτός από την συμμετοχή τους αυτή, μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας οι ληστές συνετέλεσαν καταλυτικά στην διαμόρφωση του κοινωνικού γίνεσθαι. Το φαινόμενο της ληστείας επηρέαζε καθοριστικά την ζωή των κατοίκων της Θεσσαλίας σε τέτοιο βαθμό, ώστε σε καθημερινή βάση οι εφημερίδες της εποχής να παρουσιάζουν στις στήλες τους πάμπολλα άρθρα που αφορούσαν περιπτώσεις ληστείας. Για την μελέτη του συγκεκριμένου φαινομένου η έρευνα βασίστηκε στην υπάρχουσα ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία, καθώς και στις εφημερίδες της εποχής, κυρίως από τις πόλεις της Αθήνας και των Τρικάλων.

Εισαγωγή

Η ληστεία ως φαινόμενο εμφανίστηκε κατά κύριο λόγο στις αγροτικές κοινωνίες των Ευρωπαϊκών, και πιο συγκεκριμένα των Βαλκανικών και Μεσογειακών χωρών και αποτέλεσε αναπόσπαστο χαρακτηριστικό της ζωής του αγροτικού πληθυσμού των κοινωνιών αυτών. Οι τελευταίες συνδέονταν μεταξύ τους με ένα κοινό πλαίσιο ηθικών κωδίκων που καθόριζαν τον τρόπο ζωής των κατοίκων τους.

Στον Ελλαδικό χώρο το φαινόμενο της ληστείας είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με ένα άλλο ιστορικό φαινόμενο, αυτό του κλεφταρματολισμού. Γενικά, η ληστρική δραστηριότητα είτε χερσαία, είτε θαλάσσια με την μορφή της πειρατείας, υπήρξε για αιώνες μια από τις βασικές παραμέτρους επιβίωσης της κοινωνίας, η οποία συνδεόταν πάντα με τις εκάστοτε κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες.¹ Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά το χερσαίο τμήμα του ελληνικού χώρου την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας (15^{ος} -19^{ος} αιώνας) οι οθωμανικές αρχές προκειμένου να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο της ληστείας, αξιοποίησαν παλαιότερες βυζαντινές πρακτικές καταστολής όπως ήταν η θέσπιση των «δερβεντζήδων». Οι δερβερντζήδες ήταν στην ουσία φύλακες που είχαν επωμιστεί την προστασία των επικίνδυνων και στενών περασμάτων του ορεινού κυρίως οδικού δικτύου (δερβενίων) και την ταυτόχρονη καταστολή των ληστρικών επιδρομών σε αυτά.

Μέσα στους αιώνες ο θεσμός αυτός καθιερώθηκε και στο υπόλοιπο χερσαίο τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ενισχύοντας τα αρματολίκια, που αποτελούνταν από ένοπλους φρουρούς τους αρματολούς με κύρια αρμοδιότητα τους την διατήρηση της ασφάλειας και την επιβολή της δημόσιας τάξης. Τόσο στους αρματολούς όσο και στους δερβεντζήδες παραχωρήθηκαν από την οθωμανική διοίκηση οικονομικά και πολιτικά προνόμια. Ως αποτέλεσμα αυτού, οι αρματολοί ήταν ουσιαστικά υπεύθυνοι για την ασφάλεια των κοινοτήτων (αρματολικιού) από τους κλέφτες των δερβενίων, τα οποία διέσχιζαν όχι μόνο διοικητικοί υπάλληλοι και κρατικοί αξιωματούχοι αλλά και έμποροι, караβάνια καθώς και απλοί υπήκοοι της αυτοκρατορίας. Με αυτό τον τρόπο, η Πύλη διαχειριζόταν την ένοπλη ληστεία που αποτελούσε πρόβλημα για την εσωτερική ασφάλεια του κράτους και ταυτόχρονα

¹ Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} αιώνα-αρχές 20^{ου} αι.)*, Αθήνα 2018, σ. 47-48.

οδηγούσε σε εκτόνωση τις κοινωνικές συγκρούσεις με το να εντάξει τους αρματολούς στο οθωμανικό στρατιωτικό σύστημα.

Αντιθέτως, οι κλέφτες ήταν εναντίον της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας. Με το αίσθημα ανυποταγής και αντίστασης που τους διέκρινε κατά των αρχών, συγκροτούσαν ληστρικές ομάδες στις περιοχές του ορεινού όγκου επιδιόκμενοι σε ληστείες και διαμορφώνοντας με αυτό τον τρόπο τους όρους εισόδου και εξόδου από την κοινότητα. Η παράνομη οικονομική δραστηριότητα που ανέπτυξαν οι κλεφτές μέσω της δράσης τους σε συνάρτηση με την συγκρουσιακή διάθεση τους τόσο προς τους κοτσαμπάσηδες (τους προύχοντες της εκάστοτε περιοχής) όσο και προς τις οθωμανικές αρχές δημιούργησε για τους ίδιους μια ηρωοποιημένη εικόνα με μεγάλη ανταπόκριση στην συνείδηση του λαού. Βέβαια, η αντίδραση τους αυτή απευθυνόταν στοχευμένα στα εκάστοτε κέντρα εξουσίας, και κατά κύριο λόγο στα πρόσωπα που την ασκούσαν και όχι στην ανατροπή του υπάρχοντος κοινωνικοπολιτικού συστήματος της εποχής, που οι τελευταίοι εκφράζαν μέσω της θέσης στα ανώτερα αξιώματα της αυτοκρατορίας. Έτσι, τους δινόταν η ευκαιρία να συγκροτήσουν σχέσεις αλληλεξάρτησης με τα τσελιγκάτα.

Με βάση τις κινήσεις τους αυτές στο πέραςμα των ετών παρατηρήθηκε μια εναλλαγή κλεφτών στα αρματολίκια και αντίστροφα, αφού η κάθε πλευρά επεδίωκε την κατοχύρωση της θέσης και των προνομίων που συνεπαγόταν αυτή. Από την μια, οι αρματολοί όταν αμφισβητούνταν η κυριαρχία τους μεταμορφώνονταν σε κλέφτες, προκειμένου να διεκδικήσουν μέσω της παρανομίας εκ νέου τα απολεσθέντα προνόμια τους, και από την άλλη οι κλέφτες, επιδιώκοντας την κατοχή του αρματολικιού, εκβίαζαν, για να αναγνωριστούν ως οι φύλακες τις καθεστηκυίας τάξης. Αναπόφευκτα, σε ορισμένες χρονικές περιόδους πρώην αρματολοί, κλέφτες και τσελιγκάδες του ελλαδικού χώρου στις ορεινές κυρίως περιοχές αξιοποίησαν ένα πολυδαίδαλο πλέγμα συγγενικών ή άλλων δεσμών που είχε ως αποτέλεσμα την σύγκρουση με τα οθωμανικά στρατεύματα.²

Από την περίοδο της έκρηξης της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και μέχρι την ανάληψη της διακυβέρνησης του νεοσύστατου Ελληνικού

² Στο ίδιο, σ. 48-50.

Νίκος Γ. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή Επανάσταση και Εικοσιένα*, Αθήνα 1993, σ. 21-29.

Mark Mazower, *Τα Βαλκάνια*, Αθήνα 2013, σ. 78-80.

Ρίκι Βαν Μπουσχότεν, «Κλεφταρματολοί, Ληστές και Κοινωνική Ληστεία», στο *Μνήμων*, τ. 13^ο, Αθήνα 1991, σ. 15-18.

Κράτους από τον Ιωάννη Καποδίστρια, το φαινόμενο της ληστείας θεωρούνταν μια παγιωμένη κατάσταση. Προκειμένου να αντιμετωπίσει το φαινόμενο αυτό, ο Ιωάννης Καποδίστριας συγκρότησε την Εκτελεστική Δύναμη Πελοποννήσου και την Πολιταρχία, που θεωρείται ο πρόδρομος της Ελληνικής Αστυνομίας με έδρα το Ναύπλιο. Με αυτό τον τρόπο, ο κυβερνήτης προσπάθησε να εντάξει τους αγωνιστές της Επανάστασης του 1821 σε ένα καθεστώς πειθαρχίας που δεν συμβάδιζε σε καμία περίπτωση με τις αρχές του παραδοσιακού αρματολισμού. Η κίνηση του προς αυτή την κατεύθυνση σε συνδυασμό με τα πάρα πολλά προβλήματα στην άσκηση της εσωτερικής πολιτικής και της δημόσιας διοίκησης, καθώς και οι εχθρικές σχέσεις που είχε συνάψει με κοινωνικές ομάδες, όπως αυτές των γαιοκτημόνων της Πελοποννήσου, των προυχόντων, των караβοκύρηδων, των Φαναριωτών και των υποστηρικτών του Συντάγματος, δυσχέραινε ακόμη περισσότερο τις προσπάθειες του Καποδίστρια για την πάταξη της ληστείας.

Με την έλευση του Όθωνα και την δημιουργία του Ελληνικού Βασιλείου το φαινόμενο της ληστείας συνέχιζε να αποτελεί μια αλγεινή κατάσταση. Με την ανάληψη της διακυβέρνησης από την Αντιβασιλεία εφαρμόστηκαν αυστηρότερα και ριζοσπαστικότερα μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Ο αυταρχικός τρόπος διακυβέρνησης (που συνεχίστηκε και στα χρόνια του Όθωνα), η απομάκρυνση Ελλήνων πολιτικών και η επιλογή Βαυαρών για την άσκηση της εξουσίας προκάλεσαν μεγάλες κοινωνικές αντιδράσεις. Στην ουσία το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, αντί να συνδράμει στην καταπολέμηση της ληστείας και να συμμορφωθεί προς τις υποδείξεις της ανώτερης κρατικής αρχής, αντέδρασε απορρίπτοντας τους μετασχηματισμούς που προωθούσε η Αντιβασιλεία και στην συνέχεια ο βασιλιάς Όθωνας. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, το φαινόμενο της ληστείας εξακολουθούσε να θεωρείται μέσα στην ελληνική παραδοσιακή κοινωνία ένας τρόπος αντίδρασης του αγροτοποικμενικού κόσμου της υπαίθρου απέναντι στις επιδιώξεις της κυβέρνησης να τον εντάξει σε ένα νέο κοινωνικό και οικονομικό σύστημα. Σε μια περίοδο ριζικών μεταβολών που πραγματοποιήθηκαν στην κοινωνία σε συνάρτηση με την περικοπή των δημοσίων δαπανών, η ληστεία υπήρξε «εργαλείο» ισχυρής αντίστασης στο πολιτικό καθεστώς.

Ακόμη, καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη και την εξάπλωση του ληστρικού φαινομένου από την δεκαετία του 1830 και μετά έπαιξε η απόφαση της Αντιβασιλείας να διαλύσει τα άτακτα στρατεύματα του Αγώνα - τον Μάρτιο του 1833 - και να

συγκροτήσει στη θέση του έναν τακτικό στρατό δυτικού τύπου στελεχωμένου κατά κύριο λόγο από Βαυαρούς. Αρχικά, είχε υπολογιστεί ότι θα απορροφούνταν στο σώμα των ακροβολιστών (ελαφρύ πεζικό), που μόλις είχε οργανωθεί, 2.000 πρώην άτακτοι που είχαν λάβει μέρος στην Ελληνική Επανάσταση του 1821, κάνοντας κάποιες υποχωρήσεις ως προς την ενδυμασία και τον οπλισμό τους. Όμως -ως προς τον τρόπο διοίκησης και της στρατιωτικής πειθαρχίας τους- δεν θα διέφεραν σε τίποτα από το πεζικό της πρώτης γραμμής (βαρύ πεζικό) ευρωπαϊκού τύπου, πράγμα που έφερνε τους αγωνιστές της Επανάστασης του 1821 σε πλήρη αντίθεση με τον τρόπο που ήταν εξοικειωμένοι να διεξάγουν τον πόλεμο.

Επιπλέον, ο αριθμητικός υπολογισμός για την ενσωμάτωση των ατάκτων στο σώμα των ακροβολιστών απέρριπτε ένα πολύ μεγάλο μέρος τους. Η κίνηση αυτή, πέρα από την επιθυμία για την συγκρότηση ενός τακτικού στρατού, περιλάμβανε και πολιτικές επιδιώξεις, αφού με την διάλυση των ατάκτων η Αντιβασιλεία αφαιρούσε από τα πολιτικά κόμματα της εποχής ένα από τα σημαντικότερα ερείσματα τους. Έτσι, ο πολύ χαμηλός μισθός αλλά και η καινούρια για τους αγωνιστές μέθοδος στρατιωτικής πειθαρχίας, διοίκησης αλλά και ιεραρχικής διάρθρωσης των ένοπλων σωμάτων τους είχε ως αποτέλεσμα να απορρίψουν πολλοί την ένταξη τους στον νεοσύστατο τακτικό στρατό. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με ορισμένους υπολογισμούς περίπου 5.000-13.000 αγωνιστές έμειναν ανεπάγγελτοι, οδηγούμενοι στην οικονομική καταστροφή και στην φυσική εξουθένωση εξαιτίας των δύσκολων συνθηκών διαβίωσής τους.

Στη συνέχεια, πολλοί οι οποίοι κατάγονταν από τις «αλύτρωτες» μέχρι τότε περιοχές όπως ήταν η Θεσσαλία, η Μακεδονία και η Ήπειρος, επέστρεψαν στις πατρογονικές εστίες τους. Εκεί ορισμένοι εντάχθηκαν και πάλι στην υπηρεσία των δερβεντζήδων (αφού οι περιοχές ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και ίσχυε ο θεσμός των αρματολικιών) ή ζήτησαν άσυλο για να αποφύγουν την δίωξη στην Ελλάδα για εγκλήματα κατά της δημόσιας ασφάλειας. Ταυτόχρονα, άλλοι οργάνωσαν την ζωή τους συγκροτώντας «ληστανταρτικές» ομάδες, αγωνιζόμενοι εναντίον του ελληνικού πολιτικού και στρατιωτικού κατεστημένου βοηθούμενοι σε πολλές περιπτώσεις από τα τσελιγκάτα. Ήδη, όμως, οι προθέσεις του νέου κράτους για την καταπολέμηση του φαινομένου είχαν γίνει φανερές από την περίοδο του Καποδίστρια, όταν πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες προσπάθειες για την οργάνωση του στρατού με βάση τα ευρωπαϊκά μοντέλα και την διοίκηση του από μια κεντρική αρχή. Η κυβερνητική αυτή απόφαση είχε ως αποτέλεσμα να μεταβάλλει τον κοινωνικό ιστό της υπαίθρου,

αλλά και την παρουσία των ένοπλων σωμάτων στο χώρο που ήταν εξοικειωμένα με την αρματολίκι τακτική. Ουσιαστικά, η διάλυση των άτακτων στρατευμάτων από την Αντιβασιλεία και τον Όθωνα βασίστηκε σε μια αντίληψη προερχόμενη από την πολιτική και στρατιωτική ανισορροπία ανάμεσα στην κεντρική και την τοπική εξουσία την περίοδο της Επανάστασης.³

Παράλληλα, στην εξέλιξη του φαινομένου ιδιαίτερο ρόλο έπαιξε και η οριοθέτηση των ελληνικών συνόρων στην γραμμή Παγασητικού-Αμβρακικού κόλπου με την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους το 1832. Ο διαχωρισμός ενός ενιαίου έως τότε χώρου προκάλεσε προβλήματα κυρίως στα τσελιγκάτα της Θεσσαλίας και της Στερεάς Ελλάδας κατά την περίοδο της μετακίνησης των ζώων. Στις συγκεκριμένες περιοχές, η ληστεία και η ζωοκλοπή ενισχύθηκαν από τις εποχικές νομαδικές μετακινήσεις των κτηνοτρόφων, γεγονός που οδήγησε σε οικονομική ύφεση και κοινωνική σύγχυση. Απόρροια αυτών υπήρξαν οι ένοπλες εξεγέρσεις που εντάσσονταν γενικότερα στον χαρακτήρα της ληστρικής συμπεριφοράς και αποτελούσαν έκφραση της έντονης δυσαρέσκειας των κατοίκων των συγκεκριμένων περιοχών. Ταυτόχρονα, οι περιοχές των συνόρων μεταξύ του Ελληνικού Κράτους και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας την εποχή αυτή «χρησιμοποιούνταν» ως χώρος δράσης αλλά και καταφύγιο ληστών τόσο για Έλληνες όσο και για Οθωμανούς. Από την μία, οι Έλληνες ένοπλοι έβρισκαν καταφύγιο στα συνοριακά αρματολίκια και στους Οθωμανούς εναντίον των οποίων είχαν επαναστατήσει και πολέμησαν να διώξουν λίγα χρόνια πριν, και από την άλλη οι αρκετά δύσκολες συνθήκες στον οθωμανικό στρατό οδηγούσαν πολλούς Οθωμανούς στην λιποταξία και στην συγκρότηση ένοπλων ομάδων που επιδίδονταν σε ληστρικές επιδρομές στις περιοχές της Θεσσαλίας.⁴

Επιπρόσθετα, ένας μεγάλος αριθμός πολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων που αντιμετώπιζε η ελληνική κοινωνία της εποχής των μέσων του 19^{ου} αιώνα οδήγησαν στην αύξηση της ληστείας. Ένα από αυτά ήταν το αγροτικό ζήτημα που - μέχρι την πρώτη αγροτική μεταρρύθμιση που πραγματοποιήθηκε το 1871 - υπήρξε ένα

³ Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *ό.π.*, σ. 51-54.

Νίκος Θεοτοκάς-Νίκος Κοταρίδης, *Η οικονομία της βίας. Παραδοσιακές και νεωτερικές εξουσίες στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 2006, σ. 75-79.

Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η Ληστεία στην Ελλάδα (19^{ος} αι.)*, *Περί λύχνων αφάς*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 19-21.

Γεώργιος Λασάνης, *Έκθεσις περί Ληστείας*, Αθήνα 2018, σ. 11-16.

⁴ Στο ίδιο, σ. 21-31.

Νίκος Γ. Κοταρίδης, *Παραδοσιακή Επανάσταση και Εικοσιένα*, Αθήνα 1993, σ. 282-285.

σημαντικό πρόβλημα για τον πληθυσμό που ασχολούνταν με την γεωργία και την κτηνοτροφία. Με βάση την τότε ισχύουσα νομοθεσία το μεγαλύτερο μέρος του γεωργικού πληθυσμού δεν διέθετε ούτε καλλιεργήσιμη ιδιοκτησία ούτε το δικαίωμα διανομής σε αυτόν τμήματα των εθνικών γαιών. Η τακτική αυτή λειτουργούσε υπέρ ενός είδους ισόβιας γαιοκτησίας και κατ' επέκταση παγίωσης της κοινωνικής ανισότητας. Ακόμη, εξαιτίας της εγκαθίδρυσης συγκεντρωτικών θεσμών στον τομέα της ποιμενικής πρακτικής και της περικοπής των διαθέσιμων χειμερινών βοσκοτόπων ενισχύθηκε από την πλευρά των κτηνοτρόφων η ληστρική συμπεριφορά.

Επιπλέον, η ληστεία συνδέεται και με μια ακόμη βασική ιδεολογική παράμετρο που καθόρισε την πολιτική, οικονομική και πολιτισμική ζωή της χώρας μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αυτή της Μεγάλης Ιδέας. Οι στόχοι για την συγκρότηση εθνικών κινημάτων στο χώρο της Βαλκανικής Χερσονήσου με απώτερο σκοπό την ανεξαρτησία τους από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, είχε ως συνέπεια την ανάπτυξη αντίστοιχων δράσεων για την επίτευξη του «Ελληνικού Αλυτρωτισμού» και των εθνικών στόχων που ήταν η απελευθέρωση των «αλύτρωτων» Ελλήνων από το κράτος του Σουλτάνου. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια το φαινόμενο της ληστείας, και πιο συγκεκριμένα οι ληστές εξυπηρετούσαν το ελληνικό κράτος στην δημιουργία επαναστατικών κινημάτων στις «αλύτρωτες» έως τότε περιοχές της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας στις οποίες βρίσκονταν τα ελληνοτουρκικά σύνορα. Στις περισσότερες περιπτώσεις, όμως, αυτός ο οποίος «πληγωνόταν» από τα ανεπιτυχή επαναστατικά κινήματα ήταν ο ελληνικός πληθυσμός των περιοχών αυτών αφού, πέρα από τα προβλήματα που τους δημιουργούσαν οι οθωμανικές αρχές, τα φαινόμενα ληστείας δεν μειώνονταν, (αλλά) αντιθέτως αυξάνονταν.

Ακόμα, η ληστρική συμπεριφορά και γενικότερα οι αλυτρωτικές δράσεις ευνοούσαν σε μεγάλο βαθμό τους κατά τόπους πολιτικούς παράγοντες των επαρχιών. Αυτό συνέβαινε διότι μέσω της ληστείας απορροφούνταν ένα αξιόλογο ποσοστό των κατοίκων του ορεινού όγκου το οποίο είχε ληστρικές «τάσεις». Έτσι, η πολιτική πελατεία των τοπικών παραγόντων παρέμενε σταθερή, κάνοντας τους τελευταίους να ασχολούνται με τις απονομές αμνηστίας και την χορήγηση αδειών στρατολόγησης είτε άμεσα είτε έμμεσα σε ληστές. Οι ληστρικές δραστηριότητες διατηρούσαν το αίσθημα της εθνικής ολοκλήρωσης και του Ελληνικού Αλυτρωτισμού, καθώς δημιουργούσε την

εντύπωση πως θα επέρχονταν η απελευθέρωση των αλύτρωτων, ακόμα και σε περιόδους που οι συνθήκες δεν ευνοούσαν τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις.⁵

⁵ Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} αιώνα-αρχές 20^{ου} αι.)*, Αθήνα 2018, σ. 57-60, 63-64.

Στάθης Δαμιανάκος, *Ήθος και πολιτισμός των επικίνδυνων τάξεων στην Ελλάδα*, Αθήνα 2005, σ. 50-53.

Στάθης Δαμιανάκος *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Αθήνα 1987, σ. 87-93.

Κεφάλαιο Α

Το ληστρικό φαινόμενο στον Ελλαδικό Χώρο (19^{ος} -20^{ος})

1.1 Χαρακτηριστικά της ληστείας και των ληστών

Σε όλο τον 19^ο και μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι ληστές ήταν επί το πλείστον άνδρες που δρούσαν ατομικά ή ενταγμένοι σε ομάδες, οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις ξεπερνούσαν τα 50 άτομα. Η δράση τους εξυπηρετούσε, κατά κύριο λόγο είτε προσωπικούς σκοπούς είτε συλλογικούς οικονομικής κυρίως φύσεως. Σε ορισμένες περιπτώσεις στις πράξεις τους οι ίδιοι απέδιδαν κοινωνικό αλλά και «εθνικό» χαρακτήρα. Βασική τους «λεία» υπήρξαν κυρίως πλούσια χωριά που χαρακτηρίζονταν για την οικονομική τους ευμάρεια, αλλά και άνθρωποι με μεγάλη οικονομική επιφάνεια όπως έμποροι, πολιτικοί και γενικότερα προσωπικότητες που ανήκαν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Για την επίτευξη των στόχων τους, τα κύρια μέσα τους ήταν η αιχμαλωσία, η απαγωγή, η απαίτηση λύτρων και η ομηρία. Γενικότερα η χρήση ψυχολογικής και σωματικής βίας ήταν βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της συμπεριφοράς και της δράσης των ληστών. Η συνηθέστερη, όμως πρακτική ήταν η απαγωγή, μέσω της οποίας η απόκτηση χρημάτων ήταν ευκολότερη, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα την κοινωνική και αξιακή τους υπεροχή έναντι των υπόλοιπων κοινωνικών τάξεων αλλά και των γυναικών.

Ιδιαίτερη παράμετρο μέσα σε αυτά τα πλαίσια υπήρξε η περίπτωση της ζωοκλοπής. Η τελευταία θεωρούνταν αδίκημα αυτοτελές σε σχέση με την ληστεία και τιμωρούνταν με αρκετά αυστηρές ποινές. Οι αιτίες του συγκεκριμένου φαινομένου έγκεινται στην μοναδική θέση που κατείχε το ζώο στις προβιομηχανικές-προνεωτερικές κοινωνίες ως ανεκτίμητο αγαθό και ως εκ τούτου πολύτιμη λεία για κλοπή. Το φαινόμενο της ζωοκλοπής ήταν για αιώνες συνδεδεμένο με τις αγροτικές κοινωνίες της υπαίθρου και άνθισε κατά κύριο λόγο στην Ήπειρο, την δυτική Ελλάδα και την Κρήτη αλλά και σε ποιμενικού τύπου κοινωνίες όπως των Σαρακατσαναίων που ως πράξη θεωρούνταν συνώνυμη του ανδρισμού και της γενναιότητας.⁶

⁶ Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *ό. π.*, σ. 64-68.

Αντώνης Α. Αντωνίου, «Μεταβλητές προσαρμογής και εξέλιξη της ληστείας», στο *Δημήτρης Α. Σακκής – Αντώνης Α. Αντωνίου Όψεις της Νεοελληνικής Ιστορίας 1833-1945 Κοινωνία – Οικονομία – Εκπαίδευση*, Αθήνα 2008, σ.167-168.

1.2 Το φαινόμενο της ληστείας μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους

Μετά την δημιουργία του ανεξάρτητου πλέον Ελληνικού Κράτους το 1830 και την έλευση του Όθωνα ως απόλυτου μονάρχη το 1832, το φαινόμενο της ληστείας παρέμενε ως ένας τρόπος αντίδρασης του αγροτοποικιμενικού κόσμου της υπαίθρου απέναντι στην νέα κυβέρνηση η οποία επιθυμούσε να τον εντάξει σε ένα νέο πλαίσιο κοινωνικής και οικονομικής διακυβέρνησης το οποίο ήταν του ήταν εντελώς άγνωστο. Μέσα σε μια περίοδο τεράστιων μεταβολών που συντελέστηκαν εντός του κοινωνικού ιστού και οι οποίες επηρέασαν το σύνολο του πληθυσμού της χώρας, ο τελευταίος τοποθέτησε στην σφαίρα του ιδεατού την ληστεία ως ένα μέσο αντίστασης στο βαυαρικό και μοναρχικό καθεστώς. Επί της ουσίας οι κοινότητες της υπαίθρου, αντί να ακολουθήσουν τις κυβερνητικές επιταγές και να υπακούσουν στις εντολές των κυβερνώντων, εναντιώθηκαν σε αυτούς και στις μεταρρυθμίσεις που προωθούσαν. Η αντίδραση τους, όμως, αυτή οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στον αυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης του Όθωνα, στην τοποθέτηση Βαυαρών αξιωματούχων σε νευραλγικά πόστα της δημόσιας διοίκησης παραγκωνίζοντας τους Έλληνες πολιτικούς. Οι κινήσεις αυτές προκάλεσαν την έντονη δυσαρέσκεια των πολιτών και είχαν ως αποτέλεσμα την εκδήλωση έντονων κοινωνικών εξεγέρσεων ήδη από τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα.

Την περίοδο του (Ελληνικού) Μεσοπολέμου (1922-1940) η κοινωνική ληστεία αρχίζει να απεμπολεί τα βασικά χαρακτηριστικά της, στοιχεία που την διέπαν τους προηγούμενους αιώνες. Ένα ποσοστό των ληστών αποφασίζει να ενσωματωθεί στα όργανα της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας, αναλαμβάνοντας νόμιμα θεσμικά καθήκοντα και θέσεις, και να εξυπηρετεί τα πολύ ισχυρά πελατειακά δίκτυα της ελληνικής περιφέρειας. Από την άλλη, ένα άλλο τμήμα εντάσσεται στα ελεγχόμενα πλέον κυκλώματα της εγκληματικότητας ή ενισχύει τις -ως ένα βαθμό- ημιπαράνομες ομάδες του εφεδρικού βιομηχανικού στρατού, ενώ τέλος ένα τρίτο κομμάτι προσχωρεί στο ελληνικό επαναστατικό κίνημα. Ιδιαίτερα στις περιοχές της Θεσσαλίας, της Ηπείρου, της Μακεδονίας, της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας όπου το ληστρικό φαινόμενο ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένο παρατηρείται (σύμφωνα με την άποψη ορισμένων μελετητών όπως του Στάθη Δαμιανάκου) από τα μέσα της δεκαετίας του 1920 και εξής η ανάπτυξη ενός ιδιόμορφου αγροτικού κομμουνισμού ο οποίος διαθέτει στοιχεία ταξικής ιδεολογίας και πανάρχαιων κοινωνικών βιωμάτων. Με βάση τον

Στάθη Δαμιανάκο οι εκπρόσωποι αυτής της ιδιαίτερης μορφής κομμουνιστικής θεώρησης της ζωής ευαγγελίζονταν μια εκσυγχρονισμένη και ισόνομη κοινωνία.⁷

1.3 Η ληστεία στις διασυνοριακές περιοχές (μέσα του 19^{ου} αιώνα-αρχές του 20^{ου}

Ένα σημαντικό ζήτημα που προέκυψε μετά την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης και την νικηφόρα έκβαση της, που είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, ήταν και ο καθορισμός των νέων συνόρων μεταξύ του Παγασητικού και του Αμβρακικού κόλπου όπως ειπώθηκε παραπάνω. Ο διαχωρισμός του έως τότε ενιαίου χώρου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δημιούργησε ιδιαίτερα προβλήματα κυρίως στους κτηνοτρόφους της Θεσσαλίας αλλά και γενικότερα της Στερεάς Ελλάδας. Οι εποχικές μετακινήσεις των νομάδων κτηνοτρόφων σε αυτές τις περιοχές υποβοήθησαν με πολλούς τρόπους στην ανάπτυξη της ληστείας και της ζωοκλοπής, ιδίως στα σύνορα. Οι συνθήκες αυτές επηρέαζαν καθοριστικά τόσο το εμπόριο όσο και την οικονομία της περιοχής, δημιουργώντας επεισόδια κοινωνικής σύγχυσης και οικονομικής δυσπραγίας κατά κύριο λόγο στις ορεινές περιοχές. Ως συνέπεια των παραπάνω η αντίδραση με την μορφή ενόπλων εξεγέρσεων οι οποίες ήταν μέσα στα πλαίσια της ληστρικής συμπεριφοράς ήταν αποτέλεσμα αυτής της δυσαρέσκειας.

Τα ελληνοθωμανικά σύνορα της εποχής στα οποία δρούσαν οι ένοπλες ομάδες ήταν παράλληλα και ο χώρος όπου αποτυπωνόταν η τομή για την οποία σήμαινε για τους κατοίκους του ελλαδικού χώρου η συγκρότηση του ελληνικού κράτους αλλά και οι ασυνέχειες που δημιουργήθηκαν για τους ίδιους αλλά και για τις ένοπλες ομάδες. Για παράδειγμα οι ένοπλοι του ελλαδικού χώρου έβρισκαν προστασία και χώρο, για να κρυφτούν στα αρματολίκια που βρίσκονταν κοντά στα σύνορα και στους Οθωμανούς που πριν λίγο καιρό πολεμούσαν εναντίον τους. Βέβαια, για τους ίδιους λόγους καταδιώκονταν στον ελλαδικό χώρο για τον οποίο, όπως πίστευαν αγωνίστηκαν για να απελευθερώσουν. Επί της ουσίας, η παραμεθόρια ληστεία αποτελούσε συνδυαστική και ταυτόχρονα διαχωριστική γραμμή με τις παρακείμενες περιφέρειες. Επίσης, ένα άλλο χαρακτηριστικό της ληστείας ήταν ο εισαγόμενος χαρακτήρας της κυρίως στις

⁷ Νίκος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου: το παράδειγμα του Νομού Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2012, σ. 45-46.
Στάθης Δαμιανάκος, *Ήθος και πολιτισμός των επικίνδυνων τάξεων στην Ελλάδα*, Αθήνα 2005, σ 41-42.

διασυνοριακές περιοχές, διότι οι δύσκολες συνθήκες που επικρατούσαν στον οθωμανικό στρατό οδηγούσαν πολλούς Οθωμανούς στη λιποταξία και κατ' επέκταση σε ληστρικές επιδρομές στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας.⁸

1.4 Αιτίες ανάπτυξης της ληστείας στο ελληνικό κράτος από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και εξής

Επιπρόσθετα, μια σειρά από άλλα σημαντικά ζητήματα επηρέασαν καθοριστικά την ανάπτυξη της ληστρικής συμπεριφοράς. Ένα από αυτά ήταν το αγροτικό ζήτημα. Το τελευταίο από το 1821 - και μέχρι τα επόμενα 50 χρόνια - έως το 1871 όποτε και πραγματοποιήθηκε η πρώτη αγροτική μεταρρύθμιση στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, αποτελούσε μια από τις σημαντικότερες εστίες δυσαρέσκειας εντός του κοινωνικού ιστού και ιδιαίτερα για τον αγροτοποιομενικό πληθυσμό, καθώς το μεγαλύτερο τμήμα αυτού δεν διέθετε ιδιοκτησία αγροτεμαχίων. Συγκεκριμένα, εντός των ορίων του ελληνικού κράτους την δεδομένη χρονική στιγμή το 80% των οικογενειών δεν διέθεταν καμία αγροτική ιδιοκτησία, αλλά και η υπάρχουσα έως τότε κρατική νομοθεσία δεν ευνοούσε την διανομή των εθνικών γαιών σε όσους το είχαν ανάγκη. Οι νόμοι του ελληνικού βασιλείου προέβλεπαν ένα είδος ιδιοκτησίας ισόβια για κάθε γαιοκτήμονα, πράγμα που ανέκοπτε κάθε προσπάθεια κοινωνικής κινητικότητας ισχυροποιώντας παράλληλα την κοινωνική ανισότητα. Ακόμη, ο περιορισμός του θεσμού του τσελιγκάτου βοήθησε στην ανάπτυξη της ληστείας. Η συρρίκνωση των διαθέσιμων εθνικών βοσκοτόπων τον χειμώνα, η επικράτηση συγκεντρωτικών θεσμών στον τομέα της ποιμενικής πρακτικής αλλά και η αδυναμία χρησιμοποίησης των εθνικών γαιών ώθησαν ένα μεγάλο ποσοστό των κτηνοτρόφων προς την υιοθέτηση του ληστρικού τρόπου ζωής. Ουσιαστικά, το πλεονάζον ποσοστό των τσελιγκάτων αφομοιώθηκε από την ληστεία, καθώς πέρα από τις εποχικές μετακινήσεις ο ποιμενικός πληθυσμός δεν μετακινούνταν συχνά, παρά μόνο όταν το απαιτούσε η διαβίωση των ζώων σε ορισμένες εποχές. Ως εκ τούτου, η σχέση μεταξύ ληστείας και τσελιγκάτου υπήρξε αλληλένδετη και πιο συγκεκριμένα οι ληστές αποτέλεσαν αναπόσπαστο κομμάτι της

⁸ Στο ίδιο, σ. 44-45.

Διονύσης Τζάκης, «Ένοπλοι στην ελληνοτουρκική μεθόριο στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Τα όρια των αρματολικιών και τα σύνορα των κρατών», στο *Δοκίμες*, τ. 4^ο, Αθήνα 1996, σ. 15-20, 39-43.

αγροτοποιμενικής κοινωνίας με τις παραδοσιακές αρχές, αξίες και πρακτικές της οποίας διαμόρφωναν την ζωή και την δράση τους.

Από την άλλη, μια σειρά από άλλες αιτίες επηρέασαν καθοριστικά στην εξάπλωση του φαινομένου. Τα στενά οικονομικά πλαίσια μέσα στα οποία λειτουργούσε η ορεινή αγροτοποιμενική κοινωνία, η αυστηρή φορολογία που επέβαλε η κεντρική διοίκηση στον ποιμενικό πληθυσμό, οι συχνές πολεμικές και στρατιωτικές επιχειρήσεις, η διαφθορά των κρατικών υπαλλήλων, η αυθαιρεσία των αστυνομικών αρχών αλλά και η ρουσφετολογική τακτική των πολιτικών ενίσχυσαν την ληστρική συμπεριφορά καθ' όλη την διάρκεια του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Την ίδια εποχή το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού της ελληνικής υπαίθρου ήταν ακόμη υπό την επιρροή των θεσμών και των δομών της αγροτικής προβιομηχανικής κοινωνίας. Με την έλευση του καπιταλισμού και την αλλαγή του τρόπου λειτουργίας των παραγωγικών δομών άρχισαν σιγά σιγά να αλλάζουν οι έως τότε κοινωνικές δομές. Οι αλλαγές αυτές διαμόρφωσαν νέες συνθήκες τόσο εντός του κοινωνικού ιστού όσο και στις μέχρι τότε υπάρχουσες κοινωνικές δομές. Σε αντίδραση αυτών των μέτρων ξέσπασαν σε όλη την επικράτεια αρκετές ένοπλες εξεγέρσεις οι οποίες σχετίζονταν με την ληστεία. Αν και σημειώθηκαν αρκετές ένοπλες εξεγέρσεις με την μορφή ληστείας κατά του βαυαρικού καθεστώτος και - με απώτερο σκοπό το πλήγμα της Οθωνικής εξουσίας στα μέσα του 19^{ου} αιώνα - εντούτοις άρχισαν να διαφοροποιούνται από τους πρωταρχικούς στόχους τους που ήταν η επίτευξη κοινωνικοπολιτικών αλλαγών και η έκφραση της αντίθεσης της παλαιότερης κοινωνικοπολιτικής κατάστασης και του κλεφταρματολισμού στη νέα τάξη πραγμάτων. Με το καιρό έλαβαν ληστρικά χαρακτηριστικά και παραγκώνισαν κάθε στοιχείο κοινωνικοπολιτικής μεταβολής αρχίζοντας σιγά σιγά να εξασθενούν.⁹

⁹ Νίκος Αναστασόπουλος, *ό.π.*, σ 46-48, 57-59.

Μάρκος Α. Γκιόλας, *Παραδοσιακό δίκαιο και οικονομία του τσελιγκάτου*, Αθήνα, σ 466-467, 478.

Στάθης Δαμιανάκος, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, σ. 97.

Βασίλης Νιτσιάκος, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Αθήνα 1993, σ. 57.

1.5 Το φαινόμενο της ληστείας στη σφαίρα της ιστοριογραφικής προσέγγισης και της «εθνικής-λαϊκής συνείδησης»

Από την άλλη πλευρά, πρέπει να τονιστεί ότι όσον αφορά το φαινόμενο του κλεφταρματολισμού έχει διαπιστωθεί μια εκλαϊκευση στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζονται οι μορφές των κλεφτών και των αρματολών. Αυτό συμβαίνει καθώς ιστοριογραφικά τους έχει αποδοθεί ένας ηρωικοαπελευθερωτικός χαρακτήρας κατά την περίοδο της ελληνικής επανάστασης του 1821, επειδή αποτέλεσαν τον σημαντικότερο στρατιωτικό πυρήνα καθ' όλη την διάρκεια του αγώνα. Η συγκεκριμένη ερμηνεία, η οποία εμφανίζεται στις σελίδες μελετών παλαιότερης βιβλιογραφίας, μπορεί να επηρεάσει τον νεότερο ερευνητή στην προσέγγιση του ρόλου των κλεφτών, καθώς παρουσιάζεται μια «ηρωική» εικόνα τους αποσιωπώντας σε μεγάλο βαθμό άλλες πτυχές της μορφής τους καθώς η ερμηνεία αυτή εξυπηρετούσε κοινωνικές και πολιτικές σκοπιμότητες.

Ταυτόχρονα, είναι πολύ χαρακτηριστική η αντιμετώπιση των ληστών, και γενικότερα του φαινομένου της ληστείας στη λαϊκή συνείδηση της ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα. Χωρίς αμφιβολία την περίοδο εκείνη οι ληστές θεωρούνταν από ένα μεγάλο τμήμα των λαϊκών στρωμάτων ως συνεχιστές της κλεφταρματολίτικης παράδοσης οι οποίοι λειτουργούσαν με τις ίδιες αρχές που διέπαν και τους κλέφτες της εποχής πριν και κατά την διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Ακόμα, οι συγκρούσεις με τα όργανα της τάξης μετά από ληστείες, δολοφονίες και απαγωγές μέσα σε ένα κλίμα έντονων και μεγάλων κοινωνικών μεταβολών διεγείραν τον θαυμασμό και καλλιεργούσαν την συμπάθεια των ανθρώπων ιδίων των κατώτερων λαϊκών στρωμάτων.

Έτσι, σε αυτή την περίπτωση οι ληστές δεν θεωρούνταν σε πολλές περιπτώσεις εγκληματίες και οι αιτίες της συμπεριφοράς τους ερμηνεύονταν με κοινωνικά αίτια. Ένα άλλο σημαντικό κομμάτι αυτού είναι ότι στις αγροτοκτηνοτροφικές κοινωνίες τους 18^{ου} αιώνα η ανάπτυξη της ληστρικής δραστηριότητας έβρισκε πρόσφορο έδαφος. Από ορισμένους μπορεί το φαινόμενο αυτό να ερμηνευθεί με κοινωνικό πρόσημο που διεκδικούσε διαμέσου της παρανομίας μια ανακατανομή των εθνικών πόρων, ενώ από την άλλη μια μερίδα άλλων μελετητών υποστηρίζουν πως τον 18^ο αιώνα σχηματίστηκε μια αντίληψη για τους ληστές σύμφωνα με την οποία η ληστεία και κατ' επέκταση οι

ληστές ήταν ταυτισμένοι με πράξεις ηρωισμού, ανδρείας και προστασίας των καταπιεσμένων και αδύναμων ανθρώπων.¹⁰

Σύμφωνα με τον ιστορικό Eric Hobsbawm, τα αίτια της γέννησης αυτού του φαινομένου πρέπει να αναζητηθούν στις αγροτικές κοινωνίες και τους πληθυσμούς που ζούσαν σε αυτές. Οι τελευταίες εμφάνιζαν ένα μεγάλο πλεόνασμα σε ανθρώπινο δυναμικό, αλλά εξαιτίας της μικρής αγοράς εργασίας ένα σημαντικό ποσοστό παρέμενε άνεργο και ωθούνταν στο περιθώριο.

Παράλληλα, ο Στάθης Δαμιανάκος κατηγοριοποίησε και αυτός το ληστρικό φαινόμενο - στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων που σχετιζόταν με θέμα της ιδιοκτησίας γης αλλά και των θεσμοθετημένων ενεργειών του κράτους - που σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιώντας και βία είχαν ως στόχο την καθυπόταξη των πληθυσμών των ορεινών περιοχών.¹¹

1.6 Το φαινόμενο της ληστείας και η σύνδεση του με την Αλυτρωτική Πολιτική του Ελληνικού Κράτους (μέσα 19^{ου} αιώνα – αρχές 20^{ου})

Το φαινόμενο της ληστείας συνδέθηκε και με την αλυτρωτική πολιτική που ακολουθούσε το ελληνικό κράτος από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα έως τις αρχές του 20^{ου}, όταν και μετά την Καταστροφή της Σμύρνης και του Μικρασιατικού Ελληνισμού έπαψε να αποτελεί προτεραιότητα του. Οι κινήσεις που γίνονταν σε όλη την Βαλκανική Χερσόνησο κατά τον 19^ο αιώνα, με σκοπό την συγκρότηση απελευθερωτικών κινήματων και την δημιουργία ανεξάρτητων κρατών απαγκιστρωμένων από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, οδήγησε και στην ανάπτυξη του ελληνικού αλυτρωτισμού στα πλαίσια των βαλκανικών εθνικισμών. Έτσι, η ληστεία χρησιμοποιήθηκε από το ελληνικό κράτος, για να συμβάλει στην απελευθέρωση των αλύτρωτων έως τότε

¹⁰ Νίκος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} – αρχές 20^{ου} αι.)*, Αθήνα 2018, σ. 51-52.

Κώστας Κόμης, *Σύναμα, Κοινωνικές Δομές και Όψεις του Νεοελληνικού Χώρου: Πόλεις, Πληθυσμιακές μετακινήσεις, Μηχανισμοί Κυριαρχίας και άλλα σχετικά ζητήματα*, Ιωάννινα 2007, σ. 323-325.

¹¹ Στο ίδιο, σ. 329.

Eric Hobsbawm, *Ληστές*, Αθήνα 2010, σ. 39, 49-50.

Στάθης Δαμιανάκος, *Ήθος και πολιτισμός των επικίνδυνων τάξεων στην Ελλάδα*, Αθήνα 2005, σ. 39-42.

Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου: το παράδειγμα του Νομού Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2012, σ.48-49.

περιοχών της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας μέσω της συμμετοχής τους στα επαναστατικά κινήματα που ξέσπασαν σε αυτές τις περιοχές. Οι ληστές, και κατ' επέκταση οι ληστρικές ομάδες βοηθούσαν στην υποκίνηση των κινημάτων αλλά και στην πρόκληση ταραχών που ευνοούσαν στο ξέσπασμα τους. Σε αυτό συνέβαλλε σε μεγάλο βαθμό και η καταπίεση των ελληνικής καταγωγής υπηκόων από τις οθωμανικές αρχές αλλά και η κακοδιοίκηση της τελευταίας. Όμως, αποτέλεσμα αυτών ήταν να δημιουργηθούν επεισόδια και να εκδηλωθεί έξαρση της ληστρικής συμπεριφοράς, κυρίως μετά από κάθε αποτυχημένη προσπάθεια απελευθέρωσης όποτε και έβγαине ζημιωμένος σε κάθε περίπτωση ο ελληνικός πληθυσμός κάθε περιοχής. Επιπρόσθετα, η ληστρική συμπεριφορά εξυπηρετούσε σε μεγάλο βαθμό τα συμφέροντα των τοπικών πολιτικών παραγόντων, αφού στις ληστρικές ομάδες απορροφούνταν ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού των ορεινών περιοχών το οποίο είχε τάσεις προς τις αρπαγές και τα κάθε είδους κολάσιμα ποινικά αδικήματα. Με αυτόν τον τρόπο, διατηρούνταν το πελατειακό σύστημα της εποχής από το οποίο είχαν όφελος οι τοπικοί πολιτικοί ταγοί. Οι τελευταίοι σε πολλές περιπτώσεις αναλάμβαναν για την απονομή αμνηστίας ή στις άδειες στρατολόγησης για τις υπηρεσίες που προσέφεραν οι ληστές στις αλυτρωτικές πολιτικές του κράτους που επί της ουσίας επρόκειτο για ληστρικές δράσεις.¹²

Οι αλυτρωτικές αυτές κινήσεις επεδίωκαν τόσο τον εντυπωσιασμό του κοινού αισθήματος ότι η πολιτική της απελευθέρωσης των Ελλήνων καθώς και των περιοχών που θεωρούνταν ότι ανήκαν στην Ελλάδα όσο και την καλλιέργεια της άποψης ότι τα ένοπλα σώματα του ελληνικού στρατού ήταν επαρκή όταν οι στόχοι δεν είχαν επιτυχία. Βέβαια, η πολιτική του αλυτρωτισμού και γενικότερα των πολιτικών συμφερόντων σχετίζεται άμεσα με τους ληστές (συμπόρευση), καθώς υποδηλώνει μια κίνηση αφομοίωσης των τελευταίων. Σε αυτό καταλυτικό ρόλο έπαιξαν και οι δεδομένες κοινωνικές συνθήκες της εποχής. Πιο συγκεκριμένα, τον 19^ο αιώνα το κράτος υπό την διοίκηση των Βαυαρών και αργότερα από τους Έλληνες πολιτικούς ανέπτυξαν μια σκληρή τακτική απέναντι στο ληστρικό φαινόμενο η οποία ανήκε στα πλαίσια της

¹² Θάνος Βερέμης – Παντελής Κολιόπουλος, *Ελλάς- Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2006, σ. 97-99, 217-218.

Αντώνης Α. Αντωνίου, «Μεταβλητές προσαρμογής και εξέλιξη της ληστείας», στο Δημήτρης Α. Σακκής – Αντώνης Α. Αντωνίου *Οψεις της Νεοελληνικής Ιστορίας 1833-1945 Κοινωνία – Οικονομία – Εκπαίδευση*, Αθήνα 2008, σ.168-169 και 170-172.

Γιάννης Κολιόπουλος, «Ληστεία και Αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα», στο *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στην νεότερη Ελλάδα (επιμ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, Ιωάννης Κολιόπουλος, Αλέξανδρος Κιτρορέφ)*, Αθήνα 2012. σ. 133-155.

γενικότερης αντίληψης για τον τρόπο άσκησης της εξουσίας. Αυτός ο τρόπος άσκησης της εξουσίας και κατ' επέκταση αντιμετώπιση του φαινομένου της ληστείας οριοθέτησε τις σχέσεις ανάμεσα στους αγροτοποιμενικούς πληθυσμούς της υπαίθρου και του κράτους. Επί της ουσίας, οι αρχές άλλοτε επεδίωκαν την καταπολέμηση της ληστείας και άλλοτε την χρησιμοποιούσαν για την επιβολή των δικών τους μέτρων καταστολής.¹³

¹³ Στο ίδιο, σ. 219-220.

Γιάννης Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. Γ', Αθήνα 1957, σ.

Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *ό.π.*, σ. 4-51.

Γιάννης Κολιόπουλος, «Ληστεία και Αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα», στο *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στην νεότερη Ελλάδα* (επιμ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, Ιωάννης Κολιόπουλος, Αλέξανδρος Κιτρορέφ), Αθήνα 2012, σ. 155-197.

Κεφάλαιο Β

Το φαινόμενο της Ληστείας στα μέσα του 19^{ου} αιώνα από τις πρώτες δεκαετίες μετά την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους έως την προσάρτηση της Θεσσαλίας το 1881- Η συμβολή των ληστών στις αλυτρωτικές πολιτικές του Ελληνικού Κράτους κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου και των Επαναστατικών Κινήματων της Θεσσαλίας (1853-1881)

2.1 Ο Κριμαϊκός Πόλεμος

Μετά την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 και την νικηφόρα έκβαση της που οδήγησε στην ανεξαρτησία και την δημιουργία του Ελληνικού Κράτους, η μεγαλύτερη κρίση του Ανατολικού Ζητήματος που ξέσπασε κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και επηρέασε και την Ελλάδα ήταν ο Κριμαϊκός Πόλεμος που διήρκησε από το 1853 μέχρι το 1856. Αιτία για την εκδήλωση του υπήρξε η έντονη διαμάχη μεταξύ των Χριστιανικών Κοινοτήτων της Ορθόδοξης και Καθολικής Εκκλησίας για τον έλεγχο των Αγίων Τόπων και των Ιερών Προσκυνημάτων στα μέρη όπου έζησε ο Ιησούς Χριστός και διαδραματίστηκαν όλα τα γεγονότα της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης. Σε αυτόν έλαβαν μέρος ως αντίπαλες δυνάμεις από την μια η Βρετανική Αυτοκρατορία, η Γαλλική Αυτοκρατορία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία και από την άλλη η Ρωσική Αυτοκρατορία. Ο πόλεμος αυτός κορυφώθηκε με την Κατάληψη της Σεβαστούπολης από τα Αγγλικά και Γαλλικά στρατεύματα και την υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων στις 30 Μαρτίου 1856. Για την Ελλάδα η κατάληξη του ήταν εξαιρετικά αρνητική, καθώς η Ρωσία με την οποία είχε συμπαραταχθεί το ελληνικό κράτος ηττήθηκε και η Οθωμανική Αυτοκρατορία η οποία βρισκόταν στο πλευρό των νικητρίων δυνάμεων, της Αγγλίας και της Γαλλίας, κατοχύρωσε την θέση της μέσα στην οικογένεια των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων. Οι τελευταίες (Αγγλία, Αυστρία, Γαλλία) εγγυήθηκαν για την ακεραιότητα της στο μέλλον θεωρώντας ότι σε ενδεχόμενη επίθεση εναντίον της θα εκλαμβάνονταν και ως *cacus belli* εναντίον τους.¹⁴

¹⁴ Λίνα Λούβη, «Το Ελληνικό Κράτος 1833-1871, Περίοδος αστάθειας και εξωτερικών πιέσεων» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 4^{ος}, Αθήνα 2003, σ. 20-22.
Στέφανος Παπαδόπουλος, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και ο Ελληνισμός», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 143.

Προτού, όμως ο Κριμαϊκός Πόλεμος φτάσει στη λήξη του η Ελλάδα θεώρησε πως η συμμετοχή της σε αυτόν θα είχε αρκετά θετικά πλεονεκτήματα για την ίδια, κάτι βέβαια το οποίο δεν επετεύχθη. Για να κατανοήσουμε την εμπλοκή της ελληνικής πλευράς σε αυτόν, θα πρέπει να αναδειχθεί το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο το οποίο διαμόρφωσε τις αιτίες για το ξέσπασμα της συγκεκριμένης πολεμικής σύρραξης. Πιο συγκεκριμένα, η αύξηση της επιρροής της Γαλλίας στους Αγίους Τόπους από τα τέλη του 1852 ενόχλησε ιδιαίτερα την Ρωσική Αυτοκρατορία. Η τελευταία για να περιορίσει την δύναμη της αντίπαλης μεγάλης ευρωπαϊκής δύναμης στην περιοχή, ζήτησε την άμεση διευθέτηση του ζητήματος υπέρ της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η κίνηση της αυτή, βέβαια, βρήκε άμεση ανταπόκριση και απήχηση στους ορθόδοξους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οι οποίοι επεδίωκαν ένθερμα την διαμεσολάβηση του Τσάρου Νικόλαου Α', προκειμένου να ανακτήσει η Ορθόδοξη Εκκλησία τα προνόμια της στους Αγίους Τόπους. Για την Ελλάδα η απήχηση της μεγάλης χώρας του Βορρά στο εσωτερικό της μεγάλωσε ακόμη περισσότερο, όταν πέρα από την αυξητική τάση που είχε αποκτήσει το τελευταίο διάστημα το Ρωσικό Κόμμα στην πολιτική σκηνή, έγινε γνωστή η είδηση της συγκέντρωσης στρατευμάτων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας στα ευρωπαϊκά σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και του Ρωσικού Στόλου στη Μαύρη Θάλασσα. Ακόμη, ο τσάρος αφού έλεγξε τις κυβερνήσεις των γειτονικών προς σε αυτή χωρών της Αυστρίας και της Πρωσίας, θεώρησε πως η παρούσα τότε κυβέρνηση της Αγγλίας ήταν φιλικά διακείμενη προς την Ρωσία. Έτσι, έστειλε τον πρίγκηπα Μεντζικόφ τον Φεβρουάριο του 1853 στην Κωνσταντινούπολη με κύρια αποστολή την έναρξη διαπραγματεύσεων με την Πύλη και με απώτερο σκοπό την επιβεβαίωση από την πλευρά της τελευταίας την αναγνώριση της προστασίας των Ορθόδοξων υπηκόων της από την Ρωσική Αυτοκρατορία και την απομάκρυνση της δύναμης της Γαλλίας από τον Σουλτάνο.

Τελικά, οι τρίμηνες διαπραγματεύσεις με την Υψηλή Πύλη δεν τελεσφόρησαν και ως αποτέλεσμα αυτού στις 9/21 Μαΐου η ρωσική πλευρά με προεξάρχοντα τον πρίγκηπα Μετζικόφ αποχώρησε επιδεικτικά από την Κωνσταντινούπολη. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα μετά την λήξη των διαπραγματεύσεων έλαβαν χώρα μια σειρά από άλλα γεγονότα που επιτάχυναν την επικείμενη πολεμική σύγκρουση. Ο στρατός της Ρωσικής Αυτοκρατορίας που είχε στρατοπεδεύσει στη Βεσσαραβία

Θάνος Βερέμης- Παντελής Κολιόπουλος, *Ελλάς, Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2006, σ.230-232.

πέρασε τον ποταμό Προύθο, κατέλαβε τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και στις αρχές Ιουνίου έφτασε στον Δούναβη. Σχεδόν αμέσως ο τσάρος Νικόλαος Α΄ προέβη στην εξής δήλωση πως η πράξη του αυτή δεν έπρεπε να θεωρηθεί ως κήρυξη πολέμου κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά ως εχέγγυο για την ικανοποίηση των αιτημάτων του προς τον Σουλτάνο. Ταυτόχρονα, όμως κάλεσε όλους τους ορθόδοξους χριστιανούς να υπερασπιστούν την ακεραιότητα και τα δικαιώματα της Ορθόδοξης Εκκλησίας.¹⁵

Από την άλλη, η αντίδραση της Αγγλίας και της Γαλλίας απέναντι στις αξιώσεις της Ρωσικής Αυτοκρατορίας έγινε αστραπιαία. Αμέσως μετά την αναχώρηση του Μετζίκωφ από την Κωνσταντινούπολη και την δημοσίευση του τελεσίγραφου της τσαρικής κυβέρνησης για κατάληψη των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών από τον ρωσικό στρατό, ο στόλος των δύο μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων κατέπλευσε προς τον Ελλήσποντο και με εντολή να σταθμεύσει στην Κωνσταντινούπολη και να συμβάλει στην προστασία του σουλτάνου σε οποιαδήποτε περίπτωση χρειαστεί. Η πολεμική σύρραξη παρ' όλα αυτά άργησε λίγο να επέλθει εξαιτίας της διαμεσολαβητικής στάσης που υιοθέτησε η Αυστρία.

Παράλληλα, στην Βαλκανική Χερσόνησο είχε επικρατήσει ένας έντονος επαναστατικός αναβρασμός. Ο θρησκευτικός χαρακτήρας που προσπαθούσε να αποδώσει η Ρωσία σε αυτόν είχε βρει μεγάλη απήχηση στους χριστιανικούς υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ιδιαίτερα στο μοναδικό ελεύθερο χριστιανικό κράτος της περιοχής, στο Βασίλειο της Ελλάδος επικρατούσε ένα μεγάλο κύμα ενθουσιασμού. Ένα σημαντικό τμήμα του πολιτικού κόσμου αλλά και των πολιτών γενικότερα ήλπιζε πως με την εξέλιξη αυτή δινόταν μια νέα ευκαιρία στην Ελλάδα να υλοποιήσει τα σχέδια της και να πραγματοποιήσει το όραμα της Μεγάλης Ιδέας. Στην καλλιέργεια αυτού του κλίματος, βέβαια, καθοριστικό ρόλο έπαιξε και η ρωσική διπλωματία. Ήδη, πριν την αναχώρηση του από την Κωνσταντινούπολη και κατά την διάρκεια της τρίμηνης παραμονής του εκεί, ο πρίγκιπας Μετζίκωφ είχε έρθει σε επαφή αρκετές φορές με τον Έλληνα πρεσβευτή Ανδρέα Μεταξά και είχε συζητηθεί διεξοδικά το ενδεχόμενο μιας κοινής ελληνορωσικής κίνησης. Μάλιστα, μερικά από τα μέλη της συνοδείας του Μετζίκωφ, όπως ο ήρωας της Ναυμαχίας του Ναυαρίνου ναύαρχος

¹⁵ Στο ίδιο, σ.232-233.

Στέφανος Παπαδόπουλος, ό.π., σ.143

Αντώνης Κλάψης, «Στο κλουβί της Ελλάδος της στενής μας κλεισμένοι», *Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης 1821-1923*, Αθήνα 2019, σ. 108-113.

Κορνίλιωφ και ο στρατηγός Νεποκοϊτσίνσκυ, είχαν επισκεφθεί τον Πειραιά και είχαν συναντηθεί με τον Βασιλιά Όθωνα και τον υπουργό εξωτερικών Α. Πάικο. Ακόμα, ο κόμης Δημήτριος Νεσερλοδ, γιος του παλαιού υπουργού εξωτερικών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, είχε επισκεφθεί τη Σύρο. Παρότι οι Ρώσοι διπλωμάτες δεν είχαν αποδώσει επίσημα κάποιο επίσημο μήνυμα πολέμου στην Αθήνα, η παρουσία τους και μόνο στο ελληνικό έδαφος είχε αναπτρώσει το ηθικό των υποστηρικτών της Μεγάλης Ιδέας.

Ταυτόχρονα, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις είχαν αρχίσει να βρίσκονται και πάλι σε τεντωμένο σχοινί καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία απαίτησε τον Μάρτιο του 1853 να της παραχωρηθούν δυο χωριά της παραμεθορίου καθώς η τελευταία ισχυριζόταν ότι δεν έπρεπε να ανήκουν στο ελληνικό κράτος. Αυτές οι απαιτήσεις της Πύλης είχαν οδηγήσει στην συγκέντρωση τμημάτων του ελληνικού στρατού στα σύνορα. Σημαντικό σημείο υπήρξε και η παρουσία πολλών ληστρικών ομάδων σε αυτές τις περιοχές, κάτι το οποίο αποτέλεσε αιτία για την διεξαγωγή διπλωματικών ενεργειών τόσο από την Οθωμανική Αυτοκρατορία όσο και από την Αγγλία και την Γαλλία. Οι συνθήκες έγιναν δυσμενέστερες όταν τον Ιούνιο του 1853 οι οθωμανικές αρχές απέσυραν από τα σύνορα τα τακτικά ένοπλα σώματα και τα αντικατέστησαν με ομάδες άτακτων Αλβανών οι οποίες επιδείνωσαν την ήδη έκρυθμη κατάσταση.¹⁶

Στην πρωτεύουσα του Ελληνικού Βασιλείου πραγματοποιούνταν πολλές διεργασίες εντός της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Ο βασιλιάς Όθωνας, η βασίλισσα Αμαλία αλλά και η κυβέρνηση Κριεζή σχεδόν στο σύνολο της είχαν υιοθετήσει τις βλέψεις για την πραγματοποίηση των αλυτρωτικών σκοπών, στόχοι που είχαν μεγάλο λαϊκό έρεισμα. Έτσι, ξεκίνησε σιγά σιγά η πολεμική προετοιμασία σε όλη την επικράτεια. Το βασιλικό ζεύγος προχώρησε στην συγκέντρωση χρημάτων για την αγορά πολεμικού υλικού μετά από εράνους που έλαβαν χώρα σε χώρες και πόλεις της Ευρώπης όπου ζούσαν πολλοί και εύρωστοι Έλληνες έμποροι όπως στο Λονδίνο, στο Παρίσι, στην Τεργέστη, στη Βιέννη και την Μασσαλία. Για την επιτυχία των εράνων αυτών είχαν σταλεί μετά από απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης διάφορες επιφανείς

¹⁶ Λίνα Λούβη, «Το Ελληνικό Κράτος 1833-1871, Περίοδος αστάθειας και εξωτερικών πιέσεων» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 4^{ος}, Αθήνα 2003, σ. 20-22.

Θάνος Βερέμης- Γιάννης Κολιόπουλος, *ό.π.*, σ. 234-235.

Στέφανος Παπαδόπουλος, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και ο Ελληνισμός», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 143-144.

προσωπικότητες της εποχής, όπως ο γερουσιαστής Α. Τυπάλδος κ.α. Στις αλύτρωτες ακόμη περιοχές του ελλαδικού χώρου είχαν ξεκινήσει και εκεί να οργανώνονται δράσεις για την επερχόμενη πολεμική αναμέτρηση. Στην Ήπειρο άρχισαν οι ελληνικοί πληθυσμοί να συγκεντρώνουν όπλα και πολεμοφόδια από τα γειτονικά αγγλοκρατούμενα Ιόνια Νησιά αλλά και στην Κρήτη η συγκέντρωση του πολεμικού υλικού γινόταν με μεγάλη μυστικότητα. Ο υπουργός των Στρατιωτικών κατάφερε να κατοχυρώσει την έγκριση ενός νομοσχεδίου που απέβλεπε στην αύξηση των στρατιωτικών δαπανών και των ένοπλων τακτικών σωμάτων αλλά και στην ανάθεση της διοίκησης του στρατού της παραμεθόριας τότε Στερεάς Ελλάδας σε έμπιστους του αξιωματικούς τον στρατηγό Ιωάννη Μαμούρη στην ανατολική Στερεά και τον στρατηγό Γαρδικιώτη Γρίβα στη δυτική.

Στην Αθήνα ο πολιτικός αναβρασμός ήταν ισχυρός. Οι εφημερίδες προωθούσαν πύρινα άρθρα για την εκπλήρωση των «εθνικών σκοπών» και της Μεγάλης Ιδέας. Συγκροτούνταν μυστικές οργανώσεις που συγκέντρωναν χρήματα για την στρατολόγηση εθελοντών και κυρίως νεαρών φοιτητών. Σε αυτές καθοριστικό ρόλο έπαιζαν οι οργανώσεις των ρωσόφιλων και των ένθερμων υποστηρικτών του ρωσικού κόμματος που επεδίωκαν να προσεταιριστούν πολλούς αξιωματικούς. Σε αυτή την κίνηση συνέβαλλαν ο ίδιος ο υπουργός Στρατιωτικών Σπυρομήλιος, ο πρέσβης της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη Ανδρέας Μεταξάς, ο στρατηγός Κίτσος Τζαβέλλας και αρκετοί άλλοι πολιτικοί παράγοντες της πρωτεύουσας. Η προσπάθεια αυτή δεν εμποδίστηκε ούτε από την στάση των πρεσβευτών των Μεγάλων Δυνάμεων που ανησυχούσαν για την ραγδαία αύξηση του κύματος υποστήριξης της Ρωσίας αλλά και ούτε από την ουδέτερη στάση του πρεσβευτή της τελευταίας στην Αθήνα Περσιάνι.

Επιπλέον, λίγο προτού ξεσπάσει ο Κριμαϊκός Πόλεμος είχαν εκδηλωθεί διάφορα επεισόδια στις παραμεθόριες περιοχές και κυρίως στην Ήπειρο. Αφορμή για την πραγματοποίησή τους υπήρξε η απόφαση των οθωμανικών αρχών να εισπράξουν από τους χριστιανούς υπηκόους της περιοχής τους από τρία χρόνια καθυστερημένους φόρους, έτσι ώστε να καταφέρουν να αντιμετωπίσουν τις υπέρογκες δαπάνες του οθωμανικού κράτους που αυξάνονταν συνεχώς αλλά και για να μπορέσουν να επιλύσουν το ζήτημα της μισθοδοσίας των Αλβανών ατάκτων που είχαν γίνει οι υπεύθυνοι της φύλαξης των συνόρων μετά την αντικατάσταση των τακτικών οθωμανικών στρατευμάτων. Το φθινόπωρο, όμως, του 1853 η κίνηση αυτή προκάλεσε την αντίδραση των κατοίκων των χωριών Σκουλικαριάς και Βελεντζίκου στην περιοχή

Ραδοβιζίου της Άρτας οι οποίοι και εξεγέρθηκαν με επικεφαλής τους τον αρματολό Δημήτριο Σκαλτσογιάννη. Ο Δημήτριος Σκαλτσογιάννης, που είχε αποσυρθεί λίγο από την υπηρεσία των Οθωμανών, επιτέθηκε μαζί με τους εξεγερμένους κατοίκους στον οθωμανικό οχυρό βόρεια της Αμφιλοχίας, καταδίωξαν την φρουρά του και ήταν διατεθειμένοι να επιτεθούν και στην Άρτα. Στις αρχές Οκτωβρίου ένας άλλος αρματολός ο Λάμπρος Βέικος με 300 ατάκτους εισήλθε στην Ήπειρο διαμέσου του Βάλτου και ενώθηκε με τις ομάδες του αρματολού Κατσικογιάννη και Σκαλτσογιάννη, ενώ το ίδιο διάστημα επιχείρησε να πραγματοποιήσει επίθεση και ο Θεόδωρος Ζιάκας στα ανατολικά σύνορα.

Παράλληλα, στην Αθήνα ο Βασιλιάς Όθωνας μετά από την πίεση που άσκησε στον ίδιο ο πρέσβης της Γαλλίας στην Ελλάδα βαρόνος Ρουάν προχώρησε σε ανασχηματισμό της κυβέρνησης, στις 17 Οκτωβρίου, και αντικατέστησε στο υπουργείο Στρατιωτικών τον Σπυρομήλιο με τον Σκαρλάτο Σούτσο. Επιπρόσθετα, αντικατέστησε στο υπουργείο των Οικονομικών τον πολιτικό αντίπαλο του Σπυρομήλιου και φιλικό προσκείμενο στη Γαλλία Δ. Χρηστίδη με τον προσωπικό του φίλο Κ. Προβελέγγιο.¹⁷

Σε διεθνές επίπεδο ο τσάρος Νικόλαος Α΄ χωρίς να πτοηθεί από την δύναμη της Αγγλίας και της Γαλλίας θεώρησε πως οι τελευταίες δεν θα στέκονταν στο πλευρό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έτσι, ως κίνηση καλής θέλησης δήλωσε πως δεν είχε σκοπό να διέλθει τον Δούναβη και να πλήξει τις οθωμανικές στρατηγικές θέσεις αλλά ότι θα τηρούσε αμυντική στάση σε ενδεχόμενη οθωμανική επίθεση εναντίον της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Από την άλλη, ο Σουλτάνος νομίζοντας πως η Ρωσία ήταν έτοιμη να επιτεθεί και βασιζόμενος στην υποστήριξη της Αγγλίας και της Γαλλίας απέστειλαν τελεσίγραφο απαιτώντας την απομάκρυνση των ρωσικών στρατευμάτων από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και στις 22 Σεπτεμβρίου/ 4 Οκτωβρίου 1853 κήρυξαν επίσημα τον πόλεμο κατά της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Πολύ σύντομα κατάφεραν να πλήξουν καίριες θέσεις του ρωσικού στρατού τόσο στη Βλαχία όσο και στα ανατολικά σύνορα του Πόντου. Από την άλλη, ο ρωσικός στόλος ως αντίποινα υπό

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 144-145.

Θάνος Βερέμης- Γιάννης Κολιόπουλος, *Ελλάς, Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα.*, Αθήνα 2006, σ.234-236.

Αντώνης Κλάψης, «Στο κλουβί της Ελλάδος της στενής μας κλεισμένοι», *Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης 1821-1923*, Αθήνα 2019, σ. 108-110.

την διοίκηση του ναυάρχου Νακίμωφ κατέστρεψε ολοκληρωτικά τον οθωμανικό στόλο στο λιμάνι της Σινώπης στις 18/30 Νοεμβρίου 1853. Επειδή η Κωνσταντινούπολη ήταν πια εκτεθειμένη στον άμεσο κίνδυνο του ρωσικού στόλου, ο αγγλογαλλικός στόλος διήλθε ταχύτατα τα στενά των Δαρδανελίων και στάθμευσε στην Πόλη, προκειμένου να αναχαιτίσει οποιαδήποτε ρωσική επίθεση. Στις 28 Φεβρουαρίου/12 Μαρτίου 1854 η Αγγλία και η Γαλλία υπέγραψαν συνθήκη συμμαχίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και δύο εβδομάδες αργότερα στις 16/28 Μαρτίου, κήρυξαν τον πόλεμο κατά της Ρωσικής Αυτοκρατορίας.

Η καταστροφή του οθωμανικού στόλου στην Σινώπη δημιούργησε τις συνθήκες για να εξεγερθούν οι ελληνικοί πληθυσμοί των «αλλύτρωτων» ακόμη περιοχών. Όπως ειπώθηκε παραπάνω, εξεγέρθηκαν πρώτοι οι κάτοικοι του Ραδοβιζίου της Άρτας και στη συνέχεια, αυτοί της Λάκκας και Λάμαρης Σουλίου αλλά και των Τζουμέρκων. Μέσα σε ένα μήνα το απελευθερωτικό κίνημα απλώθηκε σε όλη την Ήπειρο και οι επαναστάτες απείλησαν και τα Ιωάννινα. Μέχρι τα μέσα Φεβρουαρίου, η επαναστατική κίνηση εξαπλώθηκε και στην δυτική Θεσσαλία. Στο αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα επεκτάθηκε σε όλη την Θεσσαλία και σε λίγο προχώρησε και προς τις περιοχές της Μακεδονίας.

Όταν κυκλοφόρησαν στην πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους τα πρώτα νέα για τους εξεγερμένους Έλληνες στον ηπειρωτικό χώρο επικράτησε ένα κύμα ξέφρενου ενθουσιασμού. Όλα συνέτειναν σε πολεμική προετοιμασία. Στις αθηναϊκές εφημερίδες, και κυρίως στην «Αιώνα», δημοσιεύονταν πολυσέλιδα άρθρα που προπαγάνδιζαν υπέρ της ένοπλης αναμέτρησης και της συμμετοχής στο πλευρό των εξεγερμένων Ελλήνων. Ανάμεσα σε αυτούς που υπογράφαν τα άρθρα και ήταν συντάκτες αυτών βρισκόταν ορισμένοι από τους σημαντικότερους πνευματικούς ανθρώπους της εποχής, όπως ο κληρικός και καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών και παλαιός αγωνιστής της Επανάστασης του 1821 Θεόφιλος Καΐρης, καθώς και οι ποιητές Σοφοκλής Καρύδης και Παναγιώτης Σούτσος. Από την ημέρα της κήρυξης των εξεγέρσεων και για τις αμέσως επόμενες ημέρες διοργανώνονταν σε όλη την Αθήνα διαδηλώσεις και συλλαλητήρια στα οποία τις περισσότερες φορές μπροστάρηδες ήταν οι φοιτητές. Πολλοί από αυτούς μάλιστα υπήρξαν από τους πρώτους που έσπευσαν να καταταγούν ως εθελοντές και να συμπράξουν στον αγώνα των εξεγερμένων ομοεθνών τους. Ακόμα ήταν πάρα πολλοί αξιωματικοί του ελληνικού στρατού που παραιτήθηκαν από τις θέσεις τους στο στράτευμα και κατατάχθηκαν στα σώματα των επαναστατών.

Ορισμένοι από αυτούς ήταν παλαιοί πολεμιστές του Αγώνα αλλά και απόγονοι τους, όπως ο Ιωάννης Κολοκοτρώνης, Σπυρομήλιος, Γιαννάκης Ράγκος, Ν. Ζέρβας, Σωτ. Στράτος, Φώτος και Ν. Τζαβέλλας, Κ.Πλαπούτας, Δημ. Μπότσαρης, Δημήτριος Γρίβας, Ανδρέας Ίσκιος ή Βαρνακιώτης και Δημήτριος ή Τσάμης Καρατάσος. Την αρχηγία των επαναστατών στη Θεσσαλία ανέλαβε ο στρατηγός Χριστόδουλος Χατζηπέτρος και ο απόστρατος ταγματάρχης της χωροφυλακής Νικ. Φιλάρετος ηγήθηκε των εξεγερμένων στο Πήλιο ένα μήνα αργότερα. Την ηγεσία των επαναστατών στην Ήπειρο ανέλαβε ο αγωνιστής της Επανάστασης του 1821 στρατηγός Θεόδωρος Γρίβας, ο οποίος στις αρχές Φεβρουαρίου παραιτήθηκε από την θέση του στο στράτευμα και του δόθηκε το προσωνύμιο «Στρατάρχης της Ηπείρου». Αρχηγός της όλης πολεμικής επιχείρησης ορίστηκε ο στρατηγός Κίτσος Τζαβέλλας.¹⁸

Γύρω από αυτές τις προσωπικότητες συμπαρατάχθηκαν ένα τεράστιο πλήθος εθελοντών και στρατιωτών ακόμα και Έλληνες από τα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα. Στον αγώνα αυτόν συμμετείχαν και πολλοί βουλευτές ο οποίοι μάλιστα τέθηκαν επικεφαλής των σωμάτων εθελοντών. Χαρακτηριστικό υπήρξε το γεγονός πως στην προσπάθεια αυτή θέλησαν να πάρουν μέρος και πολλοί φυλακισμένοι. Αρκετοί από αυτούς δραπέτευσαν από τις φυλακές και ακολούθησαν τα εθελοντικά σώματα, όπως στην περίπτωση των φυλακισμένων πολιτών της Χαλκίδας. Στην Στερεά Ελλάδα, και συγκεκριμένα η Αμφιλοχία και η Λαμία είχαν γίνει εστία της επαναστατικής δράσης. Το κύμα συμπαραστάσης προς τους εξεγερμένους ήταν τόσο μεγάλο σε όλη την επικράτεια που εξέπληξε ακόμη και τους πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων, όπως τον κόμη Ρουάν, πρέσβη της Γαλλίας στην Αθήνα. Στον ενθουσιασμό και την προετοιμασία του λαού στην κίνηση των επαναστατών συνέβαλε καθοριστικά σχεδόν εξ' ολοκλήρου η κυβέρνηση του Αντώνη Κριεζή αλλά και το ίδιο το βασιλικό ζεύγος. Από την πρώτη κιόλας στιγμή που έγιναν γνωστές η εξέγερση των ελληνικών πληθυσμών της Μακεδονίας, της Ηπείρου και της Θεσσαλίας ο Βασιλιάς Όθωνας δεν έκρυψε την ένθερμη πρόθεση του να στηρίξει τον αγώνα των επαναστατών και να συμβάλει με κάθε τρόπο στην υλοποίηση των επιδιώξεων τους. Παρ' όλο που οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν αντίθετες προς τις ενέργειες τους, ο Όθωνας αποφάσισε να

¹⁸ Στέφανος Παπαδόπουλος, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και ο Ελληνισμός», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 144-146.

Λίνα Λούβη, *ό.π.*, σ. 20-22.

Αντώνης Κλάψης, *ό.π.*, σ. 110-113.

στηρίζει με μυστικότητα την βοήθεια προς τους εξεγερμένους. Σημαντικός αρωγός σε αυτή του την πρόθεση υπήρξε ο υπουργός των Στρατιωτικών Σκαρλάτος Σούτσος που συνεργαζόταν απευθείας με τον στενό κύκλο του βασιλικού ζεύγους αλλά και με τον ίδιο τον Όθωνα.

Από την άλλη πλευρά στο διπλωματικό πεδίο οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν έβλεπαν με καθόλου θετική ματιά τις προθέσεις του βασιλικού ζεύγους και της ελληνικής κυβέρνησης απέναντι στις αξιώσεις των επαναστατών. Η Αγγλία και η Γαλλία είχαν ταχθεί ανοικτά στο πλευρό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και οι πρεσβευτές της Ελλάδας στο εξωτερικό διεμήνυαν για τους κινδύνους που ελλόχευαν για την Ελλάδα, όπως μια πιθανή σύρραξη με το κράτος του Σουλτάνου. Ο Ανδρέας Μεταξάς από την Κωνσταντινούπολη, ο Σπυρίδων Τρικούπης από το Λονδίνο και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος από το Παρίσι προχώρησαν σε επιστημονικές για την ιδιαίτερη θέση στην οποία βρισκόταν το ελληνικό κράτος. Ο Ανδρέας Μεταξάς ο οποίος θεωρούνταν και ηγέτης του Ρωσικού Κόμματος (Ναπαίων) σε επιστολή που είχε γράψει προς την Αθήνα, την περίοδο που ήταν ακόμα πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη, αναφερόταν στην δυσμενή θέση της Ελλάδας τη δεδομένη χρονική στιγμή. Δεν φοβόταν μάλιστα να εκφράσει την άποψη του για την εξέγερση των ελληνικών πληθυσμών την οποία θεωρούσε πρόωγη και όψιμη ταυτόχρονα. Από την μία, την θεωρούσε πρόωγη ως προς τις κινήσεις των ρωσικών στρατευμάτων που βιάστηκαν να διέλθουν τον Δούναβη και την Χερσόνησο του Αίμου και από την άλλη όψιμη, καθώς σύμφωνα με την άποψη, του εάν πραγματοποιούνταν κάποια άλλη χρονική περίοδο η στάση των υπόλοιπων ευρωπαϊκών δυνάμεων θα ήταν διαφορετική απέναντι τους, κάτι το οποίο δεν συνέβαινε τότε. Παρ' όλα αυτά, ο Μεταξάς κατέληγε πως από την στιγμή που οι επαναστάσεις είχαν πλέον εκδηλωθεί δεν θα έπρεπε να κατασταλούν.¹⁹

Βέβαια, η πίεση που άσκησαν τόσο η Αγγλία όσο και η Γαλλία σε διπλωματικό επίπεδο δεν άργησε να φανεί. Στις 12/24 Φεβρουαρίου 1854 ο πρέσβης της Αγγλίας Ουάις και της Γαλλίας Ρουάν προχώρησαν σε κοινή συνάντηση τους με τον Όθωνα. Ο τελευταίος τους απάντησε πως η κυβέρνηση είχε κάνει ότι ήταν ανθρωπίνως δυνατόν, για να καταλαγιάσει τον ενθουσιασμό του λαού και πως σε περίπτωση που λαμβάνονταν αυστηρότερα μέτρα θα προκαλούσε την οργή των πολιτών και

¹⁹ Γιώργος Β. Δερτιλής, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015*, Κρήτη 2018, σ. 256.

Κώστας Κωστής, «Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας», *Η διαμόρφωση του Ελληνικού Κράτους 18^{ος} -21^{ος} αιώνες*, Αθήνα 2015, σ. 263.

ενδεχομένως εξαιτίας αυτού να απειλούνταν τόσο ο ίδιος όσο και ο θρόνος. Η βασίλισσα Αμαλία από την άλλη εξέφρασε με περισσότερη ευθύτητα της απόψεις τις. Μάλιστα ο Ναπολέον Γ΄ έστειλε επιστολή προς τον Όθωνα, στις 14/26 Φεβρουαρίου με την οποία επεδίωκε να παροτρύνει τον Έλληνα ηγεμόνα να σκεφτεί με μεγαλύτερη προσοχή τις θέσεις του. Όμως, ο Όθωνας απάντησε πως, τελικά, τον λόγο έχει η Θεία Βούληση.

Παράλληλα, ο ενθουσιασμός των πολιτών συνεχώς αυξάνονταν. Οι πολεμικές αναμετρήσεις των επαναστατών με τον οθωμανικό στρατό αλλά και οι πληροφορίες πως σε όλη την περιφέρεια του ελληνικού κράτους συγκεντρώνονταν πολεμοφόδια, έμπυχο υλικό, αλλά και πως ο Όθωνας θα περνούσε τα σύνορα και θα αναλάμβανε επικεφαλής των εξεγερμένων, θορύβησε έντονα όχι μόνο τις Μεγάλες Δυνάμεις αλλά και την ίδια την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Με απώτερο σκοπό να πιεστεί περισσότερο ο Όθωνας και η ελληνική κυβέρνηση, ακριβώς μια εβδομάδα μετά την υπογραφή της συνθήκης συμμαχίας ανάμεσα στην Αγγλία, την Γαλλία και το κράτος του Σουλτάνου, ο πρέσβης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Αθήνα, Νεσέτ Μπέης, απέστειλε ένα τελεσίγραφο με 48ωρη ισχύ στο Υπουργείο Εξωτερικών με το οποίο ζητούσε από την ελληνική κυβέρνηση να ανακαλέσει εντός 10 ημερών (με την απειλή παραπομπής τους σε έκτακτο στρατοδικείο) όλους τους αξιωματικούς που είχαν συμμετάσχει στις εξεγέρσεις. Επιπλέον, ζητούσε από τις ελληνικές αρχές να απαγορεύσουν την έξοδο από την χώρα στρατιωτικών σωμάτων, πολεμοφοδίων αλλά και να απαγορεύσουν κάθε είδους εκδήλωση που γινόταν υπέρ των επαναστατών και οι οποίες ενδεχομένως ενίσχυαν την δράση τους.²⁰

Επιπρόσθετα, ο Οθωμανός πρέσβης επιθυμούσε την επίσημη αποκήρυξη των επαναστάσεων. Για να στηρίζουν περαιτέρω την Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων εξέδωσαν κοινή ανακοίνωση με την οποία συμβούλευαν την κυβέρνηση της Ελλάδας να ικανοποιήσει τα αιτήματα του Νεσέτ Μπέη. Όμως, το υπουργικό συμβούλιο, με πρόεδρο τον βασιλιά Όθωνα, έλαβε την απόφαση να δοθεί μια μετριοπαθής απάντηση προς τον Οθωμανό πρέσβη. Ουσιαστικά,

²⁰ Λίνα Λούβη, «Το Ελληνικό Κράτος 1833-1871, Περίοδος αστάθειας και εξωτερικών πιέσεων» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 4^{ος}, Αθήνα 2003, σ. 20-22.
Στέφανος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 145-146.

η απάντηση ήταν αρνητική απέναντι στις αξιώσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η απόφαση του υπουργικού συμβουλίου επικυρώθηκε και από την Βουλή και από την Γερουσία. Έτσι, η απάντηση που απέδωσε ο Πάϊκος ως υπουργός των Εξωτερικών στον Νεσέτ Μπέη, στις 10/22 Μαρτίου, προκάλεσε την αντίδρασή του τελευταίου και είχε ως αποτέλεσμα την αναχώρηση του Οθωμανού πρέσβη προς της Κωνσταντινούπολη και την διακοπή των ελληνοθωμανικών διπλωματικών σχέσεων.

Ταυτόχρονα, με την σκληρή στάση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας απέναντι στην Ελλάδα γινόταν επιθετική και η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Αγγλία είχε ταχθεί ανοικτά υπέρ των Οθωμανών, ενώ η Αυστρία στην στήριξη της οποίας απέβλεπε σε μεγάλο βαθμό ο Όθωνας, προέτρεπε την Ελλάδα να τηρήσει ουδέτερη στάση και να αξιοποιήσει τις πλουτοπαραγωγικές πηγές της. Η Γαλλία κυρίως μετά την παραπομπή του Χρηστίδη ζητούσε την άμεση καταστολή των εξεγέρσεων, ενώ η Βαυαρία και η Πρωσία είχαν επικρίνει με αυστηρό τρόπο το ελληνικό κράτος. Μάλιστα, ακόμη και η ίδια η Ρωσία δεν ήταν ξεκάθαρα συμβατή απέναντι στις αξιώσεις της ελληνικής κυβέρνησης και διαμέσου του πρεσβευτή της στην Αθήνα, του Περσιάνι, συνιστούσε προς τις ελληνικές αρχές να τηρήσουν μια ουδέτερη στάση.

Αυτές οι διεργασίες δημιούργησαν και εντός της ελληνικής κυβέρνησης εντάσεις και προβλήματα τα οποία υπέβοσκαν από καιρό στο εσωτερικό της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσαν οι υπουργοί της Δικαιοσύνης Σπ. Πηλίκας και των Οικονομικών Κων. Προβελέγγιος οι οποίοι, επειδή ανησυχούσαν ότι η πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης και του ίδιου του Όθωνα θα έβλαπτε ανεπανόρθωτα τα συμφέροντα του έθνους, σχημάτισαν μια μακροσκελή επιστολή προς τον βασιλιά όπου τον συμβούλευαν να επανεξετάσει τις αποφάσεις του υποβάλλοντας παράλληλα την παραίτησή τους. Ο Όθωνας, όμως, δεν δέχτηκε ούτε τις παραιτήσεις τους ούτε τις προτροπές τους. Το αντίθετο μάλιστα υπό την επιρροή της Βασίλισσας Αμαλίας αποφάσισε την κατάργηση του υπουργικού συμβουλίου και προχώρησε στην ενίσχυση των ένοπλων επαναστατικών στρατιωτικών σωμάτων με την βοήθεια του Ανδρέα Μεταξά, του Ιωάννη Κολοκοτρώνη, του Σούτσου και του Σπυρομήλιου.

Ο ίδιος ο Όθωνας έλαβε την τελική απόφαση να διατηρηθούν πάση θυσία οι επαναστατικές εστίες που είχαν ξεσπάσει και μέχρι να προωθηθούν τα ρωσικά στρατεύματα προς τα νότια του Δούναβη, να δημιουργηθούν δυο στρατόπεδα για την ενίσχυση των εξεγερμένων ένα στην Αμφιλοχία και ένα στη Λαμία. Από την εξέλιξη

των γεγονότων φάνηκε πως ο Όθωνας είδε με θετική ματιά την διακοπή των διπλωματικών σχέσεων με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Το αμέσως επόμενο διάστημα ο βασιλιάς της Ελλάδας προχώρησε και σε μερικές καινούριες τροποποιήσεις. Αρχικά, αποφάσισε να τοποθετηθούν στρατιωτικές δυνάμεις από την Πελοπόννησο και την Στερεά Ελλάδα προς τις παραμεθόριες περιοχές. Στην συνέχεια, προχώρησε σε ορισμένες ανακατατάξεις στη διοίκηση του στρατεύματος με την αντικατάσταση του διοικητή της Ανατολικής Στερεάς στρατηγό Μουμούρη από τον Σπυρομήλιο και την τοποθέτηση ως διοικητή της Ευρυτανίας τον αρχηγό της χωροφυλακής στρατηγό Βλαχόπουλο. Ο ίδιος ο Όθωνας μάλιστα σκεφτόταν πολύ σοβαρά να τεθεί επικεφαλής των στρατιωτικών σωμάτων που βρίσκονταν στα σύνορα, αλλά γρήγορα απορρίφθηκε αυτή η σκέψη τόσο από την κυβέρνηση, τον πρωθυπουργό Κριεζή αλλά και τον Ανδρέα Μεταξά οι οποίοι εξέφρασαν την έντονη ανησυχία τους, καθώς θεωρούσαν και δικαιολογημένα πως η Αγγλία και η Γαλλία επιζητούσαν μια αφορμή, για να επέμβουν στρατιωτικά στην χώρα την δεδομένη χρονική στιγμή και πως η κίνηση αυτή του βασιλιά θα τους έδινε την ευκαιρία που επιθυμούσαν. Στην προσπάθεια του αυτή εναντιώθηκε και το σύνολο σχεδόν του κοινοβουλίου. Για να αποφύγει περαιτέρω αντιδράσεις εναντίον του, ο Όθωνας σταμάτησε ξαφνικά τις εργασίες της Βουλής και τις Γερουσίας στις 20 Απριλίου/2 Μαΐου.²¹

Όμως, τόσο η Αγγλία όσο και η Γαλλία ήταν αποφασισμένες να λήξουν οριστικά το ζήτημα. Για να δυσχεράνουν περισσότερο την θέση της Ελλάδας τα πολεμικά πλοία των δυο Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης, ξεκίνησαν να δημιουργούν πρόβλημα στη δράση των επαναστατημένων με το να εμποδίζουν την μεταφορά πολεμοφοδίων, όπλων και ανθρώπινου δυναμικού από θαλάσσης προς τις περιοχές που είχαν εκδηλωθεί οι εξεγέρσεις. Έπειτα οι δυο σύμμαχοι ήταν αποφασισμένοι να προχωρήσουν και στην υιοθέτηση πιο αυστηρών μέτρων εναντίον της Ελλάδας. Μεταξύ των αντιπροσώπων τους είχαν συζητηθεί διάφορες προτάσεις. Μερικές από αυτές ήταν η αποστολή αγγλικών και γαλλικών στρατευμάτων στην Ήπειρο και την

²¹ Στέφανος Παπαδόπουλος, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και ο Ελληνισμός», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 146-147.

Αντώνης Κλάψης, «Στο κλουβί της Ελλάδος της στενής μας κλεισμένοι», *Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης 1821-1923*, Αθήνα 2019, σ. 110-113.

Θεσσαλία, ο ναυτικός αποκλεισμός αυτών των περιοχών ή ακόμη και η κατοχή των Κυκλάδων για ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Τελικά, οι δύο μεγάλες δυνάμεις αποφάσισαν με την σύμφωνη γνώμη του άλλου εταίρου τους της Αυστρίας, να καταλάβουν με στρατιωτικά μέσα τον Πειραιά.

Στις 30 Μαρτίου/11 Απριλίου 1854 οι πρέσβεις Ουάις και Ρουάν ανήγγειλαν επίσημα στον Υπουργό των Εξωτερικών Πάϊκο την απόφαση των χωρών τους να διατάζουν τα πολεμικά τους πλοία να εισέρχονται στα ελληνικά λιμάνια και να προβαίνουν σε κατάσχεση οποιουδήποτε πλοίου μετέφερε οπλισμό και πολεμοφόδια. Λίγες ημέρες αργότερα, στις 8/20 Απριλίου, απεστάλη στις ελληνικές αρχές παρόμοια διακοίνωση, ενώ δυο ημέρες μετά, στις 10/22 Απριλίου, δημοσιεύθηκε μια βρετανική ανακοίνωση η οποία έκανε ευθέως αναφορά στον θρόνο της Ελλάδας και αμφισβητώντας ανοικτά την συνέχεια της δυναστείας. Στις 29 Απριλίου/11 Μαΐου οι πρέσβεις της Αγγλίας και της Γαλλίας απέστειλαν τελεσίγραφο πενθήμερης προθεσμίας, απαιτώντας από τον Όθωνα να αποκηρύξει επίσημα την προσχώρηση των αξιωματικών του ελληνικού στρατού στις τάξεις των επαναστατών και να τους καλέσει να επιστρέψουν στις θέσεις τους εντός λίγων ημερών, απειλώντας τους με κυρώσεις, εάν δεν το πράξουν. Προκειμένου να πετύχει κάποιου είδους βοήθεια από κάποια άλλη ευρωπαϊκή δύναμη και να κερδίσει περισσότερο χρόνο, η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε να καθυστερήσει την απάντηση της. Ωστόσο, ο Όθωνας αναγκάστηκε στις 12/24 Μαΐου 1854 να δημοσιεύσει μια βασιλική διακήρυξη και να διαμορφώσει την σύνθεση της νέας κυβέρνησης με την επιλογή νέων προσώπων που θα αναλάμβαναν τους υπουργικούς θώκους. Την ίδια ημέρα κατέφθασαν στο λιμάνι του Πειραιά πλοία του γαλλικού στόλου τα οποία αποβίβασαν μια μεραρχία του γαλλικού στρατού υπό την διοίκηση του στρατηγού Φόρεϋ. Τα γαλλικά στρατεύματα μέσα σε λίγες ώρες είχαν καταλάβει τον Πειραιά. Έπειτα από λίγες ημέρες έφτασε και το 97^ο σύνταγμα του αγγλικού πεζικού. Η διοίκηση της πόλης ανατέθηκε στον Γάλλο ναύαρχο βαρόνο Ντε Τινάν.

Το βασιλικό ζεύγος και η ελληνική κυβέρνηση, μη μπορώντας να αντιδράσουν, προχώρησαν το απόγευμα της 14^{ης} /26^{ης} Μαΐου 1854 στην διακήρυξη της ουδετερότητας της χώρας που είχε επιβληθεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις την οποία ανέγνωσε ο ίδιος ο Όθωνας παρουσία των πρέσβεων της Αγγλίας και της Γαλλίας. Η νέα κυβέρνηση που είχε συγκροτηθεί μετά από τις ενέργειες της Αγγλίας περιλάμβανε ως πρωθυπουργό και υπουργό των Οικονομικών τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο (που

δεν είχε επιστρέψει ακόμα από το Παρίσι), τον Κωνσταντίνο Κανάρη ως προσωρινό πρόεδρο της κυβέρνησης και υπουργό των Ναυτικών, τον Ρήγα Παλαμήδη υπουργό των Εσωτερικών, τον Γ. Ψύλλα υπουργό Παιδείας και των Εκκλησιαστικών, τον Π. Αργυρόπουλο υπουργό των Εξωτερικών, τον Π. Καλλιγά υπουργό Δικαιοσύνης και υπουργό Εξωτερικών τον στρατηγό Δημήτριο Καλλέργη που είχε παίξει καθοριστικό ρόλο στην Επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843 και για τον οποίο ο Όθωνας έτρεφε μεγάλη αντιπάθεια.

Η νέα αυτή κυβέρνηση ακολούθησε με ταχύτατους ρυθμούς τις παραινήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων και έσπευσε να καλέσει όλους τους αξιωματικούς που είχαν λάβει μέρος στις επαναστάσεις να επιστρέψουν. Ο Δημήτριος Καλλέργης, στη συνέχεια, απέλυσε τους υπασπιστές του Όθωνα υποστρατήγους Γαρδικιώτη Γρίβα, Ιωάννη Κολοκοτρώνη, Ιωάννη Μαμούρη και τον Σπυρομήλιο. Επιπρόσθετα, απάλλαξε από τα καθήκοντα του τον προσωπικό γραμματέα του Όθωνα Βέτλαντ και έθεσε σε διαθεσιμότητα τον πρώην Υπουργό των Στρατιωτικών Σκαρλάτο Σούτσο. Επιπλέον, έπειτα από πρωτοβουλία του Γάλλου πρεσβευτή Ρουάν και την συναίνεση του Άγγλου ομολόγου του Ουάϊς στάλθηκαν διπλωμάτες στη Θεσσαλία, για να προτρέψουν τους αρχηγούς των επαναστατημένων να εγκαταλείψουν την προσπάθεια τους και να επιστρέψουν στο ελληνικό κράτος, κάτι και το οποίο τελικά κατάφεραν. Για την υλοποίηση αυτού του εγχειρήματος επιλέχθηκαν ο πρόξενος της Γαλλίας στη Σύρο Αύγουστος Γκουέριν, και ο πρόξενος της Αγγλίας Μέρλιν. Μέχρι τα μέσα Ιουλίου του ίδιου έτους είχε επιστρέψει στο ελληνικό κράτος ο αρχηγός των επαναστατών στη Θεσσαλία στρατηγός Χριστόδουλος Χατζηπέτρος παρά τον νικηφόρο αγώνα που είχε διεξάγει εκεί. Με αυτόν τον τρόπο ολοκληρώθηκε, τελικώς, η ανεπιτυχής προσπάθεια της Ελλάδας να συμβάλει στην απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών της Ηπείρου, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου.²²

²² Γιώργος Β. Δερτιλής, *Επτά πόλεμοι, τέσσερις εμφύλιοι, επτά πτωχεύσεις 1821-2016*, Αθήνα 2020, σ. 50.

Γιώργος Β. Δερτιλής, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015*, Κρήτη 2018, σ.256-258.

Κώστας Κωστής, «Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας», *Η διαμόρφωση του Ελληνικού Κράτους 18^{ος} -21^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2015, σ. 263-265, 267.

Θάνος Βερέμης- Γιάννης Κολιόπουλος, *Ελλάς, Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα.*, Αθήνα 2006, σ. 240-245.

2.2 Η επανάσταση στη Θεσσαλία του 1854 κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου και η συμβολή των ληστών σε αυτή

Οι εξεγέρσεις στην Θεσσαλία ξέσπασαν σχεδόν αμέσως, όπως και όλες οι υπόλοιπες στον ηπειρωτικό χώρο και γενικεύθηκαν με την μορφή μιας μεγάλης επανάστασης κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου. Σε αυτή ο βασικός πυρήνας άντλησης πολεμικού και στρατιωτικού δυναμικού ήταν οι ληστές, και γενικότερα οι ληστρικές ομάδες που δρούσαν στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας. Σε ένα μεγάλο βαθμό οι ληστρικές αυτές ομάδες μαζί με τους ληστάρχους τους (τους αρχηγούς τους) έδρασαν μετά από πλήρη συνεννόηση με τις ελληνικές αρχές, καθώς οι τελευταίες τους χρησιμοποίησαν όσο διάστημα κράτησε ο Κριμαϊκός Πόλεμος και η Επανάσταση στην Θεσσαλία για να πετύχουν τους σκοπούς τους. Η πορεία της γενίκευσης της υπήρξε σταδιακή και κλιμακωτά διαδόθηκε σε όλο τον θεσσαλικό χώρο.

Από το φθινόπωρο του 1853 είχαν αρχίσει να συγκεντρώνονται πολλοί εθελοντές (οι οποίοι αργότερα εξελίχθηκαν σε επαναστάτες), προκειμένου να συγκεντρώνουν πολεμικό υλικό, καθώς ήταν εύκολο από εκείνο το σημείο να μεταφερθεί οποιουδήποτε είδους βοήθεια και να προωθηθεί προς τις επαναστατικές εστίες. Εκτός αυτού, η Λαμία ήταν και το κέντρο των οπλαρχηγών της περιόδου 1848-1850 όπως του Ζητουνιάτη, του Καραούλη, του Καταραχιά, του Παπακώστα και του Φαρμάκη οι οποίοι πριν την Επανάσταση της Θεσσαλίας είχαν επιδοθεί στον ληστρικό τρόπο ζωής. Ένας μάλιστα από αυτούς τους παλαιότερους οπλαρχηγούς ο Θ. Ζιάκας είχε ήδη στρατοπεδεύσει στην θέση Συκιά στο χωριό Ασβέστη κοντά στα ελληνοοθωμανικά σύνορα ακολουθούμενους από 120 συντρόφους του και ετοιμαζόταν να τα περάσει και να εισέλθει στη Θεσσαλία. Υπεύθυνος για την κίνηση ανεφοδιασμού των επαναστατών στη Θεσσαλία ήταν ο μοίραρχος Χωροφυλακής Λαμίας Γεώργιος Κροκίδας. Ο τελευταίος βρισκόταν σε διαρκή επαφή με τον υπουργό των Στρατιωτικών Σκαρλάτο Σούτσο.

Αυτοί που εξεγέρθηκαν πρώτοι στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας ήταν οι κάτοικοι των δυτικών Αγράφων στα μέσα Ιανουαρίου του 1854. Εκεί οι εχθροπραξίες ξεκίνησαν όταν ο οπλαρχηγός των Αγράφων, Δημήτριος Τσιγαρίδας με την ομάδα του αποτελούμενη από 30 άνδρες επιτέθηκε σε ένα οθωμανικό στρατιωτικό απόσπασμα. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα ξεσηκώθηκαν οι πρόκριτοι 23 χωριών της Αργιθέας Αγράφων στη δυτική Θεσσαλία. Οι εξεγερμένοι συγκεντρώθηκαν στο χωριό Μικρά Βραγγιανά που βρίσκεται κοντά στη γέφυρα Κοράκου, όπου σε κοντινή τότε

απόσταση είχαν τεθεί τα ελληνοοθωμανικά σύνορα. Μετά από λίγες ημέρες η περιοχή από την γέφυρα Κοράκου μέχρι το χωριό Πετρίλο ήταν υπό την επιρροή των επαναστατών.²³

Την ίδια περίοδο οι επαναστάτες από την ευρύτερη περιοχή των Αγράφων με επικεφαλής τους οπλαρχηγούς και πρώην ληστάρχους Γεώργιο Καραούλη, Νικόλαο Μαντζούνη, Γιαννούλη Οικονόμου και άλλους ανάγκασαν τους φρουρούς του χωριού Λιάσκοβο (Πετρωτό) που ήταν εξ' ολοκλήρου Τουρκαλβανοί να το εγκαταλείψουν, αφού πρώτα τους διαβεβαίωσαν πως δεν θα τους βλάψουν. Έτσι, οι επαναστάτες και οι κάτοικοι του Λιάσκοβου που αριθμούνταν γύρω στους 300 εγκαταστάθηκαν στα χωριά Βραγγιανά και Στεφανιάδα όπου συναντήθηκαν με τον πρώην δασονόμο του Βάλτου Κώτσιο Μανωλίδη και τους 35 συντρόφους του. Ο τελευταίος μαζί με τους έμπιστους του συμπαρατάχθηκε με τους επαναστάτες των Αγράφων. Επειδή ο Κώτσιος Μανωλίδης ήταν άνθρωπος που ενέπνεε εμπιστοσύνη σε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού των περιοχών αυτών, επιχείρησε και τελικά κατάφερε να συγκεντρώσει στην επαναστατική κίνηση και άλλους οπλαρχηγούς της περιοχής όπως τον Καραθανάση, τον Τσιγγέλη και τον Φούρλη οι οποίοι μαζί με τις ομάδες των υπόλοιπων επαναστατών στρατοπεδεύσαν στο χωριό Μπουκοβίτσα (Ανθηρό). Τις ημέρες που ακολούθησαν οι ομάδες των επαναστατών κατέλαβαν τη Σκάλα της Οξυάς (Ανθοχώρι) και επεδίωκαν να επιτεθούν στα Τρίκαλα πράγμα και το οποίο συνέβη παρά την ισχυρή στρατιωτική δύναμη 150 Τουρκαλβανών που είχαν φτάσει στην πόλη. Εκεί διεξήχθη μια σύντομη μάχη στην οποία οι επαναστάτες πολιόρκησαν τους Τουρκαλβανούς στην Μπουκοβίτσα όπου εν τέλη τους ανάγκασαν να συνθηκολογήσουν.

Έχοντας ως ορμητήριο αυτές τις πρώτες νίκες των επαναστατών στην περιοχή άρχισαν σιγά σιγά να εισέρχονται στο έδαφος της Θεσσαλίας και οι πρώτοι εθελοντές από το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος. Προς την περιοχή των Αγράφων άρχισαν να οδηγούνται οι παλαιοί αρματολοί Ιωάννης Ράγκος και Σωτήρης Στράτος. Στο Πετρίλο κατέφθασε ο λοχαγός του 1^{ου} ελαφρού τάγματος χωροφυλακής Μελ. Αδάμ με τους

²³ Στέφανος Παπαδόπουλος, «Η Επανάσταση στη Θεσσαλία», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 156.

Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Η ληστεία στην Ελλάδα (19^{ος} αι.) Περί λύχνων αφάς*, Θεσσαλονίκη 2005, 109-113.

Δημ. Κ. Αγραφιώτη, «Σελίδες από την Επανάσταση του 1866-1867 στην Αργιθέα της Καρδίτσας» στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 1^ο, Λάρισα 1980, σ. 19-20.

Γιάννη Κορδάτου, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. XI, σ. 605, 606, 618-619.

οπλαρχηγούς Αντώνιο Μπουκουβάλα, Χρήστο Μηλιά, Δημήτρη Κατσουράκη (ή Κουτσουράκη), Ιωάννη Τριανταφυλλάκη κ.ά. ενώ στην Πύλη Τρικάλων εγκαταστάθηκαν στις αρχές Φεβρουαρίου οι υπολοχαγοί του ελληνικού στρατού Καραμήτρος, Κόρακας, Στουρνάρας και Τζακόπουλος. Εναντίον όλων των επαναστατών επιτέθηκαν μεγάλες ομάδες Τουρκαλβανών αποτελούμενες από 300 άνδρες υπό την ηγεσία του Αμπάζ Λαλιώτη και 400 περίπου Οθωμανών της φρουράς των Τρικάλων που διοικούνταν από τον Ισμαήλ Μπέη Φράσαρη.

Στην ανατολική πλευρά της Θεσσαλίας η ομάδα του παλαιού ληστάρχου Θεόδωρου Ζιάκα πέρασε τα ελληνοοθωμανικά σύνορα και στις 20 Φεβρουαρίου εγκαταστάθηκε στο χωριό Καΐτσα (Μακρυρράχη). Στην ομάδα του συμμετείχαν πολλοί Μακεδόνες οπλαρχηγοί μεταξύ των οποίων ο Γιώργος Ζαχείλας, ο Δ. Ψαροδήμος, ο Ί. Διαμαντής, ο Ε. Κοροβάγκος, οι Λαζαίοι, οι Πιζωταίοι κ.α. Αυτοί συγκρότησαν το «Σώμα των Ολυμπίων ή Μακεδόνων». Από την άλλη, ο Γιώργος Καταραχιάς αφού ελευθέρωσε την Καΐτσα κατευθύνθηκε προς την Δρανίστα και το Σμόκοβο όπου συναντήθηκε με τις ομάδες του ληστάρχου Θεόδωρου Ζιάκα και του Ν. Λεοτσάκου. Εκεί συσπειρώθηκαν οι δυο ομάδες και προχώρησαν με στόχο την αλβανική φρουρά στο χωριό Τσαμάσι (Ανάβρα) με την οποία συγκρούστηκαν και την ανάγκασαν να τραπεί σε φυγή.

Ταυτόχρονα, στις 19 Φεβρουαρίου στη Ρεντίνα των Αγράφων οι επαναστάτες της περιοχής με επικεφαλής τους οπλαρχηγούς Γ. Καραγκούνη και Νάκο Ρεντινιώτη και ορισμένους άλλους εκδίωξαν την αλβανική φρουρά του χωριού και ύψωσαν την ελληνική σημαία και διένεμαν ταυτόχρονα προκηρύξεις στον πληθυσμό των Αγράφων. Σε αυτές τις προκηρύξεις κάναν έκκληση σε όσους δεν είχαν ταχθεί στο πλευρό των εξεγερμένων να λάβουν μέρος σε αυτή την νέα επαναστατική προσπάθεια.

Παράλληλα, μια άλλη ομάδα επαναστατών με αρχηγούς τον Αλεξανδρή, Καραστάθη και Χαμχούγια κατέλαβε μερικά χωριά και προχώρησαν προς τον Δομοκό. Το ίδιο διάστημα εκδήλωσαν την επανάστασή τους και οι κάτοικοι της Καστανιάς των Αγράφων. Μέχρι το τέλος Φεβρουαρίου ολόκληρη η περιοχή των Αγράφων και της νοτιοδυτικής Θεσσαλίας ήταν υπό την διοίκηση των επαναστατών. Πλέον στόχοι τους ήταν η απελευθέρωση του Αλμυρού, του Βόλου, του Δομοκού, της Καρδίτσας, των Τρικάλων, του Πλατάνου και των Φαρσάλων. Οι κινήσεις των επαναστατών θορύβησαν έντονα τους μπάηδες της Λάρισας και του Δομοκού που ζήτησαν άμεσα ενισχύσεις. Σε απάντηση αυτών κατέφθασε με 2.000 χιλιάδες Οθωμανούς προς την

περιοχή του Μεσενικόλα ο Αμπάζ Λαλιώτης και προς τον Ασπροπόταμο ο Ισμαήλ Φράσαρης, ενώ από την Κωνσταντινούπολη ήρθαν με πλοία γύρω στους 1.000 περίπου στρατιώτες, για να ενισχυθούν οι φρουρές του Αλμυρού, του Βόλου, του Δομοκού. Από τις οθωμανικές αρχές διορίστηκε ο Ζεινέλ Πασάς ως επικεφαλής της επιχείρησης εναντίον των εξεγερμένων Θεσσαλών.²⁴

Η πρώτη αξιόλογη μάχη που διεξήχθη ανάμεσα στους επαναστάτες και τα οθωμανικά στρατεύματα ήταν αυτή που έλαβε χώρα στο χωριό Λουτρό στις 27 Φεβρουαρίου. Εκεί οι ομάδες των ληστάρχων Θεόδωρου Ζιάκα και Καταραχιά προσπάθησαν να εκδιώξουν τις οθωμανικές δυνάμεις που βρίσκονταν σε αυτό το σημείο. Προς ενίσχυση όμως των τελευταίων έφτασαν στο χωριό ο Αμπάζ Λαλιώτης και ο Ζεινέλ Πασάς με τα σώματα τους. Τα οθωμανικά στρατεύματα κατάφεραν να αντέξουν στις επιθέσεις των επαναστατών. Οι επαναστάτες οπισθοχώρησαν στα χωριά Άγιος Ιωάννης και Παλιούρι και οι Οθωμανοί έφυγαν από το Λουτρό.

Καθοριστικό σημείο για την εξέλιξη της Επανάστασης στη Θεσσαλία θεωρείται η άφιξη του υποστράτηγου Χριστόδουλου Χατζηπέτρου και η ανάληψη της αρχηγίας των επαναστατών από τον ίδιο. Ο Χατζηπέτρος προτού αναλάβει την αρχηγία της Επανάστασης εκτελούσε και χρέη υπασπιστή του Όθωνα. Ο αρχηγός της Επανάστασης έφυγε από την Λαμία με την συνοδεία ενός σώματος 500 ανδρών (που το ονόμασε «Αλκιβιάδειον») και κατευθύνθηκε προς το Φανάρι Καρδίτσας. Εκεί συνάντησε τον Θεόδωρο Ζιάκα, τον Καταραχιά, τον Στράτο και τον Ράγκο και με όλους αυτούς συγκρότησε μια ισχυρή στρατιωτική δύναμη που αποτελούνταν από 2.000 άνδρες. Έτσι, όλοι μαζί επιτέθηκαν εναντίον της οθωμανικής φρουράς του Φαναρίου την οποία προστάτευαν 3.000 Οθωμανοί στρατιώτες και μια αξιόλογη μοίρα πυροβολικού υπό την διοίκηση του Ισμαήλ Μπέη Φράσαρη. Παρά την δυσμενή θέση απέναντι τους οι ελληνικές δυνάμεις κατάφεραν να τους νικήσουν και να τους αναγκάσουν να υποχωρήσουν στο φρούριο του Φαναρίου.

Μέχρι τα τέλη του Μαρτίου η κατάσταση στη Θεσσαλία είχε ως εξής: στη δυτική Θεσσαλία και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή από το Δομοκό μέχρι το Φανάρι η επαναστατική δράση αποτελούμενη από 3.000 άνδρες ήταν υπό την διοίκηση του

²⁴ Στο ίδιο, σ. 112-113.

Γιάννη Κορδάτου, *ό.π.*, σ. 619-620.

Στέφανος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 156.

Δημ. Κ. Αγραφιώτη, *ό.π.*, 19-20.

Χριστόδουλου Χατζηπέτρου, ενώ στην ανατολική άλλοι περίπου 3.000 εθελοντές δρούσαν εκεί υπό την ηγεσία του Δυοβουνιώτη, του Νάκου Πανουργιά και του Παπακώστα Τζαμάλα. Στις 11 Μαρτίου ο Παπακώστας Τζαμάλας με 2.000 άνδρες κατευθύνθηκε προς τον Πλάτανο Αλμυρού και μετά από μάχη απώθησαν τους 200 τουρκαλβανούς σε ορισμένα σπίτια εντός του οικισμού και επί της ουσίας απελευθέρωσαν τον οικισμό με την ενέργεια τους αυτή. Για να αντιμετωπίσουν την ελληνική επίθεση, κατέφθασαν από τον Αλμυρό γύρω στους 500 Οθωμανούς στρατιώτες αλλά αναχαιτίστηκαν από τις ομάδες του Νικόλαου Ζιάκα και του Αγ. Λεβέντη άμεσα. Μετά την απελευθέρωση του Πλατάνου υψώθηκε η ελληνική σημαία ως ένδειξη ανεξαρτησίας και σχηματίστηκε δημογεροντία.

Αυτή η νίκη των επαναστατών που υπήρξε μια από τις πρώτες την περίοδο εκείνη συγκλόνισε τις οθωμανικές αρχές. Η συμμετοχή των παλαιών και νέων ληστάρχων μαζί με τους άνδρες τους στις επιχειρήσεις εναντίον του οθωμανικού στρατού συνέβαλλε καθοριστικά στην ενδυνάμωση της επαναστατικής κίνησης. Όμως, η οθωμανική διοίκηση για να αποκρούσει άμεσα τις επιθέσεις των επαναστατών, συγκρότησε τρία τάγματα τακτικού στρατού με 1.700-1.800 άνδρες, ένα σώμα 400-500 άτακτων Αλβανών, ένα σώμα 30 ιππέων και 3 πυροβόλα τα οποία επιτέθηκαν ενάντια στους επαναστάτες στον Πλάτανο στις 23 Μαρτίου.

Από την άλλη, οι ελληνικές δυνάμεις υπό την ηγεσία του Κ. Δυοβουνιώτη, τον Νάκο Πανουργιά και τον Παπακώστα Τζαμάλα κ.ά. παρατάχθηκαν γύρω από τον Ιερό Ναό του Αγίου Αντωνίου σε τρεις πτέρυγες. Και σε αυτή την περίπτωση και πάλι παρά το ότι οι οθωμανικές δυνάμεις υπερτερούσαν τόσο σε έμπυχο όσο και σε πολεμικό υλικό, οι επαναστάτες κατάφεραν να νικήσουν και να απωθήσουν τους αντιπάλους τους προς την πεδιάδα του Αλμυρού.²⁵

Το ίδιο χρονικό διάστημα η επανάσταση άρχισε να εδραιώνεται σε όλη την Μαγνησία και τον Βόλο. Ήδη, από τις 19 Μαρτίου οι επαναστατικές δυνάμεις είχαν

²⁵ Γιάννη Κορδάτου, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. XI, σ. 619-620.
Σωτήρη Ν. Αθανασιάδη, «13 ανέκδοτα έγγραφα από το Αρχείο του Γ. Κροκίδα για την Επανάσταση του 1854 στη Δυτική Θεσσαλία» στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 6°, Λάρισα 1984, σ.134.

Ελ. Γκούμα, «Η Επανάσταση του 1854 στο Λιβάδι και στον Όλυμπο», στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 3°, Λάρισα 1982, σ. 12-14.

συγκεντρωθεί στην περιοχή Μελισσάτικα Καλύβια Μακρυνίτσας. Εκεί μόλις οι οθωμανικές αρχές αντιλήφθηκαν την παρουσία τους συγκρότησαν μια ισχυρή στρατιωτική δύναμη την οποία έστειλαν στην περιοχή, με σκοπό να συγκρουστεί με τους επαναστάτες. Όμως, αυτή δεν κατάφερε να πλήξει τους αγωνιστές και τελικά οπισθοχώρησε. Ακολούθησε και νέα επίθεση των οθωμανικών στρατευμάτων την επομένη χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Μετά από αυτή οι Οθωμανοί ενίσχυσαν την φρουρά του Βόλου με 4.000 στρατιώτες που είχαν με φτάσει από τον Αλμυρό. Οι επαναστάτες τις επόμενες ημέρες κατευθύνθηκαν προς στα Περιβόλια (Μπαξέδες) όπου οι κάτοικοι τους υποδέχθηκαν με χαρά. Οι οθωμανικές αρχές και πάλι επιτέθηκαν εναντίον τους και οι επαναστάτες οχυρώθηκαν στη Μονή του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου Πορταριάς και στον Άγιο Λαυρέντιο όπου δόθηκε μια σημαντική μάχη. Σε αυτή σκοτώθηκαν γύρω στους 20 με 30 Έλληνες και αιχμαλωτίστηκαν 4, ενώ οι Οθωμανοί έχασαν 150 με 180 άνδρες και τραυματίστηκαν 100. Στις απώλειες αυτής της σύγκρουσης πρέπει να υπολογιστούν και 11 εθελοντές Ούγγροι. Για να ενισχυθεί περαιτέρω ο Βόλος, ο σουλτάνος απέστειλε 6.000 Αιγύπτιους στρατιώτες. Ακόμη, προς ενίσχυση των Οθωμανών έφθασε και το ατμόπλοιο του Γαλλικού στρατού «Heiron» . Σιγά σιγά η επανάσταση εξαπλώθηκε σε όλο το Πήλιο. Αρχηγός της όλης προσπάθειας στην περιοχή ήταν ο παλιός αγωνιστής της Επανάστασης του 1821 και αξιωματικός της Χωροφυλακής Νικόλαος Φιλάρετος, ο οποίος καταγόταν από το Μπρομύρι Πηλίου.

Ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος ξεκίνησε την δράση του στη Θεσσαλία τον Απρίλιο του 1854. Μέχρι εκείνη την στιγμή δεν είχε εκδηλωθεί κάποια ιδιαίτερη επαναστατική κίνηση, παρά το γεγονός πως ήδη είχαν συγκεντρωθεί 6.000 εθελοντές από το ελληνικό κράτος στην περιοχή και ο συνολικός αριθμός των επαναστατών ανέρχονταν στους 10.000-15.000. Παράλληλα, η προσπάθεια των επαναστατών δυσκόλευε συνεχώς καθώς ο ναυτικός αποκλεισμός της Αγγλίας και της Γαλλίας εντεινόταν και δημιουργούσε προβλήματα στον ανεφοδιασμό των επαναστατικών δυνάμεων της Θεσσαλίας.

Στις αρχές Απριλίου οι επαναστάτες στη Δυτική Θεσσαλία, ύστερα από απόφαση του υπουργού Στρατιωτικών άρχισαν να απομακρύνονται από την περιοχή των Αγράφων και ξεκίνησαν να κατευθύνονται προς τον Πηνειό, με σκοπό να καταλάβουν την πόλη των Τρικάλων θεωρώντας πως σε αυτό θα βοηθούσε και ο μόνιμος πληθυσμός της περιφέρειας. Οι πρώτες μάχες έλαβαν χώρα στο χωριό

Μαυρομμάτι (Καραϊσκάκη) Καρδίτσας. Εκεί μετά από σύγκρουση οι δυνάμεις του Ράγκου και του Στράτου απομάκρυναν τα οθωμανικά στρατεύματα και έστειλαν μήνυμα στον Χατζηπέτρο να προσέλθει. Ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος είχε φτάσει από τις 5 Απριλίου στο χωριό Μεγάλα Καλύβια Τρικάλων. Εκεί το επόμενο διάστημα ξεκίνησαν καθημερινές συγκρούσεις μεταξύ της ομάδας του Χατζηπέτρου και των 3.000 Τουρκαλβανών που βρίσκονταν εκεί. Στην πόλη των Τρικάλων υπήρχαν γύρω στους 800 Οθωμανούς στρατιώτες.

Η μεγάλη μάχη στο χωριό Μεγάλα Καλύβια πραγματοποιήθηκε στις 8 Απριλίου 1854, όταν οι δυνάμεις των Ισμαήλ Φράσαρη και Χοτόμπεη αποτελούμενες από 1.500 Τουρκαλβανούς, 200 ιππείς και 2 πυροβόλα επιτέθηκαν στις ομάδες του Χατζηπέτρου. Οι επαναστάτες κατάφεραν να απωθήσουν τους Τουρκαλβανούς και να τους αναγκάσουν να υποχωρήσουν. Οι απώλειες των Τουρκαλβανών σε αυτή την μάχη ήταν πάρα πολλές. Υπολογίζεται ότι σκοτώθηκαν πάνω από 50 άνδρες και έμειναν πίσω περισσότερα από 4 μεγάλα κιβώτια πολεμοφοδίων. Μετά το πέρας της μάχης την ίδια ημέρα διεξήχθη σύσκεψη μεταξύ των οπλαρχηγών στα Μεγάλα Καλύβια. Εκεί πάρθηκαν οι εξής αποφάσεις: ο Βελής να μείνει στην Μαγουλίτσα που βρισκόταν σε κοντινή απόσταση από τα Τρίκαλα, οι Αθανάσιος και Δημήτριος Ίσκος με τον Ν. Μακρή στο Μουζάκι, οι Γεώργιος Καραούλης και Δημήτρης Κορκόντζηλος στη Μαγούλα που βρίσκεται κοντά στο Φανάρι και ο Χατζηπέτρος να παραμείνει στα Μεγάλα Καλύβια. Ο τελευταίος στις 11 Απριλίου έστειλε μια ομάδα 200 περίπου ανδρών στο χωριό Βελέσι αλλά και στην επαρχία Ζάρκου και Μεγάλου Παλαμά για να διαδώσουν το μήνυμα της επανάστασης. Εναντίον, όμως, των επαναστατών κινήθηκαν 1.000 στρατιώτες του οθωμανικού στρατού και οι επαναστάτες οχυρώθηκαν στην εκκλησία του χωριού Βελέσι. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας έφτασε στο χωριό ο οπλαρχηγός Λεωτσάκος με 300 άνδρες και ώθησε τους Οθωμανούς σε φυγή. Έπειτα από δυο ημέρες τα οθωμανικά αποσπάσματα επέστρεψαν στο χωριό και το λεηλάτησαν. Μόλις οι κάτοικοι της Ελασσόνας, του Ζάρκου και του Μεγάλου Παλαμά έμαθαν για τις λεηλασίες των οθωμανών δήλωσαν την συμπαράσταση τους στους επαναστάτες και κυκλοφόρησαν προκηρύξεις. Την ίδια στιγμή ο Χατζηπέτρος έφυγε από τα Μεγάλα Καλύβια και πήγε στο χωριό Μπαρμπόπη (Φήκη) Τρικάλων όπου και

έμεινε εκεί με τις ομάδες του. Για να τον ενισχύσει κατέφθασε στο ίδιο μέρος και ο οπλαρχηγός Κριεζώτης με 300 ένοπλους άνδρες.²⁶

Οι επαναστατικές δυνάμεις προσπάθησα να καταλάβουν και το Δομοκό. Τελικά, μετά από διάφορες επιθέσεις εναντίον των Οθωμανών που διήρκεσαν 15 ημέρες δεν πέτυχαν τον σκοπό τους. Αυτή ήταν και η πρώτη μεγάλη αποτυχία για τους επαναστάτες. Αυτό το διάστημα περίπου 1.000 ένοπλοι άνδρες, υπό την ηγεσία των συνταγματαρχών Ευάγγελου Κοντογιάννη και Ευάγγελου Μπαλάτσου, είχαν αρχίσει να πολιορκούν τον Δομοκό, στον οποίο είχαν στρατοπεδεύσει ομάδες Τουρκαλβανών οι οποίες αριθμούνταν γύρω στους 1.000 άνδρες. Μέχρι τις 4 Απριλίου είχαν διεξαχθεί λίγες συγκρούσεις μεταξύ των αντίπαλων στρατευμάτων και κάποιες διαπραγματεύσεις χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Από τις 5 Απριλίου ήρθαν προς ενίσχυση των επαναστατών οι ομάδες του Καλαμάρα Τσουκαλά η ομάδα του Ι. Φαρμάκη αποτελούμενη από 200 άνδρες και μια άλλη ομάδα με αρχηγό τον Γιουρούκο την οποία συγκροτούσαν 300 άνδρες από την Κόρινθο και την Μάνη. Ακόμη ήρθαν 400 ένοπλοι από το Λιδωρίκι και την Ευρυτανία υπό την ηγεσία του Κασβίκη Πλαστήρα. Στην ανατολική πλευρά του Δομοκού ήρθαν και άλλες ομάδες επαναστατών 1000 περίπου ατόμων με αρχηγούς τον Αναγνώστη Ζητούμενο και Νάκο Πανουργιά. Έτσι, ενώ οι επαναστάτες δεν είχαν μια κοινή γραμμή στον τρόπο αντιμετώπισης των αντιπάλων τους, είχαν αρχίσει να πιέζουν αρκετά την φρουρά του Δομοκού.

²⁶ Στο ίδιο, σ. 619-620.

Σωτήρη Ν. Αθανασιάδη, *ό.π.*, σ. 135.

Δημητρίου Γ. Κουτρούμπα, *Η Επανάσταση του 1854 και οι εν Θεσσαλία και ιδία επιχειρήσεις*, Αθήνα 1976, σ. 123-124.

Απόστολου Βακαλόπουλου, «Η ελληνική επανάσταση στη Θεσσαλία στα 1854 (Με βάση κυρίως τις εκθέσεις των Αυστριακών προξένων Θεσσαλονίκης και Βόλου)» στο Τρικαλινά, τ. 9^ο, Τρίκαλα 1989, σ. 48.

Στέφανος Παπαδόπουλος, «Η Επανάσταση στη Θεσσαλία», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 158.

Στις 10 Απριλίου 400 Αλβανοί επιτέθηκαν ενάντια στις επαναστατικές δυνάμεις και τους απώθησαν ως το χωριό Πουρνάρι. Η μάχη έγινε πιο σκληρή όταν επιτέθηκαν εκ νέου οι επαναστάτες με τις ομάδες του Κοντογιάννη και του Μπαλατσού. Για να τους βοηθήσουν συνέδραμαν και με τις δυνάμεις τους οι οπλαρχηγοί Γεράντωνος ή Κοντοσόπουλος, Γιουρούκος, Δυοβουνιώτης, Λιανός, Ρούκης και Φαρμάκης ενώ και πήραν μέρος και οι οπλαρχηγοί από την Μακεδονία Ζαχείλιας , Μπάκας και Ψαροδήμος.

Στις 13 Απριλίου έφτασαν στην περιοχή και άλλοι 1000 επαναστάτες με επικεφαλής τον Παπακώστα Τζαμάλα και τον Σαφάκα και κατέλαβαν τις στρατηγικές θέσεις στα νοτιοανατολικά της πόλης. Την άλλη ημέρα, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους επαναστάτες ήρθαν από την πλευρά της πεδιάδας κατευθυνόμενοι προς τη Σκαρμίτσα (Κάτω Θαυμακός) 4.000 Οθωμανοί ιππείς, άτακτοι Αλβανοί καθώς και πυροβολητές με 4 πυροβόλα υπό την διοίκηση του Ζεινέλ Πασά και του Νουρεδδίν Πασά. Ταυτόχρονα, η φρουρά της Καρδίτσας που αποτελούνταν από Τουρκαλβανούς χωρίστηκαν σε τρεις φάλαγγες και επιτέθηκαν στους επαναστάτες της Σκαρμίτσας με στόχο να σπάσουν την πολιορκία του Δομοκού και να εισέλθουν στην πόλη. Αν και προσπάθησαν πολλές φορές δεν κατάφεραν να πραγματοποιήσουν το σχέδιο τους. Στη μάχη σκοτώθηκαν περίπου 200-300 Τουρκαλβανοί, ενώ από την πλευρά των επαναστατών μόνο 20 άτομα μεταξύ αυτών και ο λοχαγός Ι. Μπαϊρακτάρης.

Η πολιορκία του Δομοκού έληξε τα μεσάνυχτα της 14^{ης} προς 15^{ης} Απριλίου όταν τα στρατεύματα των Ελλήνων οπισθοχώρησαν μετά από απόφαση του Ευθ. Κοντογιάννη. Η οπισθοχώρηση αυτή είχε καταστεί αναγκαία καθώς είχε παρατηρηθεί έλλειψη πολεμοφοδίων και κόπωση των επαναστατών αλλά και επικείμενη επίθεση των οθωμανικών στρατευμάτων που επίσπευσε την απόφαση. Με αυτόν τον τρόπο έληξε και η πρώτη προσπάθεια των Ελλήνων να εκδηλωθεί ένα μεγάλο επαναστατικό κίνημα στην Θεσσαλία που θα οδηγούσε στην απελευθέρωση της. Την ίδια περίοδο πραγματοποιήθηκε και η ήττα στο στρατόπεδο του Πέτα που καθόρισε την έκβαση της Επανάστασης στην Ήπειρο. Στη Θεσσαλία, όμως, τα πράγματα θα ανατρέπονταν υπερ

των επαναστατών μετά τις νίκες που στρατηγού Χατζηπέτρου και την κατάληψη της Καλαμπάκας.²⁷

2.3 Κατάληψη της Καλαμπάκας από τον Χατζηπέτρο

Τον Απρίλιο του 1854 κατέφθασαν στο στρατόπεδο της Καλαμπάκας νέοι εθελοντές από την Πελοπόννησο και την Κρήτη, για να ενισχύσουν τον αγώνα των επαναστατών. Εκεί υπήρχαν ήδη μαζί με τις ομάδες του Χατζηπέτρου και του Καταραχιά 1.400 άνδρες. Για να κατατροπώσει την Επανάσταση, κινήθηκε εναντίον των ομάδων αυτών ο Σελήμ Πασάς με 1.000-2.000 Τουρκαλβανούς, 300-500 ιππείς και 8 κανόνια. Ο Οθωμανός αξιωματικός έφτασε στην Καλαμπάκα στις 30 Απριλίου και εγκατέστησε τις δυνάμεις του πλάι στον ποταμό Πηνειό, ενώ οι επαναστάτες βρίσκονταν οχυρωμένοι σε καίριες στρατηγικές θέσεις που θα ανέκοπταν κάθε ενδεχόμενη ενίσχυση των Οθωμανών από το Μέτσοβο, την Λάρισα και τα Τρίκαλα.

Οι πρώτες μάχες ξεκίνησαν την 1^η Μαΐου και διήρκεσαν ως τις 4 του ίδιου μήνα. Μέσα σε αυτό το σύντομο χρονικό διάστημα οι ελληνικές δυνάμεις έλαβαν βοήθεια μετά από την άφιξη εθελοντών από την περιοχή του Ολύμπου και τις Μακεδονίας, οι οποίοι στρατοπέδευαν στις όχθες του Πηνειού και βοήθησαν στην υποστήριξη των θέσεων των επαναστατών στον οικισμό Καστράκι. Με την έλευση των τελευταίων ο αριθμός των επαναστατών έφτασε τους 2.500 άνδρες. Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα να πιεστούν οι οθωμανικές δυνάμεις και να αποφασίσει η ηγεσία τους να προχωρήσει σε μια απεγνωσμένη επίθεση. Στις 5 Μαΐου ο Σελήμ Πασάς διέταξε τα στρατεύματά του να πλήξουν τις θέσεις των επαναστατών και να καταστρέψουν κάθε οχυρωματικό τους έργο.

Όμως, το πλήγμα που υπέστησαν από τις ελληνικές δυνάμεις που τους χτύπησαν από όλα τα σημεία ήταν ισχυρό και τους ανάγκασε να υποχωρήσουν από το πεδίο της μάχης αφήνοντας 200 νεκρούς και αρκετό πολεμικό εξοπλισμό. Στις 9 Μαΐου ξεκίνησαν μια νέα επίθεση εναντίον των Ελλήνων, αφού πρώτα είχαν εμπλουτιστεί με νέες δυνάμεις από τα Τρίκαλα. Συγκεκριμένα, επιτέθηκαν στην ανατολική πλευρά της

²⁷ Στο ίδιο, σ.158.

Σωτήρη Ν. Αθανασιάδη, «13 ανέκδοτα έγγραφα από το Αρχείο του Γ. Κροκίδα για την Επανάσταση του 1854 στη Δυτική Θεσσαλία» στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 6^ο, Λάρισα 1984, σ.134.

πόλης όπου αμύνονταν οι ομάδες του Λεωτσάκου και του Πλαπούτα. Για να τους βοηθήσουν μετακινήθηκαν και οι εθελοντές από την Μακεδονία και τελικά, οι Οθωμανοί τράπηκαν σε φυγή για ακόμη μια φορά. Τα αποτελέσματα αυτής της τελευταίας σύγκρουσης ήταν 500 Οθωμανοί νεκροί και 19 Έλληνες, ενώ τραυματίες από την πλευρά των επαναστατών ήταν περίπου 20 εκ των οποίων οι οπλαρχηγοί Κυριάκος, Πετροπουλάκης κ.α.

Το απόγευμα της ίδιας ημέρας οι οθωμανικές αρχές ως ύστατη προσπάθεια αποφάσισαν να προχωρήσουν την επομένη, στις 10 Μαΐου, σε επίθεση ενάντια στις θέσεις των Ελλήνων και ταυτόχρονα, να πλήξουν τα οθωμανικά στρατεύματα που φρουρούσαν τα Τρίκαλα, αδιαφορώντας για τις άσχημες καιρικές συνθήκες που επικρατούσαν την δεδομένη χρονική στιγμή. Οι επαναστάτες, όμως, κατάλαβαν τις κινήσεις τους και ανασυγκροτήθηκαν περισσότερο. Έτσι, οι οθωμανικές δυνάμεις επλήγησαν άσχημα και ένα μεγάλο μέρος του στρατού σκόρπισε ασύνταχτα ή παρασύρθηκε από τα νερά του Πηνειού αφήνοντας ένα τεράστιο αριθμό πολεμικού υλικού (500 τουφέκια, 5 κανόνια) και αιχμάλωτους περίπου 150-200 Άραβες. Η σημαντική νίκη των επαναστατών γιορτάστηκε με δοξολογία στον Μητροπολιτικό Ναό της Καλαμπάκας όπου ο στρατηγός Χατζηπέτρος ανέγνωσε την ημερήσια διαταγή του. Η νίκη αυτή ήταν η μεγαλύτερη επιτυχία της Επανάστασης στη Θεσσαλία αλλά και η τελευταία στρατιωτική προσπάθεια της.²⁸

2.4 Το τέλος της Επανάστασης του 1854

Ο στρατηγός Χατζηπέτρος παρέμεινε στην Καλαμπάκα και μετά την νίκη των ελληνικών δυνάμεων μέχρι το τέλος Μαΐου. Οι υπόλοιποι οπλαρχηγοί των επαναστατών είχαν αρχίσει ήδη να φεύγουν και να κατευθύνονται στη Μακεδονία και τον Όλυμπο. Ο Χατζηπέτρος προσπάθησε να εμψυχώσει τους πολεμιστές του που έβλεπαν να μην έρχεται καμιά βοήθεια από την ελεύθερη Ελλάδα και τα πολεμοφόδια

²⁸ Σωτήρη Ν. Αθανασιάδη, *ό.π.*, σ. 137-142.

Γιάνη Κορδάτου, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. XI, σ. 621-622.

Στέφανος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 159.

Δημητρίου Γ. Κουτρούμπα *Η Επανάσταση του 1854 και οι εν Θεσσαλία και ιδία επιχειρήσεις*, Αθήνα 1976, σ. 151.

Δημήτρη Γ. Κουτρούμπα, «Ο Υποστράτηγος Χριστόδουλος Χατζηπέτρος και η Θεσσαλική Επανάσταση του 1854» *Θεσσαλικά Χρονικά*, τ. 11°, Αθήνα 1976, σ. 67.

να λιγοστεύουν συνεχώς. Την ίδια περίοδο τα αγγλικά και γαλλικά πολεμικά πλοία είχαν φτάσει στον Πειραιά και τον είχαν αποκλείσει, ενώ βρισκόταν καθ' οδόν με προορισμό την Θεσσαλία και η ειρηνευτική επιτροπή που είχε σταλεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις, για να πείσουν τους ηγέτες της Επανάστασης να επιστρέψουν στο ελληνικό κράτος.

Στις 20 Μαΐου παρουσιάστηκαν στον Χατζηπέτρο αντιπρόσωποι του Σελήμ Πασά και του ζήτησαν να απελευθερώσει τους 400 Οθωμανούς αιχμάλωτους καθώς και να επιστρέψει τα πέντε κανόνια που είχαν εγκαταλείψει κατά την διάρκεια της μάχης και τα κατείχαν οι επαναστάτες. Ο Χατζηπέτρος δεν δέχτηκε τίποτα από τα αυτά και μάλιστα ζήτησε να του παραδώσουν οι οθωμανικές αρχές τα Τρίκαλα. Ύστερα από το πέρας της συνάντησης αυτής οι αρχηγοί των οθωμανικών στρατευμάτων Ζεϊνέλ Πασάς, Ισμαήλ Φράσαρης και Σελήμ Πασάς αποφάσισαν, προκειμένου να εκφοβίσουν τον Χατζηπέτρο και να τον κάνουν να υποχωρήσει να διαδώσουν ψευδείς ειδήσεις πως ο Τσέλιος Πίτσιαρης από το Δέλβινο και ο Τσαφάρ Πασάς από την Τσαμουριά είχαν σκοπό να μουν στα ελληνικά εδάφη. Μάλιστα, ο Τσέλιος Πίτσιαρης έστειλε απειλητική ανακοίνωση προς κατοίκους του Ασπροποτάμου τους οποίους μάλιστα αποκαλούσε και «φακίρ φουκαράδες», προειδοποιώντας τους να διώξουν τους επαναστάτες και να υπακούσουν στις εντολές της οθωμανικής διοίκησης.

Παρ' όλα αυτά ο Χατζηπέτρος δεν υποχώρησε. Έτσι, οι Οθωμανοί αποφάσισαν τελικά να επιτεθούν στους επαναστάτες με όσες δυνάμεις διέθεταν στις 28 Μαΐου. Στην επιχείρηση εναντίον των Ελλήνων συμμετείχαν 7.000-8.000 χιλιάδες άνδρες του οθωμανικού στρατού. Διοικητές των μονάδων ήταν ο Αβδή Πασάς από τα Γρεβενά, ο Τσαφάρ Πασάς και ο Τσέλιος Πίτσιαρης από την Ήπειρο αλλά και ο Ζεϊνέλ Πασάς, ο Ισμαήλ Φράσαρης και ο Σελήμ Πασάς από τα Τρίκαλα.

Από την πλευρά των επαναστατών υπήρξε αντίσταση από πολλά σημεία. Ο Χατζηπέτρος παρέμεινε στην Καλαμπάκα με 2.000 άνδρες, ο εισαγγελέας Αθηνών Καλλισπέρης με μια μικρή ομάδα και 2 κανόνια στα Μετέωρα, ο Γ. Καταραχιάς με 700 άτομα στη θέση που υπήρχε στο δρόμο που οδηγούσε στο Μέτσοβο και ο Φρουξιλιάς με 300 εθελοντές στρατοπέδευσε στον Παλαμά Καρδίτσας. Ακόμα, ενισχύσεις προσπάθησαν να έρθουν από την Ήπειρο από τις ομάδες των αξιωματικών Σπύρου Καραϊσκάκη και Ζέρβα να βοηθήσουν τον Χατζηπέτρο αλλά δεν κατόρθωσαν να φτάσουν. Πριν επέλθει η τελική σύγκρουση, ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρος εξέδωσε ανακοίνωση προς την ειρηνευτική αποστολή των Μεγάλων Δυνάμεων με την οποία

τους γνωστοποιούσε την πρόθεση των επαναστατών να συνεχίσουν την ένοπλη αναμέτρηση.

Την 6^η Ιουνίου κατευθύνθηκαν προς την Καλαμπάκα τρία οθωμανικά τάγματα από το Συρράκο και επιτέθηκαν εναντίον των επαναστατών που βρίσκονταν στην αριστερή όχθη του Πηνειού και αποτελούνταν από ομάδες Κρητών, Μανιατών και Υδραίων αγωνιστών και χωρίς να υπολογίσουν και τις μεγάλες απώλειες που είχαν συγκρούστηκαν ταυτόχρονα και με τις δυνάμεις του Καταραχιά ο οποίος οπισθοχώρησε προς το Μουζάκι. Οι συνθήκες φαινόταν πως διαμορφωνόταν υπέρ των Οθωμανών. Σταδιακά άρχισαν να υποχωρούν οι ελληνικές δυνάμεις. Ο οπλαρχηγός Καλλισπέρης έφυγε από τα Μετέωρα και ο Πλαπούτας με τις ομάδες των Μανιατών οπισθοχώρησαν. Ο Χατζηπέτρος συγκρούστηκε με τα οθωμανικά στρατεύματα για τρεις συνεχόμενες ημέρες και το πλήγμα για αυτά ήταν ισχυρό, καθώς σκοτώθηκαν πάνω από 1.000 στρατιώτες. Συνειδητοποίησε, όμως, ότι η ένοπλη αναμέτρηση δεν μπορούσε να συνεχιστεί και διέφυγε διαμέσου της Οξειάς προς στο χωριό Νεοχώριο των Αγράφων. Εκεί εξέδωσε και την τελευταία ημερήσια διαταγή όπου κοινοποιούσε στους κατοίκους της Θεσσαλίας ότι ο ένοπλος αγώνας σταματάει έως ότου οι συνθήκες επιτρέψουν την εκδήλωση μιας κινητοποίησης. Στη συνέχεια, ο Χατζηπέτρος έφυγε από το Νεοχώριο και μέσω της Υπάτης έφτασε στη Λαμία στις 29 Ιουνίου όπου οι κάτοικοι τον καλωσόρισαν ως ήρωα. Η υποχώρηση του Χατζηπέτρου από την Θεσσαλία προς την Στερεά Ελλάδα όρισε και το τέλος της Επανάστασης του 1854.²⁹

²⁹ Γιάννη Κορδάτου, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. XI, σ. 622.

Στέφανος Παπαδόπουλος, «Η επανάσταση στη Θεσσαλία», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. II', Αθήνα 1977, σ. 159.

Σωτήρη Ν. Αθανασιάδη, «13 ανέκδοτα έγγραφα από το Αρχείο του Γ. Κροκίδα για την Επανάσταση του 1854 στη Δυτική Θεσσαλία» *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 6°, Λάρισα 1984, σ.137.

Δημητρίου Γ. Κουτρούμπα *Η Επανάσταση του 1854 και αι εν Θεσσαλία και ιδία επιχειρήσεις*, Αθήνα 1976, σ. 166-170.

Κεφάλαιο Γ

Το φαινόμενο της ληστείας στο Ανεξάρτητο Ελληνικό Κράτος και την οθωμανοκρατούμενη Θεσσαλία μετά το τέλος της Επανάστασης του 1854 και μέχρι την εκδήλωση της Επανάστασης του 1878

3.1 Οι δεκαετίες 1860-1870

Καθ' όλη την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα το ληστρικό φαινόμενο παρουσίασε μεγάλη ποικιλομορφία και τα περιστατικά ιδιαίτερα στην ελληνική ενδοχώρα ήταν πάρα πολλά. Η τεράστια συχνότητα τους σε συνδυασμό με τις συνθήκες που επικρατούσαν τόσο εντός του κοινωνικού ιστού αλλά και της πολιτικής σκηνής δημιούργησε μια παγιωμένη κατάσταση. Η ληστεία αποτελούσε πλέον κομμάτι της καθημερινότητας των πολιτών του ελληνικού κράτους. Την δεκαετία του 1860 συνέβη ένα σημαντικό γεγονός το οποίο επηρέασε την πολιτική ζωή της χώρας και υπήρξε θέμα προς συζήτηση για αρκετό διάστημα στη δημόσια σφαίρα: η απαγωγή και (στη συνέχεια) η αιχμαλωσία του Σωτήρη Σωτηρόπουλου, βουλευτή Τριφυλίας, υπουργού Οικονομικών και μετέπειτα πρωθυπουργού στις 28 Ιουλίου 1866 από τους ληστές Λαφαζάνη και Λύγκο. Η συγκεκριμένη απαγωγή έλαβε χώρα στην περιοχή Αγρίλι Φιλιατρών τη στιγμή που ο Σωτηρόπουλος βρισκόταν στο κτήμα του, όπου καλλιεργούσε αμπέλια. Ο τελευταίος αναγκάστηκε να ακολουθήσει τους ληστές όπου έζησε στα κρησφύγετα για ένα μήνα μέχρι τις 2 Σεπτεμβρίου όταν και απελευθερώθηκε, αφού πρώτα τους είχε καταβληθεί το ποσό των 80.000 δραχμών ως λύτρα από τους συγγενείς του.

Το συγκεκριμένο περιστατικό υπήρξε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας μορφής του ληστρικού φαινομένου αρκετά διαδεδομένου την περίοδο εκείνη, καθώς πολύ συχνά διάφορες ληστρικές ομάδες προβαίνουν στην απαγωγή και αιχμαλωσία πολιτικών αλλά και επιφανών προσώπων της ελληνικής κοινωνίας, γόνων εύπορων οικογενειών, πρεσβευτών αλλά και σημαντικών προσωπικοτήτων του εξωτερικού με σκοπό την καταβολή λύτρων από τους συγγενείς και τις οικογένειες τους. Η περίπτωση της απαγωγής του Σωτήρη Σωτηρόπουλου ανέδειξε σε σημαντικό βαθμό το μέγεθος του φαινομένου, κάνοντας το γνωστό μέσω του τύπου στην ελληνική κοινωνία και κυρίως στους κατοίκους της πρωτεύουσας οι οποίοι ήταν μακριά από την ύπαιθρο. Αν και το ζήτημα της ληστρικής συμπεριφοράς ήταν ανέκαθεν ένα θέμα πολιτικής αντιπαράθεσης και μέσο άσκησης πολιτικής ανάλογα με το προς ποιο πολιτικό χώρο

ήταν φιλικά διακείμενη η κάθε εφημερίδα, το συγκεκριμένο περιστατικό έλαβε τεράστια δημοσιότητα. Κατά την περίοδο της απαγωγής του Σωτηρόπουλου διαμορφώθηκε ένα έντονο κλίμα πολιτικής πόλωσης μεταξύ της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης σχετικά με το ζήτημα της δημόσιας ασφαλείας. Μάλιστα, μετά την καταβολή των λύτρων και την απελευθέρωση του ο Σωτήρης Σωτηρόπουλος εξέφρασε την άποψη του για το συμβάν αποδίδοντας του πολιτικές σκοπιμότητες οι οποίες απέβλεπαν στην πολιτική του εξουδετέρωση.

Σε προσωπικό επίπεδο, η απαγωγή του από την ομάδα του Λαφαζάνη και του Λύγκου και η εμπειρία της αιχμαλωσίας και της παραμονής μαζί τους στα λημέρια τους αποτέλεσε αφορμή για τον βουλευτή να γράψει ένα βιβλίο μέσω του οποίου έκανε γνωστές πολλές σημαντικές πληροφορίες για την ζωή και την δράση των ληστών. Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου του ο συγγραφέας ξεδίπλωνε με γλαφυρότητα των κώδικα αξιών των ληστών, τις πεποιθήσεις τους, τον τρόπο διαβίωσης στους στον ορεινό όγκο, την σύνδεση των ληστρικών ομάδων με τον πολιτικό κόσμο της εποχής, τις μεθόδους επικοινωνίας μεταξύ τους κ.α. Το πόνημα του αυτό προσέλκυσε μεγάλο ενδιαφέρον τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό και χωρίς καμιά αμφιβολία ο Σωτηρόπουλος απέδωσε μέσα από τα κείμενα του την κοινωνική διάσταση του ληστρικού φαινομένου και την διαχρονική του σημασία εντός του τότε πολιτικοκοινωνικού συστήματος της εποχής των μέσων του 19^{ου} αιώνα.³⁰

Παράλληλα, ένα ακόμη παρόμοιο γεγονός με πολιτικές προεκτάσεις που έλαβε χώρα την ίδια περίοδο ήταν η απαγωγή του Φίλωνα Φίλωνος, βουλευτή Βοιωτίας, πρώην Προέδρου της Βουλής και υπουργού Παιδείας στις 30 Σεπτεμβρίου 1870. Η εκδήλωση της συγκεκριμένης πράξης οφείλεται στην συμμορία των ληστών Ζήκα, Καμάρα, Παπουτσή και Φουσέκη η οποία προχώρησε στην απαγωγή του Φίλωνα από την οικία του μαζί με τον κομματάρχη Λεονάρδο Λεοναρδίδη. Ύστερα από την διαβίωση τους για εννιά ημέρες μαζί με τους ληστές οι απαχθέντες αφέθησαν ελεύθεροι στις 8 Οκτωβρίου, αφού προηγουμένως είχε καταβληθεί ως λύτρα στη συμμορία το ποσό των 57.000 δραχμών. Από την πλευρά του τύπου ασκήθηκε έντονη κριτική για τον τρόπο με τον οποίο οι αρχές αντιμετώπισαν το συγκεκριμένο περιστατικό, αφού υπονοήθηκε πως η απαγωγή του Φίλωνα και του Λεοναρδίδη ενείχε πολιτική σκοπιμότητα. Ως αποτέλεσμα αυτού ο υπουργός των Εσωτερικών Επαμεινώνδας

³⁰ Νίκος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} -αρχές 20^{ου} αι.)*, Αθήνα 2018, σ. 115-120.

Δεληγιώργης έπαυσε από τα καθήκοντα του τον δήμαρχο Λειβαδιάς, τον αστυνομικό διευθυντή καθώς και τον έπαρχο της πόλης, αποδίδοντας τους ευθύνες και θεωρώντας τους υπεύθυνους για την απαγωγή και την διαχείριση της υπόθεσης.³¹

Όμως, η σημαντικότερη περίπτωση απαγωγής από πλευρά ληστρικών ομάδων από τα μέσα έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα υπήρξε η πασίγνωστη Σφαγή του Δήλεσι που πραγματοποιήθηκε το 1870. Η τελευταία επέφερε τεράστιες επιπτώσεις στο πολιτικό σκηνικό της χώρας, καθώς συγκλόνισε την κοινή γνώμη, κλόνισε το πολιτική σκηνή του τόπου και έλαβε διεθνείς διαστάσεις, αφού εξαιτίας αυτής διαταράχθηκαν σοβαρά οι διπλωματικές σχέσεις του ελληνικού κράτους με την Βρετανική Αυτοκρατορία και επλήγη το κύρος της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, στις 31 Μαρτίου η συμμορία του Τάκου (Δημήτρη) και Χρήστου Αρβανιτάκη οι οποίοι κατάγονταν από το χωριό Πράμαντα της Ηπείρου αποτελούμενη από 21 άνδρες απήγαγε στο Πικέρμι του Μαραθώνα μια ομάδα ξένων περιηγητών. Για την απελευθέρωση τους οι ληστές ζήτησαν ως καταβολή λύτρων το τεράστιο για την εποχή ποσό των 50.000 δραχμών και ταυτόχρονα την χορήγηση αμνηστίας για τους ίδιους. Ανάμεσα στους περιηγητές που είχαν απαχθεί βρίσκονταν ο Άγγλος βαρόνος Μουγκάστερ με την σύζυγο του, ο γραμματέας της βρετανικής πρεσβείας στην Αθήνα Έντουαρντ Χέμπερτ, ο γραμματέας της Ιταλικής πρεσβείας στην Αθήνα κόμης Αλβέρτος Μπούλ και ο δικηγόρος της Εταιρίας Σιδηροδρόμων Ελλάδας Έντουαρντ Λούδ με την σύζυγο του και την κόρη τους. Εξαιτίας αυτών των σημαντικών προσωπικοτήτων που περιλαμβάνονταν στους απαχθέντες το γεγονός αυτό έλαβε τεράστιες διαστάσεις και προκάλεσε την ανησυχία τόσο εντός όσο και εκτός Ελλάδας.³²

Η κυβέρνηση Ζαΐμη μετά από αρκετές διαβουλεύσεις δεν έκανε δεκτές τις απαιτήσεις των ληστών σε αντίθεση με την βρετανική πρεσβεία που ήταν διατεθειμένη

³¹ Στο ίδιο, σ. 120.

Νίκη Μαρωνίτη, «Η Εποχή του Γεωργίου Α΄ - Πολιτική Ανανέωση και Αλυτρωτισμός – Ο πολυκομματικός χάρτης της δεκαετίας 1871- 1881- Η πολιτική του Γεωργίου Α΄ - Οι πολιτικές θέσεις των κομμάτων – Οι συνταγματικές έριδες», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 5^{ος}, Αθήνα 2003, σ. 9-13.

³² Νίκος Α. Αναστασόπουλος, *ό.π.*, σ. 121.

Γιάνη Κορδάτου, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. XII., Αθήνα 1958, σ. 304-305.

Γιώργος Β. Δερτιλής, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015*, Κρήτη 2018, σ. 194.

Ευάγγελος Κωφός, «Από το τέλος της Κρητικής Επανάστασης ως την προσάρτηση της Θεσσαλίας, Περίοδος περισυλλογής (1869-1875)», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ΄*, Αθήνα 1977, σ. 306-307.

να ικανοποιήσει τις αξιώσεις τους με γνώμονα την καταβολή των λύτρων από την ελληνική κυβέρνηση. Αντιθέτως, η τελευταία επέλεξε τον δρόμο της σύγκρουσης με τους ληστές και ανέθεσε την δίωξη τους σε στρατιωτικά αποσπάσματα υπό την διοίκηση του αντισυνταγματάρχη Θεαγένη. Οι ληστές μαζί με τους ομήρους κατευθύνθηκαν προς τον Ωρωπό. Εκεί απελευθέρωσαν τον γυναικείο πληθυσμό και στην συνέχεια κατευθύνθηκαν προς το Δήλεσι. Εκεί υπό την πίεση των καταδιωκτικών αποσπασμάτων οι ληστές αναγκάστηκαν να συγκρουστούν μαζί τους. Ως επακόλουθο της σύγκρουσης αυτής οι ληστές σκότωσαν τους ξένους ομήρους στις 9 Απριλίου. Στο τέλος αυτής ο απολογισμός των νεκρών ήταν 10 στρατιώτες και 10 ληστές. Σε αυτή σκοτώθηκε ο ένας εκ των δύο αρχηγών της συμμορίας ο Χρήστος Αρβανιτάκης, ενώ ο αδερφός του κατέφυγε στην οθωμανοκρατούμενη τότε ακόμη Θεσσαλία ο οποίος και εκτελέστηκε από καταδιωκτικά αποσπάσματα το 1873.

Το επεισόδιο αυτό το οποίο έμεινε γνωστό στη βιβλιογραφία ως η Σφαγή στο Δήλεσι είχε τεράστιο πολιτικό και διπλωματικό αντίκτυπο, καθώς επλήγη σε πολύ μεγάλο βαθμό η εικόνα της χώρας στα διεθνή φόρα. Στον διεθνή τύπο η Ελλάδα παρουσιαζόταν ως χώρα «φωλέα ληστών και πειρατών». Επιπλέον, το γεγονός αυτό επηρέασε τον εσωτερικό πολιτικό στίβο, αφού δύο ημέρες μετά την λήξη της σφαγής παραιτήθηκε ο υπουργός Στρατιωτικών Σκαρλάτος Σούτσος, καθώς είχε αποκαλυφθεί ότι στα κτήματα του στην περιοχή Τατόι ο Δημήτρης και ο Χρήστος Αρβανιτάκης έβρισκαν κατάλυμα, για να προστατευθούν στο παρελθόν. Τρεις μήνες μετά παραιτήθηκε και η κυβέρνηση Ζαΐμη. Προηγουμένως, όμως, το υπουργείο Οικονομικών είχε καταβάλει ως αποζημίωση στις οικογένειες των θυμάτων το ποσό των 22.000 χρυσών λιρών.³³

Αν από την μία πλευρά με αφορμή την Σφαγή στο Δήλεσι οι ερευνητές μπορούν να παρατηρήσουν τους τρόπους καταστολής των ληστών από τις αρχές του ελληνικού κράτους της περιόδου, από την άλλη μπορούν να γίνουν διακριτές οι ηθικές και κοινωνικές αξίες που διέπαν τους ανθρώπους της εποχής των μέσων του 19^{ου} αιώνα. Οι τελευταίες γίνονταν ιδιαίτερα εμφανής μέσα από τις εφημερίδες. Το αξιακό πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας σύμφωνα με το οποίο πειθαρχούνταν το κοινωνικό σύνολο

³³ Στο ίδιο, σ.306.

Γιάννη Κορδάτου, ό.π., σ. 305-306.

Νίκος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} -αρχές 20^{ου} αι.)*, Αθήνα 2018, σ. 122-123.

ήταν σε αλληλεξάρτηση με τον τύπο. Οι εκάστοτε συντάκτες μέσω των κειμένων που δημοσιεύονταν στις εφημερίδες προωθούσαν τις ιδεολογικές, θεωρητικές και πολιτικές απόψεις διευκολύνοντας με αυτόν τον τρόπο τις πολιτικές παρατάξεις που επιθυμούσαν.

Αυτό που παρατηρείται, επίσης, μέσα από τον ημερήσιο τύπο της εποχής είναι οι δυσκολίες που αντιμετώπισε η ελληνική κυβέρνηση σε διπλωματικό και πολιτικό επίπεδο μετά την Σφαγή στο Δήλεσι αλλά και το μεγάλο ενδιαφέρον που έδειχνε η κοινή γνώμη για το επεισόδιο. Η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε μετά από λίγο στην έκδοση μιας έκθεσης του Υπουργείου Εξωτερικών με τον τίτλο «Έγγραφο περί της διαπραχθείσης ληστείας επί της Οδού Μαραθώνος» το 1871 στην οποία παρουσιάζονται όλα τα έγγραφα και η πρεσβευτική αλληλογραφία για τη ληστεία.

Αλλά και στο εξωτερικό ο τύπος επέκρινε αυστηρά την ελληνική κυβέρνηση και την χώρα εν γένει για την ελλιπή προστασία που παρείχε στους πολίτες των ξένων κρατών. Συγκεκριμένα, οι Times του Λονδίνου επέμεναν στην άποψη πως το ελληνικό κράτος παραβίασε το Σύνταγμα της χώρας και στη χορήγηση αμνηστίας στους ληστές λέγοντας πως «τα Συντάγματα έγιναν δια τους ανθρώπους, και υπέρ των ανθρώπων πρέπει να παραβιάζονται».

Μέσα στα πλαίσια αυτά η νέα κυβέρνηση που σχηματίστηκε με πρόεδρο τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο προχώρησε στην ψηφοφορία του γνωστού αυστηρού νόμου ΤΟΔ΄ Περί καταδιώξεως της ληστείας του 1871. Με τον νόμο αυτό επί της ουσίας πάρθηκαν νέα μέτρα, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το ληστρικό φαινόμενο σε όλη την επικράτεια μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Η σημαντικότερη παράμετρος του συγκεκριμένου νομοθετήματος ήταν η συλλογική ευθύνη την οποία έφεραν οι συγγενείς των ληστών για τις πράξεις των ίδιων πράγμα βέβαια για το οποίο επιβάρυνε με τιμωρία τον ευρύτερο οικογενειακό τους περίγυρο.³⁴

Παρ' όλα αυτά το φαινόμενο της ληστείας συνέχιζε να αυξάνεται, χωρίς να μειωθεί η ένταση του μέχρι το τέλος του αιώνα. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως

³⁴ Στο ίδιο, σ. 124-126.

Ευάγγελος Κωφός, «Από το τέλος της Κρητικής Επανάστασης ως την προσάρτηση της Θεσσαλίας, Περίοδος περισυλλογής (1869-1875)», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Αθήνα 1977, σ. 307-308.

Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974 Όψεις της Ελληνικής Εμπειρίας*, Αθήνα 1995, σ. 340-342.

σε πολλές περιπτώσεις ορισμένοι ληστές εκβίαζαν για την αμνηστία τους και στόχευαν να αναγνωριστούν από τις επίσημες αρχές ως επιτηρητές της ασφάλειας του οδικού δικτύου. Ενώ όταν έχαναν την εύνοια τους και δεν είχαν πλέον αυτή την αρμοδιότητα, επέστρεφαν στις παλιές τους συνήθειες και μέσω της παρανομίας επιζητούσαν να αποκτήσουν πάλι τα απολεσθέντα προνόμια τους. Τέτοιες περιπτώσεις παρατηρούνται έντονα ιδιαίτερα στην περιοχή της Θεσσαλίας και των ελληνοοθωμανικών συνόρων όπου πολλοί ληστές αμνηστεύθηκαν και αργότερα επέστρεψαν εκ νέου στην παρανομία.

Μετά τον «Ατυχή» πόλεμο του 1897 το φαινόμενο της ληστείας αυξήθηκε σημαντικά και σύμφωνα με ορισμένους υπολογισμούς στον ελληνικό χώρο ο αριθμός των ληστών έφτανε σχεδόν τους 12.580. Για τον αγροτικό κόσμο η κατάσταση συνέχιζε να είναι δύσκολη, καθώς οι κάτοικοι της υπαίθρου πιέζονταν τόσο από τις επίσημες αρχές όσο και από τους ληστές. Τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα που ανέκυψαν από την πολεμική σύγκρουση δημιούργησαν τεράστια προβλήματα κυρίως στα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα της περιφέρειας. Το Μάιο του 1899 δημοσιεύθηκε μια έκθεση του υπουργού Δικαιοσύνης και πρώην δικαστικού, Νικολάου Καραπαύλου, στην οποία γνωστοποιούνταν ο αριθμός των ανθρώπων που βρίσκονταν σε δικαστικές διενέξεις να φτάνει τους 289.896, ενώ εξίσου μεγάλος ήταν και ο αριθμός των ανθρώπων που είχαν λιποτακτήσει και αναζητούσαν μέρος να κρυφτούν στις ορεινές περιοχές.

Μέσα στα πλαίσια αυτά λίγο πριν εκπνεύσει ο 19^{ος} αιώνας η κυβέρνηση του Γεωργίου Θεοτόκη προώθησε άτυπα μέσω των νομαρχιών και των αστυνομικών διευθύνσεων την μετανάστευση των παρανόμων προς τις ΗΠΑ, με σκοπό την αποσυμπίεση της χώρας από την μεγάλη οικονομική κρίση που βίωνε την δεκαετία του 1890 και την αποχώρηση πολλών ληστών από το κράτος. Βέβαια, από αυτήν υποβοηθήθηκαν μόνο οι περιπτώσεις ανθρώπων που είχαν προβεί σε λιποταξία και δεν περιλαμβάνονταν οι επικηρυγμένοι ληστές και εγκληματίες κακουργημάτων. Η συγκεκριμένη μέθοδος επέφερε αποτελέσματα και αποδείχθηκε πετυχημένη γι' αυτό υιοθετήθηκε στη συνέχεια και από την κυβέρνηση του Θεόδωρου Δηλιγιάννη.³⁵

³⁵ Στο ίδιο, σ. 308-309.

Γιώργος Β. Δερτιλής, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015*, Κρήτη 2018, σ. 317-321.

Νίκος Α. Αναστασόπουλος, *ό.π.*, σ. 126-129.

Παράλληλα, στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας που δεν είχε ακόμη απελευθερωθεί το φαινόμενο της ληστείας βρισκόταν για μια ακόμη φορά σε έξαρση ιδιαίτερα μετά το τέλος της Επανάστασης του 1854. Σημαντική πηγή πληροφόρησης για την ληστρική συμπεριφορά στην οθωμανοκρατούμενη Θεσσαλία πριν την απελευθέρωση της υπήρξαν οι εκθέσεις των Γάλλων υποπροξένων του Γαλλικού Προξενείου της περιόδου 1856-1876. Συγκεκριμένα, το υλικό αυτό βασίζεται στις εκθέσεις που έστελναν οι Γάλλοι υποπρόξενοι στην Πρεσβεία της χώρας τους στην Κωνσταντινούπολη μεταξύ 1854-1881. Το Γαλλικό Προξενείο είχε έδρα τον Βόλο και συστάθηκε κατά την περίοδο του Κριμαϊκού Πολέμου. Η δημιουργία του οφείλονταν στη θέληση της Γαλλίας να συμβάλλει στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της τόσο σε εμπορικό όσο και σε γεωστρατηγικό επίπεδο σε μια κομβική περίοδο κατά την εξέλιξη του Κριμαϊκού Πολέμου αλλά και των μεταρρυθμίσεων που προωθούσε η Οθωμανική Αυτοκρατορία με την Τανζιμάτ και το Χάτι Χουμαγιούν.

Σε αυτή την κρίσιμη φάση για την εξέλιξη του Ανατολικού Ζητήματος επιθυμούσε να γνωρίζει άμεσα τις σχέσεις των δύο γειτονικών χωρών της Μεσογείου της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να παρατηρεί την έκβαση τους ιδιαίτερα μάλιστα και μετά την είσοδο ελληνικών στρατευμάτων στη περιοχή της Θεσσαλίας με την κήρυξη του Κριμαϊκού Πολέμου. Είναι η ίδια εποχή όπου οι δυτικές Δυνάμεις αρχίζουν να επεμβαίνουν όλο και περισσότερο και φανερά στα ζητήματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με απώτερο σκοπό την εξυπηρέτηση και προστασία των συμφερόντων τους. Βασική επιδίωξη της Γαλλίας στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ήταν η διατήρηση της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς με αυτό τον τρόπο θα διασφαλιζόνταν τα συμφέροντα της και θα ανακόπτονταν η επέμβαση της Ρωσίας στο βαλκανικό χώρο καθώς οι αξιώσεις της τελευταίας στην περιοχή γινόταν όλο και πιο εμφανείς.

Οι προξενικές εκθέσεις παρέχουν αρκετές χρήσιμες πληροφορίες για το φαινόμενο της ληστείας. Σε αυτές γίνεται λόγος για τις ληστρικές επιδρομές χαρακτηρίζοντας τες ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετώπιζε η Θεσσαλία. Ένα χαρακτηριστικό δείγμα αυτών στο οποίο παρέχονται και πολλές χρήσιμες πληροφορίες είναι το ανέκδοτο Υπόμνημα για τη Θεσσαλία, που συντάχτηκε το καλοκαίρι του 1855 από τον Γάλλο υποπρόξενο Tramasure. Ο τελευταίος είχε εγκατασταθεί στο Βόλο και εκτελούσε χρέη υποπρόξενου με εντολή του Πρέσβη της Γαλλίας στην Κωνσταντινούπολη Edouard Thouvenel. Σε αυτή ο Γάλλος υποπρόξενος

προσπαθεί να εκθέσει συνολικά την κατάσταση που επικρατούσε στην οθωμανοκρατούμενη Θεσσαλία και την περίοδο πριν την εξαγγελία των μεταρρυθμίσεων του Χάτι Χουμαγιούν. Μέσω αυτής της επιστολής ο Tramasure προσπαθεί να προσεγγίσει τις διάφορες δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι της περιοχής στις οποίες προσμετρώνται οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων και κυρίως του χριστιανικού πληθυσμού των πεδινών οικισμών, την προβληματική λειτουργία της οθωμανικής διοίκησης και δικαιοσύνης αλλά και του ενδημικού φαινομένου της ληστείας το οποίο χαρακτηρίζεται ως «μάστιγα» από τον ίδιο.³⁶

Η ληστεία δημιουργούσε τεράστια προβλήματα τόσο στον πληθυσμό όσο και στην οικονομία της Θεσσαλίας. Σε ληστρικές πράξεις επιδίδονταν συνήθως αγρότες που είχαν υπερχρεωθεί, λιποτάκτες από το ελληνικό κράτος, πρώην επαναστάτες, φυγόδικοι από τις γύρω περιοχές αλλά και Αλβανοί άτακτοι οι οποίοι συγκροτούσαν ομάδες και επιδίδονταν σε λεηλασίες. Οι ληστές οργανώνονταν σε συμμορίες και δρούσαν από τις περιοχές της ορεινής απόληξης της Πίνδου και των Χασίων μέχρι τα Άγραφα και τις περιοχές του Θεσσαλικού κάμπου επιτιθέμενοι σε κατοίκους, αξιωματούχους και περαστικούς. Στο Υπόμνημα για την Θεσσαλία περιγράφονται πολλά περιστατικά ληστείας είτε μεμονωμένα σε ανθρώπους ανεξαρτήτου θρησκειότητας είτε σε χωριά.

Σύμφωνα με τον Tramasure η έξαρση του φαινομένου της ληστείας οφείλονταν στην κακή διοίκηση από τις οθωμανικές αρχές η οποία ωθούσε τον πληθυσμό αυτών των περιοχών σε ληστρικές συμπεριφορές. Ακόμη, ο Γάλλος υποπρόξενος προχωράει στην εξής διαπίστωση για την προέλευση των ληστών, σε δυο κατηγορίες στη μία ανήκουν αυτοί που είχαν γεννηθεί στο ελληνικό κράτος και διέρχονταν από τα ελληνοοθωμανικά σύνορα και στην άλλη αυτοί που ήταν γεννημένοι στη Θεσσαλία και δρούσαν στην περιφέρεια της. Παρατηρείται έτσι μια εθνοτική πολυποικιλότητα όσων αφορά την προέλευση των ληστών. Παράλληλα, όμως, γίνονται εμφανή τα προβλήματα που προέκυπταν από την μη σωστή συνεννόηση μεταξύ των ελληνικών και οθωμανικών αρχών για την φύλαξη των συνόρων.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό δείγμα τέτοιων προξενικών εκθέσεων είναι και αυτή του επίσης υποπρόξενου της Γαλλίας στη Θεσσαλία Felix Robert. Στην περίπτωση

³⁶ Γιώργος Β. Νικολάου, «Η κατάσταση στη Θεσσαλία την περίοδο 1870-1875 με βάση τις εκθέσεις του υποπρόξενου της Γαλλίας στη Λάρισα», στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 42^{ος}, Λάρισα 2002, σ. 113-116.

αυτή και πάλι ο υποπρόξενος διαπιστώνει πως επιδίδονταν στη ληστεία κυρίως εξαθλιωμένοι αγρότες με υπέρογκα χρέη, πρώην επαναστάτες, λιποτάκτες, κάτοικοι του ελληνικού κράτους για τους οποίους εκκρεμούσε δικαστική απόφαση και άτακτοι Αλβανοί στους οποίους είχε ανατεθεί η φύλαξη των παραμεθόριων περιοχών από την οθωμανική διοίκηση. Ως ορμητήριο των ληστών παρατηρείται η περιοχή των Αγράφων, της Πίνδου και των Χασίων και η έξαρσή της ληστείας οφείλεται, σύμφωνα με τον συντάκτη της έκθεσης, στην αναποτελεσματική δράση των διωκτικών αποσπασμάτων στις περιοχές των συνόρων, προκειμένου να περιορίσουν την ληστεία.³⁷

Από την άλλη, όμως, η δράση των ληστών μπορεί να συσχετιστεί και με την εκδήλωση επαναστατικών εστίων στις διασυνοριακές περιοχές, όπως έχει ειπωθεί παραπάνω, για την περίοδο κατά την οποία έλαβε χώρα η Επανάσταση του 1854 στην Θεσσαλία στην οποία η δράση και η συμμετοχή των ληστών, και γενικά των ληστρικών ομάδων υπήρξε καταλυτική. Αλλά και μετά το 1854 η συμβολή των ληστών στην εκδήλωση επαναστατικών εξεγέρσεων ήταν καθοριστική. Έκτος των άλλων, ήταν πάρα πολλοί αυτοί οι οποίοι διήλθαν από τα ελληνοοθωμανικά σύνορα με σκοπό να συμμετάσχουν στις επαναστατικές δράσεις. Αυτό, μάλιστα, το αναφέρει και ο Felix Robert στην έκθεση του. Σε αυτές οι ληστές είχαν κομβικό ρόλο και αρκετοί και γνωστοί αρχηγοί ληστοσυμμοριών της εποχής, οι οποίοι δρούσαν από τα Άγραφα μέχρι τον Ασπροπόταμο και την Σούρτη, όπως ο Καλαμάτας, ο Κυριάκος Κωσταρέλος και ο Τραμουντάνας, συνέβαλαν με τις ομάδες τους στη Εξέγερση στη Θεσσαλία το 1867 η οποία ξέσπασε την ίδια περίοδο που είχε εκδηλωθεί και η Κρητική Επανάσταση.

Επιπρόσθετα, η δράση των ληστών στα επαναστατικά κινήματα που ξέσπασαν στη Θεσσαλία δεν περιορίστηκε μέχρι την εποχή της Απελευθέρωσης της το 1881 και της ενσωμάτωσης της στο ελληνικό κράτος, αλλά συνεχίστηκε μέχρι και τον Ατυχή Πόλεμο του 1897 και τον Μακεδονικό Αγώνα. Σύμφωνα με τον τύπο της εποχής οι ληστές βοηθούσαν στην επέλαση του ελληνικού στρατού, συγκροτώντας ομάδες και συμβάλλοντας με επιθέσεις εναντίον των Οθωμανών και πλήττοντας καίρια της θέσεις τους.³⁸

³⁷ Στο ίδιο, σ.116-120.

³⁸ Νίκος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} -αρχές 20^{ου} αι.)*, Αθήνα 2018, σ. 99-103.

3.2 Το επαναστατικό κίνημα των Αγράφων του 1866-1867 και η συμβολή των ληστών σε αυτή

Πριν την απελευθέρωση της Θεσσαλίας το 1881 είχαν γίνει κάποιες προσπάθειες για την εξαγορά της Θεσσαλίας και της Ηπείρου από το ελληνικό κράτος μέσω της διπλωματικής οδού οι οποίες όμως δεν ευόδωσαν. Κατά την περίοδο που ξέσπασε η Κρητική Επανάσταση του 1866 ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, ο υπουργός των εξωτερικών Επαμεινώνδας Δεληγιώργης και ο υπουργός επί των εξωτερικών Χαρίλαος Τρικούπης θεώρησαν ότι η συγκρότηση ενός επαναστατικού κινήματος στην Θεσσαλία και την Ήπειρο που θα λειτουργούσε ως αντιπερισπασμός θα δημιουργούσε τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την εδραίωση και την νικηφόρα έκβαση του αγώνα των Κρητών για την ένωση με την Ελλάδα. Καθοριστικός παράγοντας για την δημιουργία μιας επαναστατικής προσπάθειας υπήρξε και η έντονη θέληση της κοινής γνώμης των πληθυσμών αυτών των περιοχών που επιθυμούσαν να ανεξαρτητοποιηθούν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και να ενταχθούν στον εθνικό κορμό.

Οι οθωμανικές αρχές σφυγμομετρώντας τις κινήσεις των ελληνικών δυνάμεων στις διασυνοριακές περιοχές και γνωρίζοντας τους πόθους των ελληνικών πληθυσμών για την έκρηξη μιας εξέγερσης εναντίον τους άρχισαν να λαμβάνουν σοβαρά μέτρα για την αποφυγή ενός τέτοιου ενδεχόμενου γεγονότος. Έτσι, προχώρησαν στην επιβολή βαριάς φορολογίας στους χριστιανικούς πληθυσμούς, στην συντήρηση των παλαιότερων αλλά και των υπαρχόντων οχυρών, στην βελτίωση του πολεμικού εξοπλισμού του οθωμανικού στρατού αλλά και σε βιαιοπραγίες εναντίον του ελληνικού πληθυσμού. Παράλληλα, το καλοκαίρι του 1866 συγκροτήθηκε στην Αθήνα μια επιτροπή αποτελούμενη από κατοίκους της Θεσσαλίας που ζούσαν εκτός της περιφέρειας με σκοπό να συμβάλει στην έναρξη της επανάστασης. Όμως, τόσο η ελληνική κυβέρνηση όσο και ο Βασιλιάς Γεώργιος Α΄ θεώρησαν πως η κίνηση αυτή θα είχε τεράστιες συνέπειες για την Ελλάδα σε διπλωματικό επίπεδο και για αυτό κράτησαν μια αμφίρροπη στάση.³⁹

³⁹ Γρηγόριος Δαφνής, «Η στάση του ελληνικού κράτους απέναντι στην Κρητική Επανάσταση και η Κατάσταση της χώρας ως το 1869- Η στάση των κυβερνήσεων Βούλγαρη – Δεληγιώργη και Κουμουνδούρου απέναντι στην Κρητική Επανάσταση», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ΄*, σ.277-278.

Έφη Αλαμανή, «Θεσσαλία, Η ζωή και η δράση των υπόδουλων Ελλήνων- Ο υπόδουλος Ελληνισμός από το 1832-1881», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ΄*, Αθήνα 1977, σ. 394-395.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες τις πρώτες ημέρες του Απριλίου του 1866 γύρω στους 500 Έλληνες πολεμιστές κατέλαβαν την ευρύτερη περιοχή του Δομοκού μαζί με δυο γειτονικά χωριά, αλλά πολύ σύντομα κυνηγήθηκαν από τα οθωμανικά στρατεύματα τα οποία και σημείωσαν σημαντικές νίκες απέναντι τους. Τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς οι κάτοικοι του Σμοκόβου Αγράφων επιτέθηκαν σε ένα οθωμανικό στρατιωτικό σώμα το οποίο είχε συλλάβει τον προύχοντα του χωριού. Επιπλέον, στο χωριό Φιλιαδώνα (Χιλιαδού) στο Δομοκό κατέφθασε ο παλιός λήσταρχος και αγωνιστής Κυριάκος. Υπό την διοίκηση του βρισκόταν γύρω στους τριακόσιους ένοπλους αγωνιστές και είχαν ως σκοπό να εκδιώξουν τα οθωμανικά στρατεύματα που ήταν οχυρωμένα στον οικισμό. Ταυτόχρονα, οι κάτοικοι του οικισμού Σερενίκου των Αγράφων μετά από μια συμπλοκή που έλαβε χώρα με ένα οθωμανικό στρατιωτικό απόσπασμα κατευθύνθηκαν προς την περιοχή Μεσενικόλα και στην Νευρόπολη προχώρησαν στην αιχμαλωσία του Οθωμανού αστυνομικού (κολτσή) του χωριού Μπεκίρμπεη μαζί με τους περίπου 8 μπουλουκτσήδες που ανήκαν στην ομάδα του. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα ο αριθμός των επαναστατών που δρούσαν στην περιοχή ήταν μεγαλύτερος των 100.

Παράλληλα, οι επαναστάτες των Αγράφων απέστειλαν επιστολές τόσο προς τον Βασιλιά Γεώργιο Α΄ όσο και προς τον Οθωμανό διοικητή της Θεσσαλίας, τους πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων αλλά και τον πρόεδρο της Ιεράς Συνόδου δηλώνοντας ότι θα παλέψουν για την ανεξαρτησία της πατρίδας τους και την ένωση της με το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος με οποιοδήποτε κόστος. Ακόμα, ζητούσαν να προστατευθούν οι οικογένειες τους από κάθε είδους βιαιότητα. Ως προσωρινή έδρα τους ορίστηκε η Νευρόπολη. Οι επαναστάτες στη συνέχεια έστειλαν πολλές από τις οικογένειες τους στις περιοχές που ανήκαν στο ελληνικό κράτος αλλά και στο ορεινό χωριό Πετρίλο όπου το επόμενο διάστημα συγκεντρώθηκαν περισσότεροι από 200 επαναστάτες και όσο περνούσαν οι ημέρες ο αριθμός των αγωνιστών αυξάνονταν. Εκεί συγκρότησαν το αρχηγείο τους και επέλεξαν μετά από ψηφοφορία τους αρχηγούς τους, ενώ οργάνωσαν και την «Προσωρινή Διοίκηση των Θεσσαλών Αγραφιωτών».⁴⁰

Στα τέλη Νοεμβρίου συναντήθηκαν στο χωριό Πετρίλο οι αντιπρόσωποι των Θεσσαλών και των Ηπειρωτών επαναστατών. Τότε συγκρότησαν την «Κοινή

⁴⁰ Θεόδωρου Α. Νημά, «Τα απελευθερωτικά κινήματα της Θεσσαλίας κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας – Το επαναστατικό κίνημα των Αγράφων (1866-1867)», *Θεσσαλία – Θέματα Ιστορίας*, τόμ. Α΄, Λάρισα 2006, σ. 85-86.

Προσωρινή Διοίκησης Θεσσαλίας και Ηπείρου». Στις αρχές Δεκεμβρίου προχώρησαν στην έκδοση μιας προκήρυξης στην οποία γνωστοποιούσαν όλες τις οθωμανικές αρχές της Θεσσαλίας και της Ηπείρου την πρόθεση τους να αγωνιστούν για την ανεξαρτησία τους. Ακόμη, επιστολές έστειλαν και σε όλους τους κατοίκους της Θεσσαλίας και της Ηπείρου αλλά και στους πρεσβευτές των Μεγάλων Δυνάμεων. Το επόμενο διάστημα οι δυνάμεις των επαναστατών ανέρχονταν γύρω στους 1000 αγωνιστές. Όμως, η επαναστατική τους δράση είχε αρχίσει να πνέει τα λοίσθια. Οι περιοχές που είχαν ζητήσει προστασία από τους Οθωμανούς πυρπολήθηκαν από τους επαναστάτες.

Παράλληλα, η έλλειψη τροφίμων και βασικού πολεμικού υλικού αλλά και πολεμικών γνώσεων οδήγησε σε λανθασμένες κινήσεις τους επαναστάτες. Οι τελευταίοι μάλιστα προχώρησαν και σε βιαιότητες εις βάρος των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής των Αγράφων. Οι πράξεις τους αυτές οδήγησαν στην παρέμβαση του Τρικαλινού αγωνιστή Ευθύμιου Οικονομίδη. Ο Ευθύμιος Οικονομίδης υπήρξε εκδότης της εφημερίδας Φάρος της Όθρυος και ήταν εγκατεστημένος μόνιμα στη Λαμία. Από εκεί απέστειλε και επιστολή προς τις επαναστατικές δυνάμεις, για να σταματήσουν τις βιαιότητες.

Από την άλλη, τα σκληρά μέτρα που πήραν οι οθωμανικές αρχές για να αντιμετωπίσουν την επανάσταση, δεν στάθηκαν ικανά να αναχαιτίσουν την δράση των Ελλήνων εξεγερμένων. Οι επαναστάτες απέκρουσαν κάθε προσπάθεια καταστολής του οθωμανικού στρατού με μεγάλη επιτυχία. Η εξέλιξη των γεγονότων είχε ως αποτέλεσμα την διακοπή των ελληνοτουρκικών διπλωματικών σχέσεων μετά και από την σκληρή διακοίνωση που απέστειλε το κράτος του Σουλτάνου προς την ελληνική κυβέρνηση στις 14/26 Δεκεμβρίου 1866. Στις αρχές του επόμενου μήνα, και συγκεκριμένα στις 5 Ιανουαρίου 1867 ο Γάλλος πρόξενος Champoisseau έφτασε στη Γέφυρα του Κοράκου η οποία είχε καταληφθεί από τους επαναστάτες προκειμένου να εξετάσει ο ίδιος την κατάσταση που επικρατούσε στο στρατόπεδο τους αλλά και για να τους πείσει να αποφασίσουν την λήξη της επανάστασης, πράγμα το οποίο όμως δεν κατάφερε.⁴¹

Εν τέλη στις 17 Ιανουαρίου ύστερα από την ισχυρή γενικευμένη επίθεση που εξαπέλυσαν οι οθωμανικές δυνάμεις εναντίων της ελληνικής πλευράς κατάφεραν να απωθήσουν τους επαναστάτες από την γέφυρα του Κοράκου. Σε αυτό συνέτεινε σε μεγάλο βαθμό και το έντονο κύμα τρομοκρατίας που είχαν εξαπολύσει οι Οθωμανοί

⁴¹ Στο ίδιο, σ. 86-87.

ενάντια στους ελληνικούς πληθυσμούς της περιοχής αλλά και η αιχμαλωσία αρκετών και σημαντικών αρχηγών των επαναστατών. Ένα σημαντικό τμήμα των επαναστατών, για να ξεφύγει, κατέφυγε στο Μοναστήρι της Παναγίας Σπηλιάς και εκεί μετά από σημαντική αντίσταση στις οθωμανικές δυνάμεις αναγκάστηκε να προχωρήσει σε μια ηρωική έξοδο. Οι 35 τελευταίοι αγωνιστές από αυτούς, αφού αντιστάθηκαν για 4 συνεχόμενες ημέρες και όταν πλέον είχαν τελειώσει τα πυρομαχικά τους, ξέφυγαν στις 4 Φεβρουαρίου 1867. Όμως, όσοι είχαν καταφύγει στη Μονή Μεταμορφώσεως της Ρεντίνας μετά την διαφυγή τους από την Γέφυρα του Κοράκου δεν στάθηκαν το ίδιο τυχεροί. Εκεί στις 23 Φεβρουαρίου έλαβε χώρα μια ισχυρή μάχη στα χωριά Φουντωτό (Κοπλέσι) και Λεοντίτο μεταξύ 200 επαναστατών και 2.500 Οθωμανών στρατιωτών υπό την διοίκηση του Χαλή Πασά.

Οι συνθήκες είχαν γίνει αρκετά αμφίρροπες τόσο για τους επαναστάτες όσο και για το ίδιο το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, αφού η Οθωμανική Αυτοκρατορία απειλούσε ανοιχτά το τελευταίο για στρατιωτική εισβολή στα εδάφη του. Αφού τον Μάρτιο η ένταση είχε μειωθεί μεταξύ των εμπολέμων και τα οθωμανικά στρατεύματα που βρίσκονταν στα ελληνοτουρκικά σύνορα και είχαν ετοιμαστεί για εισβολή είχαν αποσυρθεί στα ενδότερα, πλέον έγινε μια νέα προσπάθεια από τους επαναστάτες να αναζωπυρωθεί η δράση τους. Αν και κατάφεραν και ξανακέρδισαν την περιοχή γύρω από την Γέφυρα του Κοράκου και εκδηλώθηκε ένα νέο επαναστατικό κίνημα με επικεφαλής τον Κυριάκο Καραμπάση που εφάρμοσε επί της ουσίας ένα καινούριο κλεφτοπόλεμο σημειώνοντας καίρια πλήγματα στις θέσεις του εχθρού, εντούτοις η προσπάθεια αυτή δεν απέφερε σημαντικούς καρπούς. Τις τελευταίες ημέρες του Μαρτίου οι εναπομείναντες επαναστατικές ομάδες διασκορπίστηκαν στον ορεινό όγκο των Αγράφων.

Καθ' όλο το διάστημα μεταξύ της άνοιξης και του καλοκαιριού σημειώθηκαν sporadικές συγκρούσεις μεταξύ ορισμένων επαναστατικών δυνάμεων και οθωμανικών στρατευμάτων αλλά χωρίς να σημειωθεί κάποια σημαντική εξέλιξη. Έτσι, σε σύντομο χρονικό διάστημα η επαναστατική αυτή κίνηση του τελευταίου έτους είχε αρχίσει να εξασθενεί. Οι Μεγάλες Δυνάμεις όντας από την αρχή εξ' ολοκλήρου αντίθετες με οποιαδήποτε επαναστατική δράση, είχαν κάνει σαφή την στάση τους απαιτώντας την καταστολή οποιασδήποτε αντίδρασης προς τους Οθωμανούς. Το ελληνικό κράτος για να βελτιώσει τις ήδη τεταμένες σχέσεις με την Πύλη επιθυμούσε να χρησιμοποιήσει τους πιο επιφανείς καπετάνιους και αγωνιστές της επανάστασης της Θεσσαλίας, για να εξομαλύνει την κατάσταση.

Μια τέτοιου είδους πρόσκληση, η οποία συνοδευόταν και με το σημαντικό για την εποχή ποσό των 6.000 δραχμών τον Ιούνιο του 1867, ο καπετάνιος Κυριάκος Κάραμπασης απέρριψε κατηγορηματικά θεωρώντας το μάλιστα μεγάλη προσβολή που του πρότειναν να εγκαταλείψει την επαναστατική του δράση και να κατευθυνθεί στη Στερεά Ελλάδα και να επιδοθεί στην καταδίωξη των ληστών της περιφέρειας. Για να τον πείσουν, μάλιστα, την ίδια επιστολή απέστειλε στον ίδιο και ο νομάρχης Φθιώτιδος Γλαράκης στα τέλη Αυγούστου. Μέχρι το τέλος του 1867 η επανάσταση στη Θεσσαλία είχε σβήσει, δημιουργώντας ένα πολύ μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα προς τις περιοχές του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους και ιδιαίτερα στη περιοχή της Φθιώτιδας. Καθοριστικό, όμως, ήταν και το γεγονός πως ο απόηχος από την λήξη της επαναστατικής προσπάθειας δημιούργησε πολλές καινούριες ληστρικές ομάδες στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας οι οποίες δρούσαν κυρίως στις διασυνοριακές περιοχές. Για την αντιμετώπιση της ληστρικής συμπεριφοράς στην περιοχή χρειάστηκε η από κοινού συνεργασία των ελληνικών και των οθωμανικών αρχών.⁴²

3.3 Η Επανάσταση της Θεσσαλίας του 1878: Η τελευταία μεγάλη επαναστατική κίνηση πριν την Απελευθέρωση της Θεσσαλίας και η συμβολή των ληστών σε αυτή

Το τελευταίο μεγάλο επαναστατικό κίνημα της Θεσσαλίας που ξέσπασε λίγο πριν την απελευθέρωση της ήταν αυτό του 1878. Το συγκεκριμένο ξεκίνησε μέσα σε ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν στο διεθνές πολιτικό σκηνικό, καθώς περίπου ένα χρόνο πριν την έναρξη του η Ρωσία είχε έρθει σε σύγκρουση για μια ακόμη φορά με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αφού της είχε κηρύξει τον πόλεμο τον Απρίλιο του 1877. Μάλιστα, λίγες ημέρες πριν την κήρυξη του ο πρέσβης της Ρωσίας στην Ελλάδα Σαβούρωφ ενημέρωσε τον πρωθυπουργό Επαμεινώνδα Δεληγιώργη πως η χώρα του ήταν διατεθειμένη να συμβάλει στην υποστήριξη ενός επαναστατικού κινήματος στις αλύτρωτες περιοχές της Θεσσαλίας και της Ηπείρου για τα οποία όμως δεν θα έφερε ευθύνη η ίδια. Η άποψη αυτή ερχόταν σε αντίθεση με τις επιδιώξεις του Έλληνα πρωθυπουργού ο οποίος επιθυμούσε να ακολουθήσει μια πιο ήπια πολιτική στο συγκεκριμένο θέμα χωρίς να έρθει σε ένοπλη αντιπαράθεση η χώρα με την Οθωμανική Αυτο-

⁴² Θεόδωρου Α. Νημά, ό.π., σ. 87-88.

κρατορία. Όμως, τόσο η ελληνική κοινή γνώμη όσο και το σύνολο σχεδόν του πολιτικού κόσμου επιθυμούσε την σύγκρουση με το κράτος του Σουλτάνου με στόχο την απελευθέρωση των περιοχών της Θεσσαλίας, της Ηπείρου και της Μακεδονίας.

Στις 26 Μαΐου συγκροτήθηκε κυβέρνηση συνασπισμού στην οποία έλαβαν μέρος όλοι οι πολιτικοί αρχηγοί όλων των κομμάτων εκτός από τον Δημήτριο Βούλγαρη. Σε αυτή το αξίωμα του πρωθυπουργού και του υπουργού των Ναυτικών ανέλαβε ο αγωνιστής της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 Κωνσταντίνος Κανάρης ο οποίος εκκίνη την χρονιά διένυε ήδη το 84^ο έτος της ζωής του. Ο Χαρίλαος Τρικούπης ανέλαβε το υπουργείο των Εξωτερικών, ενώ των Εσωτερικών ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, των Οικονομικών ο Επαμεινώνδας Δεληγιώργης, Δικαιοσύνης ο Θεόδωρος Ζαΐμης, το Υπουργείο Παιδείας ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης ενώ το Στρατιωτικών ο Κωνσταντίνος Ζυμβρακάκης. Η συγκεκριμένη κυβέρνηση από την αρχή προσπάθησε να πάρει ορισμένα μέτρα, για να βελτιώσει τις στρατιωτικές δυνάμεις της χώρας προετοιμάζοντας ταυτόχρονα για μια επικείμενη πολεμική σύρραξη με την γείτονα χώρα. Όμως, η αμφίρροπη στάση της Ρωσίας για βοήθεια απέναντι σε μια ενδεχόμενη πολεμική σύγκρουση με αφορμή μια επαναστατική κίνηση στην Θεσσαλία και την Ήπειρο, την έκανε να συγκρατήσει τις επιδιώξεις της.

Αλλά από το δεύτερο έτος του πολέμου μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι επιτυχίες που σημείωσε στα πεδία των μαχών στις περιοχές της Χερσονήσου του Αίμου και του Καυκάσου η μεγάλη δύναμη του Βορρά αλλά και η συνεχής προέλαση του ρωσικού στρατού προς την Κωνσταντινούπολη και την Αδριανούπολη άλλαξε τις προτεραιότητες της ελληνικής κυβέρνησης. Ακόμη, η είδηση πως μια ανακωχή μεταξύ των εμπολέμων ήταν προ των πυλών έδωσε στην επόμενη ελληνική κυβέρνηση αυτή την μεγαλύτερη ώθηση που χρειαζόνταν, για να επισπεύσει τις διαδικασίες για την έκρηξη μιας επανάστασης στις περιοχές που η Ελλάδα διεκδικούσε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Παράλληλα, με τις ζυμώσεις που πραγματοποιούνταν στον πολιτικό κόσμο της Αθήνας επικρατούσε και ένας επαναστατικός αναβρασμός ανάμεσα στους κατοίκους της Θεσσαλίας, της Ηπείρου και της Μακεδονίας.⁴³

Έτσι, η νέα κυβέρνηση που σχηματίστηκε στις 12/24 Ιανουαρίου 1878 με πρωθυπουργό τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο και υπουργό των Θεόδωρο Δηλιγιάννη υπό

⁴³ Γιάννη Κορδάτου, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. XII, Αθήνα 1958, σ.338-345. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1975*, σ. 252.

την πίεση της κοινής γνώμης και του επαναστατικού ενθουσιασμού αποφασίζει να δώσει εντολή στα ελληνικά στρατεύματα να εισβάλουν στα εδάφη της Θεσσαλίας με την δικαιολογία ότι θα προστάτευε τον ελληνικό πληθυσμό από κάθε είδους βανανυσότητα. Το βράδυ της 19/31^{ης} Ιανουαρίου 1878 ο υποστράτηγος Σκαρλάτος Σούτσος πέρασε τα σύνορα μετά από εντολή που του δόθηκε και ο ελληνικός στρατός εισέρχεται στη Θεσσαλία, χωρίς να έχει προετοιμαστεί κατάλληλα για μια ένοπλη αναμέτρηση. Η ανακωχή όμως μεταξύ της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και το κράτος του Σουλτάνου είχε υπογραφθεί μια ημέρα νωρίτερα. Βέβαια, δεν είχε γίνει γνωστό στα διεθνή φόρα αυτή η σημαντική εξέλιξη.

Την επόμενη όμως ημέρα και ενώ ο ελληνικός στρατός είχε φτάσει λίγο έξω από τον Δομοκό γίνεται γνωστή η υπογραφή της λήξης των εχθροπραξιών και επικρατεί ένας μεγάλος πανικός τόσο ανάμεσα στα μέλη της κυβέρνησης όσο και σε όλο τον ελληνικό πληθυσμό εντός και εκτός των ορίων του ελληνικού κράτους. Σε αυτό συνέβαλλαν ακόμη περισσότερο οι ψευδείς ειδήσεις που είχαν κυκλοφορήσει ότι επίκειται βομβαρδισμός των ελληνικών λιμανιών από τον οθωμανικό στόλο ανάμεσα σε αυτά και του Πειραιά. Εξαιτίας της απόφασης της να προωθήσει τα ελληνικά στρατεύματα στα οθωμανικά εδάφη η κυβέρνηση του Κουμουνδούρου εκτέθηκε στη διεθνή διπλωματική σκηνή. Προκειμένου να αποφύγει τις συνέπειες αυτής της απόφασης, έδωσε αμέσως εντολή να επιστρέψουν οι ελληνικές δυνάμεις στα ελληνικά εδάφη και ζήτησε από τους πρέσβεις των Μεγάλων Δυνάμεων να μεσολαβήσουν οι χώρες τους, για να υποστηριχθούν τα αιτήματα της Ελλάδας στη διεθνή διάσκεψη ειρήνης που θα πραγματοποιούνταν το επόμενο διάστημα.⁴⁴

Στην πορεία ακολούθησε προειδοποίηση των Μεγάλων Δυνάμεων προς την ελληνική πλευρά που απαιτούσε την ανάκληση όλων των στρατευμάτων της Ελλάδας από την Θεσσαλία και με μόνη προϋπόθεση την κοινή δήλωση που απέστειλαν οι πρεσβευτές τους στην ελληνική κυβέρνηση ότι η επιστροφή των ελληνικών δυνάμεων έγινε μετά από υπόδειξη τους και πως το ζήτημα των ελληνικών πληθυσμών της Θεσσαλίας θα το έθεταν προς συζήτηση στη διάσκεψη ειρήνης. Ο πρωθυπουργός πίστευε ότι η υπόσχεση αυτή των Μεγάλων Δυνάμεων δύσκολα θα γίνονταν ένα υπολογίσιμο

⁴⁴ Ευάγγελος Κωφός, «Η εισβολή του ελληνικού στρατού στη Θεσσαλία», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ'*, Αθήνα 1977, σ. 330-331.
Κ. Σπανού, «26 ανέκδοτα έγγραφα για τη Θεσσαλική Επανάσταση του 1878 (Προξενικά του Βόλου)» στο Θεσσαλικό Ημερολόγιο, τ. 9^ο, Λάρισα 1986, σ. 70.

χαρτί στα χέρια της Ελλάδας, εάν δεν υπήρχε ένα σημαντικό αντιστάθμισμα. Ανησυχώντας πως τη δεδομένη χρονική στιγμή ήταν ιδιαίτερα κρίσιμη για τον ελληνισμό εντός και εκτός Ελλάδας αλλά και βασιζόμενος στις διατάξεις που οριζόταν από την συνθήκη ανακωχής πως οι περιοχές βόρεια του Αλιάκμονα θα καταλαμβάνονταν από τους Βούλγαρους αποφάσισε να δράσει άμεσα. Έτσι, ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος έδωσε εντολή με δική του ευθύνη να αναζωπυρωθούν όλες οι επαναστατικές εστίες στην Θεσσαλία, την Ήπειρο και την Μακεδονία. Τον επόμενο Φεβρουάριο και Μάρτιο έχοντας ως ορμητήριο τη Λαμία προωθήθηκαν προς την Θεσσαλία αρκετά ένοπλα σώματα τα οποία εξόπλισαν τους ντόπιους κατοίκους. Σε σύντομο χρονικό διάστημα είχαν εκδηλωθεί σε όλη την περιφέρεια της Θεσσαλίας τέσσερις μεγάλες επαναστατικές εστίες στην περιοχή του Αλμυρού, της Όσσας και του Πηλίου στα ανατολικά και στα Άγραφα, τον Όλυμπο το Σμόκοβο και τα Χάσια στα δυτικά.⁴⁵

Αρχικά, στην περιοχή του Πηλίου και του Αλμυρού διεξήχθησαν ισχυρές συγκρούσεις μεταξύ των επαναστατών και των οθωμανικών δυνάμεων στις οποίες από την πλευρά των πρώτων καθοριστικό ρόλο έπαιξαν οι λήσταρχοι. Ήδη, πριν την έκρηξη της επανάστασης δρούσαν πολλές ληστρικές ομάδες στην περιοχή, όπως αυτή του Καραπατάκη και του Παναγιώτη Καλόγηρου. Στις αρχές του Ιανουαρίου του 1878 αποβιβάστηκε στο νότιο Πήλιο ο Λεωνίδας Βούλγαρης μαζί 76 άνδρες υπό τις διαταγές του. Σκοπός τους ήταν να προωθηθούν το επόμενο διάστημα προς την Μακεδονία και να βοηθήσουν στην ανάπτυξη των επαναστατικών εστιών σε αυτή. Καθ' όλη την διάρκεια του ίδιου μήνα η ομάδα του Βούλγαρη συγκρούστηκε αρκετές φορές με τα οθωμανικά στρατεύματα της ευρύτερης περιοχής του Πηλίου. Μέσα στο ίδιο διάστημα η δύναμη τους ακολούθησε αυξητική πορεία, καθώς όλο και περισσότεροι αγωνιστές από άλλες ομάδες εξεγερμένων συμπαρατάσσονταν μαζί τους. Έτσι, μέχρι το τέλος Ιανουαρίου ο αριθμός των επαναστατών είχε φτάσει τους 800 άνδρες. Στις 27 Ιανουαρίου στον Άγιο Λαυρέντιο συγκροτήθηκε προσωρινή κυβέρνηση υπό τον Ιερώνυμο Κασσαβέτη, έμπορο από την Ζαγορά, και οι επαναστάτες ύψωσαν την ελληνική σημαία σε όλα τα μέρη που βρίσκονταν υπό την κυριαρχία τους. Ταυτόχρονα, προχώρησαν μετά από ψήφισμα στη κατάργηση όλων των οθωμανικών οργάνων εξουσίας, κήρυξαν την ένωση

⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 331-333.

Γιάνη Κορδάτου, ό.π., σ.346-347.

τους με το ελληνικό κράτος και ενημέρωσαν τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων για τα σχέδια τους.

Ενώ οι δυνάμεις των επαναστατών είχαν αρχίσει να θεωρούν πως οι Οθωμανοί δεν θα αντιδρούσαν δυναμικά, οι τελευταίοι ήδη είχαν ξεκινήσει τις διαδικασίες ανασύνταξης τους στρατεύματος τους συγκεντρώνοντας 4.000 στρατιώτες, δυο πολυβόλα όπλα και μια ίλη ιππικού στο Κάστρο του Βόλου και κατευθύνθηκαν προς την Μακρινίτσα, για να συγκρουστούν με τους επαναστάτες και να εξαλείψουν κάθε επαναστατικό τους όνειρο. Σε αυτό το κεφαλοχώρι του Πηλίου δόθηκε τελικά μια από τις φονικότερες και πιο σκληρές συγκρούσεις μεταξύ των επαναστατών και του οθωμανικού στρατού στην οποία σημαντικό ρόλο έπαιξε και ο γυναικείος πληθυσμός της Μαγνησίας με κορυφαία εκπρόσωπο της την αγωνίστρια Μαργαρίτα Μπασδέκη. Οι απώλειες ήταν τεράστιες και για τα δύο αντίπαλα στρατόπεδα: πάνω από 600 νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες για τους Οθωμανούς, ενώ για τους Έλληνες ο αριθμός ήταν λίγο μικρότερος από ότι των αντιπάλων του. Όταν έληξε η μάχη στις 7 Φεβρουαρίου αποφασίστηκε να παραμείνουν οι επαναστατικές δυνάμεις στη Μακρινίτσα και τα οθωμανικά στρατεύματα να γυρίσουν στο Βόλο. Τελικά, στις 17 Μαρτίου έλαβε χώρα και η τελευταία πολεμική αναμέτρηση όπου τα οθωμανικά στρατεύματα με 9.600 ένοπλους, μια αξιόλογη μοίρα πυροβολικού, αρκετούς έμπειρους ατάκτους και μετά από ένα επιτυχή στρατηγικό ελιγμό κατάφεραν να κατατροπώσουν τις δυνάμεις των επαναστατών ο αριθμός των οποίων δεν ξεπερνούσε τους 1.700 αγωνιστές οδηγώντας με αυτό τον τρόπο στην ήττα της Επανάστασης στη Μαγνησία.⁴⁶

Παράλληλα, στον Αλμυρό αρκετοί πρόκριτοι της περιοχής, όπως ο Δ. Οικονομίδης-Πατσούρας καθώς και αρκετοί οπλαρχηγοί και παλαιοί λήσταρχοι συνενώθηκαν με τους επαναστάτες των γύρω περιοχών αλλά και με τους ένοπλους που είχαν εισέλθει από τα ελληνικά σύνορα όπως ο Ν. Αξελός, οι Αδελφοί Αχιλλέας και Θρασύβουλος Βελέντζας και ο Α. Μήτσας συγκεντρώθηκαν εκεί και στις 16 Ιανουαρίου αποφάσισαν να αγωνιστούν εναντίον των Οθωμανών. Τις επόμενες ημέρες πέτυχαν σημαντικές νίκες εναντίον των οθωμανικών στρατευμάτων και στις 2 Φεβρουαρίου κατάφεραν να

⁴⁶ Ευάγγελος Κωφός, *ό.π.*, σ.339-340.

Θεόδωρου Α. Νημά, «Τα απελευθερωτικά κινήματα της Θεσσαλίας κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας – Το επαναστατικό κίνημα των Αγράφων (1866-1867)», *Θεσσαλία – Θέματα Ιστορίας*, τ. Α', Λάρισα 2006, σ. 90-91.

καταλάβουν τον Πλάτανο Αλμυρού. Εκεί σχημάτισαν προσωρινή κυβέρνηση με διοικητή τον Αχ. Βελέτζα και ανακήρυξαν την ανεξαρτησία τους και την ένωση με την Ελλάδα. Όμως, στις 12 Φεβρουαρίου οι οθωμανικές αρχές, αφού είχαν συγκεντρώσει ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις, κινήθηκαν προς τον Πλάτανο με σκοπό να πετύχουν την ανακατάληψη του. Ύστερα από μια άνιση μάχη οι Οθωμανοί επικράτησαν των επαναστατών και οι τελευταίοι αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν συνταγμένα στα χωριά Βρύνια, Κελλέρια και αυτά κοντά στη Σούρπη. Αφού πλέον οι οθωμανικές στρατιωτικές δυνάμεις είχαν καταλάβει την Μακρινίτσα, όλοι οι επαναστάτες που είχαν απομείνει συγκεντρώθηκαν χωρίς οργάνωση στον Αλμυρό. Έτσι, τις επόμενες ημέρες από τους 1600 αγωνιστές που είχαν λάβει μέρος στην επανάσταση είχαν μείνει περίπου 470. Από αυτούς άλλοι κατευθύνθηκαν προς την περιοχή των Αγράφων και άλλοι διασκορπίστηκαν, επικυρώνοντας με αυτόν τον τρόπο την λήξη του ένοπλου αγώνα στη Μαγνησία.⁴⁷

Στην περιοχή των Αγράφων ο αγώνας είχε μεγαλύτερη διάρκεια. Όταν μπήκε ο οι ελληνικός στρατός από την ελληνοθωμανική μεθόριο και έφτασε στη Λαμία και το Δομοκό οι εναπομείναντες Έλληνες αξιωματικοί και οπλίτες, όπως ο υπολοχαγός του πυροβολικού Κ. Ισχύμαχος, είχαν αρχίσει να οργανώνουν τις δυνάμεις των εξεγερμένων για μια ένοπλη σύγκρουση. Από αυτούς ο αριθμός των οποίων δεν ξεπερνούσε τους 170 επελέγη ως αρχηγός τους ο Δ. Τερτίπης. Υπό την καθοδήγηση οι ένοπλοι κατευθύνθηκαν στη Λαμία όπου συνάντησαν τις ομάδες του επιλοχία Γ. Λάιου και ενώθηκαν μαζί τους. Στις 3 Φεβρουαρίου διέσχισαν τον Παλαμά Δομοκού και το βραδύ της 4^{ης} Φεβρουαρίου έφτασαν στο Δαρέλι όπου βρέθηκαν με τις δυνάμεις του Ε. Κόντου και του Δ. Στράτου που αποτελούνταν από 80 στρατιώτες και συγκρότησαν μια ενιαία στρατιωτική ισχύς. Έτσι, η ενιαία ισχυρή στρατιωτική δύναμη που συγκροτήθηκε κατευθύνθηκε προς την περιοχή των Αγράφων, αφού πρώτα είχε εμπλουτιστεί με 200 εθελοντές και ένα κανόνι, με την συγχώνευση σε αυτή της ομάδας του Δ. Σούστου από την Λαμία, με στόχο να πλήξει τα οθωμανικά οχυρά του συγκεκριμένου ορεινού όγκου. Στις 19 Ιανουαρίου κατέλαβαν το Σμόκοβο και στις 23 το χωριό Ρεντίνα, ενώ από τις 31 του ίδιου μήνα είχαν καταφέρει να έχουν υπό τον έλεγχο τους όλα τα χωριά των Νοτιοανατολικών Αγράφων.

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 90-91.

Γιάνη Κορδάτου, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. XII, Αθήνα 1958, σ.349-351.

Έτσι, έχοντας ως ορμητήριο την ανατολική πλευρά της Πίνδου οι επαναστάτες επεδίωξαν να επεκτείνουν την δράση τους και στη δυτική Θεσσαλία και στο κάμπο της. Σε αυτή τους την προσπάθεια καταλυτικό ρόλο έπαιξαν για μια ακόμη φορά οι ομάδες των παλαιών ληστάρχων της περιοχής. Συγκεκριμένα, τα ξημερώματα της 4^{ης} προς 5^{ης} Μαρτίου 1878 οι ομάδες των ληστάρχων Γ. Αλεξανδρή με 400 άνδρες, του Βασιαρδάνη, του Θύμιου Ζιάκα με 70 άνδρες, των Στουρναραίων με 13 άνδρες και του Τζουβάρα με 60 άνδρες προχώρησαν στην κατάληψη του Μουζακίου, την φρουρά του οποίου διοικούσε ο Μουσά Γκέκα με ένα σημαντικό αριθμό Αλβανών ατάκτων. Οι πολιορκημένοι Αλβανοί ζήτησαν βοήθεια από τις γειτονικές περιοχές και πράγματι στις 6 και 7 Μαρτίου κλήθηκαν προς ενίσχυση των πολιορκημένων 300 Αλβανοί από την Πόρτα της Πύλης Τρικάλων και 200 από το Φανάρι Καρδίτσας. Πάρα την μεγάλη υπεροχή τους σε αριθμό οι αλβανικές δυνάμεις αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν προς το χωρίο Γόμφοι (Ραψίστα) και Παλαιομονάστηρο (Μπελέτσι) Τρικάλων, αφήνοντας στο πεδίο της μάχης περίπου 20 νεκρούς και τραυματίες.

Παρά την εκ νέου αποστολή εξοπλισμού και στρατιωτών από τα Τρίκαλα οι δυνάμεις των Τουρκαλβανών αναγκαστήκαν να υποχωρήσουν. Οι διαμάχες και αντιπαλότητες όμως μεταξύ των αρχηγών των επαναστατών έδωσε την ευκαιρία στις οθωμανικές δυνάμεις να ανασυνταχούν. Στις 11 Μαρτίου 1878 μια αξιόλογη δύναμη ιππικού και πυροβολικού έφτασε στην Πόρτα της Πύλης Τρικάλων και συγκρούστηκε με τις ομάδες των Αδελφών Παπαϊωάννου, των Αδελφών Ντόβα, του Μάνταλου και των Στουρναραίων πλήττοντας τους σε σημαντικό βαθμό. Στη συνέχεια, οι οθωμανικές δυνάμεις διέπραξαν βιαιότητες στην ευρύτερη περιοχή της Πύλης, ιδιαίτερα προς τον άμαχο πληθυσμό. Οι εναπομείναντες επαναστατικές δυνάμεις αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν στα απρόσιτα μέρη του Κόζιακα όπου η διέλευση του οθωμανικού στρατού ήταν σχεδόν αδύνατη.

Ταυτόχρονα, οι οθωμανικές δυνάμεις είχαν αρχίσει να ανασυγκροτούνται και αυξάνονται αριθμητικά κυρίως στις πόλεις των Τρικάλων, της Καρδίτσας και της Λάρισας. Από την άλλη, έλαβαν χώρα μερικές συμπλοκές μεταξύ ορισμένων επαναστατικών ομάδων και οθωμανικών αποσπασμάτων στα Άγραφα. Στις 16 Μαρτίου οι επαναστάτες κατέλαβαν τους Σοφάδες και με αυτόν τον τρόπο κατάφεραν να ανοίξουν ακόμη περισσότερο τον δρόμο για την επανάσταση στον κάμπο πράγμα το οποίο ήταν αρκετά δύσκολο από κάθε άποψη. Για μερικές ημέρες είχαν υπό τον έλεγχο τους τα

χωριά Ανώγι, Ματαράγκα, Μοσχολούρι και Σοφάδες, αλλά στις 21 Μαρτίου οι Οθωμανοί εξαπέλυσαν μια τεράστια επίθεση εναντίων των θέσεων των επαναστατών και κατάφεραν να ανακαταλάβουν την Ματαράγκα. Η μάχη που διεξήχθη ήταν τρομακτική και οι επαναστατικές δυνάμεις αντιστάθηκαν ηρωικά. Οι οθωμανικές δυνάμεις είχαν απώλειες γύρω στους 800 νεκρούς και τραυματίες και οι ελληνικές στους 55 μεταξύ των οποίων και ο ένας εκ των δύο αρχηγών ο επιλοχίας Γ. Λάιος. Παρόλα αυτά, οι επαναστατικές δυνάμεις κατάφεραν να αποκρούσουν τις επιθέσεις των αντιπάλων και να διατηρήσουν την κυριαρχία τους στον Πύργο Ματαράγκας και στη θέση Πετρομαγούλα.

Αν και η νίκη τους αυτή αναπτέρωσε το ηθικό των αγωνιστών, η ηγεσία τους αποφάσισε να μετακινηθούν προς το Λουτρό όπου έδρευε το αρχηγείο τους από όπου και επόπτευαν την περιοχή από Καϊτσα μέχρι τη Νεβρόπολη. Στις 19 Απριλίου συνήλθαν στον Μεσενικόλα και συζήτησαν για την περαιτέρω συνέχιση του αγώνα. Στη συνάντηση αυτή συμμετείχαν εκτός από τον Κ. Ισχόμαχο και οι αντιπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων οι Άγγλοι υποπρόξενοι Κ. Β. Μέρλιν και Ι. Μπλούντ οι οποίοι συνέστησαν στους επαναστάτες την διακοπή του ένοπλου αγώνα τους με αντάλλαγμα την χορήγηση γενικής αμνηστίας από τις οθωμανικές αρχές, διαβεβαιώνοντας τους παράλληλα ότι θα συμβάλλουν αυτοί και οι χώρες τους στην προώθηση των αιτημάτων τους στο επικείμενο Συνέδριο του Βερολίνου. Τότε οι επαναστάτες και υπό την επιρροή των αντιπροσώπων της ελληνικής κυβέρνησης πήραν την απόφαση να ακολουθήσουν τις υποδείξεις των ξένων αντιπροσώπων. Την ίδια απόφαση πήραν και οι αρχηγοί των επαναστατών στον Αλμυρό.⁴⁸

Δυο ακόμα περιοχές της Θεσσαλίας που υπήρξαν ορμητήριο της επαναστατικής προσπάθειας ήταν αυτές του Ολύμπου και των Χασίων. Οι τελευταίες ήταν ήδη από τους προηγούμενους αιώνες της Οθωμανοκρατίας τοποθεσίες κατάλληλες για την εδραίωση της ληστείας αλλά και για κάθε επαναστατική κίνηση. Στην Επανάσταση του 1878 το πρόσωπο που έπαιξε καταλυτικό ρόλο για την εδραίωση της στην περιοχή του Ολύμπου ήταν ο Μητροπολίτης Κίτρους Νικόλαος Λούσης. Την νύχτα της 15^{ης} προς

⁴⁸ Δημ. Κ. Αγραφιώτη, «Νέα στοιχεία για την πολιορκία και την παράδοση της φρουράς των Τουρκαλβανών στο Μουζάκι της Καρδίτσας (Μάρτιος 1878)» Καρδισιώτικα Χρονικά, τ. 1^ο, Καρδίτσα 1995, σ. 153-160.

Θεόδωρου Α. Νημά, *ό.π.*, σ. 92-93.

Γιάννη Κορδάτου, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. XII, Αθήνα 1958, σ.349-351.

16^{ης} Φεβρουαρίου 1878 αποβιβάστηκε στην Πλάκα Λιτοχώρου με κατεύθυνση τον Όλυμπο μια ομάδα αποτελούμενη από 450 άνδρες επικεφαλής της οποίας ήταν ο λοχαγός Κ. Δουμπιώτης. Μαζί του ήταν ο Ν. Βλαχάβας, ο Γ. Ζαχειλάς, ο Α. Οικονόμου Κουκοράβας, ο Τ. Λάζος και ο Γ. Μαλάμας. Οι επαναστατικές δυνάμεις αιχμαλώτισαν τις οθωμανικές αρχές του χωριού και στην συνέχεια συγκρότησαν εκεί την έδρα της προσωρινής κυβέρνησης τους με πρόεδρο τον Ε. Κοροβάγγο. Λίγο μετά οι η διοίκηση των επαναστατικών δυνάμεων ανατέθηκε στον Μητροπολίτη Νικόλαο. Το ίδιο διάστημα η επαναστατική αρχή απέστειλε μήνυμα στις αντιπροσωπείες των κυβερνήσεων των Μεγάλων Δυνάμεων. Στις 18 Φεβρουαρίου οι επαναστάτες όπλισαν 300 κατοίκους του χωριού Άγιος Παντελεήμονας και κατέλαβαν το φρούριο του Πλαταμώνα αναίμακτα. Αλλά η δράση της επανάστασης από την ανατολική πλευρά του Ολύμπου δεν πέτυχε και στις αρχές του Μαρτίου η ομάδα του Κ. Δουμπιώτη κινήθηκε προς την πλευρά της Θεσσαλίας. Από την άλλη, η ομάδα του Μπήτου μετά από συνάντηση στον Κοκκινοπλό και την επιχείρηση που δεν εστέφθη με επιτυχία στο Βλαχολίβαδο αποφάσισε μαζί με τους 70 άνδρες να κατευθυνθεί προς τα Χάσια.

Το επόμενο διάστημα οι ομάδες του Ν. Δομούζα και του Μ. Αποστολίδη συγκρούονταν με τις οθωμανικές δυνάμεις στην ευρύτερη περιοχή της Ραψάνης, αποκρούοντας όλες τις προσπάθειες των τελευταίων να πλήξουν τις θέσεις τους καθ' όλη την διάρκεια του Φεβρουαρίου. Επιπρόσθετα, η ομάδα του Κ. Δουμπιώτη πέρασε από την Βερδικούσια και προχώρησε προς την ορεινή απόληξη των Χασίων και το χωριό Φλαμπουρέσι. Τον Μάρτιο ο Α. Κουκουράβας, ο Ν. Πασχάλης και ο Β. Χοστέβας μαζί με τους αγωνιστές τους δρούσαν σε όλη την περιοχή της Καλαμπάκας επιτιθέμενοι σε καίριες θέσεις των οθωμανικών στρατευμάτων. Στις αρχές Απριλίου διεξήχθη η Μάχη της Σαρακήνας όπου οι επαναστάτες ανάγκασαν τους οθωμανούς να τραπούν σε φυγή. Στις 9 Απριλίου και ενώ ετοιμάζονταν να φύγουν από την Μόνη Βυτουμά όπου είχαν διανυκτερεύσει οι δυνάμεις του Β. Χοστέβα και του Μ. Τσίμα μαζί με τον Μητροπολίτη Νικόλαο και άλλους συγκρούστηκαν με ένα σώμα 1000 Τουρκαλβανών που είχαν φτάσει από τα Τρίκαλα για να τους κατατροπώσουν, αλλά σταμάτησαν στις εκβολές του Πηνειού. Εκεί, όμως, τα οθωμανικά στρατεύματα τους επιτέθηκαν με ρίψεις κανονιοβολισμών. Οι δυνάμεις των επαναστατών διέφυγαν προς την Πύλη Τρικάλων και συμπύχθηκαν με την ομάδα του Δουμπιώτη και από εκεί όλοι μαζί προχώρησαν προς το Σμόκοβο. Έτσι η επαναστατική δράση στη δυτική Θεσσαλία άρχισε να περιορίζεται αισθητά ώσπου εξανεμίστηκε πλήρως. Όταν οι επαναστάτες έφυγαν προς το Σμόκοβο,

οι οθωμανικές αρχές προχώρησαν σε αντίποινα στην περιοχή της Βερδικούσιας σκοτώνοντας γύρω στις 50 γυναίκες και παιδιά τις τελευταίες ημέρες του Ιουνίου και τις πρώτες του Ιουλίου.⁴⁹

⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 351-354.

Θεόδωρου Α. Νημά, «Τα απελευθερωτικά κινήματα της Θεσσαλίας κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας – Το επαναστατικό κίνημα των Αγράφων (1866-1867)», *Θεσσαλία – Θέματα Ιστορίας*, τ. Α', Λάρισα 2006, σ. 92-93.

Δημ. Κ. Αγραφιώτη, ό.π., σ. 160-167.

Δημ. Θ. Νάτσιου, «Η σφαγή της Βερδικούσιας στα 1878», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 3^ο, Λάρισα 1982, σ. 107.

Κεφάλαιο Δ

Το φαινόμενο της ληστείας από την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας το 1881 έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα

4.1 Το Συνέδριο του Βερολίνου και το Ζήτημα της Θεσσαλίας

Κομβικό σημείο στην διευθέτηση του ζητήματος της Θεσσαλίας υπήρξε το Συνέδριο του Βερολίνου που διεξήχθη μεταξύ της 1^{ης} /13^{ης} Ιουνίου- 1^{ης} /13^{ης} Ιουλίου 1878. Το συνέδριο αυτό υπήρξε τομή στην διευθέτηση των ζητημάτων του Ανατολικού Ζητήματος αλλά και στην λειτουργία της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Ο αλυτρωτισμός επιβεβαιώθηκε ως κυρίαρχη ιδεολογική παράμετρος της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας ο οποίος όμως προωθήθηκε με πιο ευέλικτους τρόπους μέσω του Υπουργείου Εξωτερικών, χρησιμοποιώντας πιο αποτελεσματικές μεθόδους για την κατοχύρωση των συμφερόντων της χώρας στις αλύτρωτες έως τότε περιοχές όπως ήταν τα ελληνικά σχολεία και η εκκλησία. Εκτός των άλλων, το Συνέδριο του Βερολίνου έδωσε την δυνατότητα στις κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας να διευθετήσουν μεταξύ τους οποιοδήποτε διασυνοριακό θέμα, χωρίς να απορρίπτεται κάθε προσπάθεια ειρηνικού διακανονισμού. Ακόμα, το Συνέδριο του Βερολίνου αποτέλεσε σταθμός στην ιστορία του συστήματος ασφαλείας στην Ευρώπη, καθώς αναγνώρισε και πάλι στις Μεγάλες Δυνάμεις την αρμοδιότητα που είχαν αποκτήσει για την επίλυση των ζητημάτων τους μέσω της ειρηνικής οδού και χωρίς να αμφισβητείται η διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ τους. Πέραν αυτού, το τελευταίο ήταν επί της ουσίας η αρχή για την διαμόρφωση και την συγκρότηση των νέων ανεξαρτήτων εθνών-κρατών που προέκυψαν στο χώρο της Βαλκανικής Χερσονήσου της Ανατολικής Μεσογείου. Αρχικά, η Κύπρος παραχωρήθηκε στην Αγγλία, η Βοσνία και η Ερζεγοβίνη θα βρίσκονταν υπό τη στρατιωτική κατοχή της Αυστρίας και οι διατάξεις που ίσχυαν για την Βουλγαρία με την Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου αναθεωρούνταν πλέον.

Όσον αφορά τα ζητήματα που είχαν άμεση σχέση με το ελληνικό κράτος πάρθηκαν κατά την διάρκεια των εργασιών του οι εξής αποφάσεις: η Ελλάδα θα λάμβανε την Θεσσαλία, χωρίς της περιοχή της Ελασσόνας, από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Άρτα ως ένα τμήμα της Ηπείρου. Η Μακεδονία και η Θράκη, τέλος, θα παραμέναν τμήμα του κράτους του Σουλτάνου. Πιο συγκεκριμένα, με βάση το πρωτόκολλο

Π' που ήταν βασικό κομμάτι της Συνθήκης του Βερολίνου οι συμβαλλόμενοι (Ελλάδα, Οθωμανική Αυτοκρατορία και Μεγάλες Δυνάμεις) θα διευθετούσαν τον καθορισμό των ελληνοθωμανικών συνόρων. Σύμφωνα με αυτή, τα νέα σύνορα θα διευθετούνταν μεταξύ της κοιλάδας του ποταμών Καλαμά και Πηνειού. Επιπλέον, με βάση το άρθρο 24 της Συνθήκης του Βερολίνου οριζόταν πως σε περίπτωση που η Ελλάδα και η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν κατάφεραν να συμφωνήσουν για τις διαφορές μεταξύ τους, τότε οι Μεγάλες Δυνάμεις που συμμετείχαν στο συνέδριο θα έπαιρναν την πρωτοβουλία να επέμβουν και να συμβάλουν στην ομαλή διεξαγωγή και ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων.⁵⁰

Στην Αθήνα τα νέα από τις αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερολίνου δημιούργησαν αισθήματα χαράς, ανακούφισης και ικανοποίησης στη κοινή γνώμη. Όμως, η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας απείχε πολύ από την πραγματικότητα, καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν ήταν διατεθειμένη να υπακούσει στις εντολές των Μεγάλων Δυνάμεων αλλά και οι τελευταίες δεν επεδίωξαν να ασκήσουν την επιρροή τους προς το Κράτος του Σουλτάνου, για να ικανοποιηθούν τα αιτήματα της Ελλάδας. Το ελληνικό κράτος από την άλλη τη δεδομένη χρονική στιγμή δεν ήταν τόσο ισχυρό στρατιωτικά, για να απειλήσει την Οθωμανική Αυτοκρατορία να συμμορφωθεί με τις υποδείξεις των Ευρωπαϊκών χωρών.

Η καινούρια πολιτική εξέλιξη που συντελέστηκε στην Αγγλία τον Μάρτιο του 1880 με την αλλαγή της κυβέρνησης και την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Γλάδστον αποτέλεσε τροχοπέδη για την διευθέτηση του ζητήματος της Θεσσαλίας και της Ηπείρου. Έτσι, η Αγγλία μέσω της νέας κυβέρνησης αποφάσισε να συγκροτήσει μια επιτροπή από τους πρέσβεις των Μεγάλων Δυνάμεων και να οριστεί μια συνάντηση τους στην Κωνσταντινούπολη το αμέσως επόμενο διάστημα. Τον Φεβρουάριο του 1881 οι πρέσβεις τους απέστειλαν ανακοίνωση στον Σουλτάνο με την οποία του γνωστοποιούσαν την απόφαση των ηγετών των χωρών τους να αναλάβουν πρωτοβουλία για την

⁵⁰ Απόστολου Βακαλόπουλου, *Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1975*, σ. 257.

Θάνος Βερέμης- Γιάννης Κολιόπουλος, *Ελλάς, Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2006, σ. 282-283.

Καίτη Αρώνη – Τσίχλη, «Το Αγροτικό Ζήτημα – Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελληνική Ύπαιθρο – Το θεσσαλικό ζήτημα» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 5^{ος}, Αθήνα 2003, σ. 86-87.

οριστική διευθέτηση του ζητήματος. Στην ίδια ανακοίνωση ενημέρωναν τις οθωμανικές αρχές πως είχαν ενημερώσει ταυτόχρονα και την ελληνική κυβέρνηση για αυτή τους την πρόθεση. Στις 24 Μαΐου 1881 υπογράφηκε, τελικά, η νέα συμφωνία που όριζε τα νέα ελληνοτουρκικά σύνορα μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των Μεγάλων Δυνάμεων. Σύμφωνα με αυτή η τελευταία παραχωρούσε στην Ελλάδα την Θεσσαλία και τα εδάφη που αργότερα θα αποτελούσαν τον νομό Άρτας. Επιπρόσθετα, ορίστηκαν ορισμένα μέτρα για την προστασία του μουσουλμανικού πληθυσμού στις περιοχές που εκχωρήθηκαν στο ελληνικό κράτος καθώς και ο αφοπλισμός του Αμβρακικού κόλπου. Οι ίδιες διατάξεις συμφωνήθηκαν και υπογράφηκαν για μια ακόμη φορά μεταξύ της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις 2 Ιουλίου 1881 στην Κωνσταντινούπολη. Οι τελευταίες διαπραγματεύσεις θεωρήθηκαν ικανοποιητικές από την κυβέρνηση Κουμουνδούρου, αλλά η κοινή γνώμη είχε αντίθετη άποψη αφού περίμενε μετά το πέρας των διαβουλεύσεων που έλαβαν χώρα στην Κωνσταντινούπολη και την προσάρτηση ολόκληρης της Ηπείρου στο ελληνικό κράτος.⁵¹

Σε γενικές γραμμές, η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας και της Άρτας στο μεγαλύτερο τμήμα της ήταν αποτέλεσμα ενός δείγματος καλής θελήσεως από τις Μεγάλες Δυνάμεις προς την Ελλάδα, κίνηση η οποία, βέβαια, δεν αντέβαινε προς τα συμφέροντα τους. Η Θεσσαλία δεν διεκδικούνταν από κάποιο άλλο κράτος και θεωρούνταν από τις ευρωπαϊκές χώρες μια διασυννοριακή περιοχή που με την κατοχύρωση της στην Ελλάδα θα αποτρέπονταν οποιαδήποτε πολεμική σύρραξη που θα μπορούσαν να αποβούν επικίνδυνες για την διατάραξη της ειρήνης και της ισορροπίας στην περιοχή των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου.⁵²

Η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας από το ελληνικό κράτος αποτέλεσε μια μεγάλη και επίπονη διαδικασία τόσο για τον ίδιο τον κρατικό μηχανισμό όσο και για τους κατοίκους της νέας περιφέρειας η οποία πέρασε από πολλές διακυμάνσεις και πολλά στάδια. Οι οθωμανικές αρχές αποχώρησαν από την Θεσσαλία και κυρίως την δυτική τον Ιούνιο του 1881. Όμως, η εγκατάσταση της ελληνικής διοίκησης πραγματοποιήθηκε περίπου τρεις μήνες μετά μεταξύ Σεπτέμβριο-Οκτώβριο του 1881. Οι περισσότεροι

⁵¹ Στο ίδιο, σ. 284-287

Ευάγγελος Κωφός, «Η συνθήκη για την εκχώρηση της Θεσσαλίας και η προσάρτηση της», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ', Αθήνα 1977*, σ. 364-365.

Καίτη Αρώνη – Τσίχλη, *ό.π.*, σ. 85-87.

κάτοικοι της ένιωσαν ανακούφιση και χαρά για αυτή την εξέλιξη, ιδίως οι ελληνόφωνοι χριστιανικοί πληθυσμοί. Ο ενθουσιασμός τους αυτός ήταν απότοκος και της επιθυμίας τους για κατάργηση των τσιφλικιών και του ιδιοκτησιακού καθεστώτος που διατηρούνταν σε ισχύ μέχρι τότε και την αναδιανομή της γης στην οποία ζούσαν και καλλιεργούσαν θεωρώντας πως είναι πλέον αδιαπραγμάτευτο δικαίωμα τους.

Το όνειρο τους, βέβαια, αυτό απείχε πολύ από την πραγματικότητα. Σύμφωνα με το Συνέδριο του Βερολίνου (1878) και την Συνθήκη του Βερολίνου του 1881 που αφορούσαν την προσάρτηση της Θεσσαλίας ορίζαν πως το ελληνικό κράτος δεν θα είχε κανένα δικαίωμα, για να παρέμβει και να προχωρήσει στην εθνικοποίηση των οθωμανικών γαιών, αλλά θα έπρεπε να αντιμετωπίσει με σεβασμό τους οθωμανικής καταγωγής κατοίκους και ιδιοκτήτες γης της νέας περιφέρειας. Εξαιτίας αυτής της νομικής διάταξης οι Οθωμανοί ιδιοκτήτες γης κινήθηκαν σταδιακά προς αποχώρηση σε μεγάλα αριθμητικά ποσά από την Θεσσαλία και, κατέχοντας τους τίτλους ιδιοκτησίας απόλυτης κυριότητας των εδαφών τους, εμφανίστηκαν στο Χρηματιστήριο της Κωνσταντινούπολης και τους διέθεσαν προς πώληση αναζητώντας υποψήφιους αγοραστές.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μέσα σε ένα χρονικό διάστημα λιγότερο των τριών μηνών να λάβει χώρα ένα μεγάλο κύμα αγοραπωλησίας τμημάτων γης από εύπορους Έλληνες χρηματιστές και επιχειρηματίες, οι οποίοι δραστηριοποιούνταν στις χώρες της Ευρώπης και της Ανατολικής Μεσογείου. Οι παλαιοί Οθωμανοί ιδιοκτήτες μάλιστα, ανησυχώντας πως οι εξελίξεις στην ελληνική πολιτική σκηνή θα γινόταν επιζήμιες για τους ίδιους και με το ενδεχόμενο μιας άμεσης εθνικοποίησης στο μέλλον έσπευσαν να πουλήσουν τους τίτλους ιδιοκτησίας τους σε κάθε ενδιαφερόμενο. Επί της ουσίας, οι Οθωμανοί γαιοκτήμονες με βάση τις διατάξεις των παραπάνω συμφωνιών είχαν προνομιακή μεταχείριση και ενισχύθηκε η θέση τους και με την κατοχύρωση του απόλυτου ατομικού τίτλου ιδιοκτησίας, κάτι το οποίο ερχόταν βέβαια σε πλήρη αντίθεση με το οθωμανικό σύστημα γαιοκτησίας που δεν αναγνώριζε την έννοια της απόλυτης κυριότητας και ιδιαίτερα μέχρι τα μέσα του 16ου αιώνα. Αυτή η προνομιακή μεταχείριση των Οθωμανών ιδιοκτητών έπληξε το ελληνικό κράτος, αφού δεν διέθετε δικαιώματα ως διάδοχη κατάσταση επί των νεοαποκτηθέντων γαιών.⁵³

⁵³ Λάζαρος Αρς. Αρσενίου, *Το έπος των Θεσσαλών Αγροτών και οι Εξεγέρσεις τους 1881-1993*, Τρίκαλα 1994, σ. 32-33.

Παρ' όλα αυτά, η αλλαγή ιδιοκτητών των γαιών της Θεσσαλίας και η αγορά τους από πλούσιους Έλληνες της Διασποράς δεν σήμαινε και επίτευξη των στόχων των αγροτών κολίγων για μερίδιο από τα εδάφη που ανήκαν πλέον στην Ελλάδα. Σύμφωνα με το νέο ιδιοκτησιακό καθεστώς που ίσχυε οι αγρότες δεν είχαν πλέον κανένα δικαίωμα πάνω στη γη που καλλιεργούσαν και διέμεναν για εκατοντάδες χρόνια αυτοί και οι προγονοί τους, αλλά κάθε είδους περιουσία τους είτε κινητή (πχ. εργαλεία είτε ακίνητη πχ οικίες, ζώα, κτήματα κ.ά.) ανήκαν πλέον στους νέους ιδιοκτήτες.

Έτσι, ενώ η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας αύξησε εδαφικά το ελληνικό κράτος κατά 26,7% και τον πληθυσμό του κατά 18% ταυτόχρονα δημιούργησε νέα προβλήματα, ένα εκ των οποίων ήταν η αναδιανομή της γης και των εθνικών γαιών. Σε αυτό το κρίσιμο σημείο, οι πολιτικές αποφάσεις που πάρθηκαν καθόρισαν την διαμόρφωση της αγροτικής οικονομίας στη Θεσσαλία αλλά και σε όλο τον εθνικό κορμό τα επόμενα χρόνια. Το τελευταίο θα αποτελέσει για τις επόμενες δεκαετίες και μέχρι τις τρεις πρώτες του 20ου αιώνα ένα μείζον ζήτημα για την κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας.

Η εμφάνιση αυτών των προβλημάτων και η καταπολέμησή τους, προκειμένου να γίνει πραγματικότητα η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στο κράτος, απαιτούσε την σύμπνοια του πολιτικού κόσμου και των παρατάξεων που κυριαρχούσαν στο ελληνικό κοινοβούλιο, κάτι το οποίο όμως δεν επετεύχθη. Αντίθετα, προκλήθηκαν άλλα σημαντικά ζητήματα τα οποία διαμορφώθηκαν γύρω από τις εξής θεματικές: πρώτον στην προσπάθεια της ελληνικής κυβέρνησης να θεσπίσει μέτρα με προσωρινή διάρκεια για να οργανωθεί η νέα περιφέρεια και δεύτερον, η διαχείριση του ζητήματος σε διπλωματικό επίπεδο. Λίγο πριν το ζήτημα της Θεσσαλίας και της Άρτας λάβει την οριστική του διευθέτηση, η κυβέρνηση Κουμουνδούρου είχε αποφασίσει την πρόωπη λήξη των εργασιών της Βουλής τον Μάρτιο του 1881 με σκοπό την επίσης σύντομη διάλυση της τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς και την προκήρυξη νέων βουλευτικών για τις 20 Δεκεμβρίου 1881. Κύριο μέλημα της κυβέρνησης ήταν να συμμετάσχουν στις εκλογές

Κώστας Βεργόπουλος, *Το Αγροτικό Ζήτημα στην Ελλάδα - το πρόβλημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης της γεωργίας*, Αθήνα 1975, σ.96-97.

Σπύρος Α. Ασδραχάς, *Ελληνική οικονομική ιστορία, ΙΕ'-ΙΘ' αιώνας*, τ. 1^{ος}, Αθήνα 2003, σ. 181-185, 343-345.

Καίτη Αρώνη - Τσίχλη, «Το Αγροτικό Ζήτημα – Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελληνική Ύπαιθρο – Το θεσσαλικό ζήτημα» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 5^{ος}, Αθήνα 2003, σ 85-87, 87-90.

και οι κάτοικοι των νέων περιοχών που θα ενσωματώνονταν και με αυτόν τον τρόπο να συμβάλλαν και οι ίδιοι στην επίλυση των θεμάτων που τους αφορούσαν άμεσα. Πράγματι, οι επαρχίες της Θεσσαλίας είχαν χαρακτηριστεί ως το αληθινό πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ του κυβερνητικού σχήματος και της αντιπολίτευσης της οποίας τώρα ηγούνταν ο Χαρίλαος Τρικούπης. Οι 35 - στην αρχή ανεξάρτητοι- βουλευτές των νέων επαρχιών (31 από την Θεσσαλία και 4 από την Άρτα) καθόρισαν στο τέλος τα αποτελέσματα των εκλογών, καθώς προσχώρησαν στην παράταξη της αντιπολίτευσης και την οδήγησαν στη νίκη αναδεικνύοντας τον Χαρίλαο Τρικούπη νέο πρωθυπουργό.

Η νέα αυτή σελίδα που άνοιξε στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας είχε άμεσο αντίκτυπο στο ζήτημα της εθνικοποίησης των εθνικών γαιών, και συγκεκριμένα, στο θέμα της μεγάλης ιδιοκτησίας στη Θεσσαλία. Ο Αλέξανδρος Κουμουνδούρος που υπήρξε υπέρμαχος της απαλλοτρίωσης των μεγάλων τσιφλικιών δεν θα συνέχιζε την ολοκλήρωση των πολιτικών του οραμάτων. Ο νέος πρωθυπουργός που θα αναλάμβανε τα ηνία της διακυβέρνησης της χώρας, ο Χαρίλαος Τρικούπης, θα έβαζε την Ελλάδα σε μια καινούρια περίοδο και θα καθόριζε με την παρουσία του την πολιτική ζωή της κατά το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα. Ιδιαίτερα στο ζήτημα των εθνικών γαιών ο Τρικούπης ως υπέρμαχος της εκβιομηχάνισης της χώρας αλλά και του ελληνικού κεφαλαίου εντός και εκτός Ελλάδας καθ' όλη την διάρκεια της διακυβέρνησης του προστάτευσε τους μεγάλους ιδιοκτήτες αλλάζοντας εξ' ολοκλήρου την πάγια θέση του ελληνικού κράτους απέναντι τους.⁵⁴

4.2 Η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας, το αγροτικό ζήτημα και οι επιπτώσεις τους στο φαινόμενο της ληστείας

Με την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας και την αγορά των τσιφλικιών από πλούσιους Έλληνες του εξωτερικού το αγροτικό ζήτημα πέρασε σε μια νέα περίοδο ακόμη

⁵⁴ Αγγελική Σφήκα-Θεοδοσίου, *Η ένταξη της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος (1878-1881)*, Θεσσαλία-Θέματα Ιστορίας, Λάρισα 2006, τόμ. Α', σ.164-167.

Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, «Οι κοινωνικό-οικονομικές συνέπειες της προσαρτήσεως της Θεσσαλίας- Η Ανορθωτική Προσπάθεια του Χαρίλαου Τρικούπη 1882-1895», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΔ', Αθήνα 1977, σ. 12.

πιο καθοριστική για την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας και του ελληνικού κράτους εν γένει. Η κυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη ως σημαντική αρωγός στις επενδυτικές προθέσεις κάθε κεφαλαιούχου διαμόρφωσε μια εντελώς διαφορετική πολιτική στον τομέα της γεωργίας προκειμένου να προστατεύσει την μεγάλη ιδιοκτησία. Ο ίδιος ο Χαρίλαος Τρικούπης καθ' όλη την διάρκεια της διακυβέρνησης του (1882-1885, 1887-1890, 1892-1893 και 1893-1895) με την προτροπή των νέων Ελλήνων ιδιοκτητών της Διασποράς προχώρησε σε τροποποιήσεις επί της ουσίας των σχέσεων εργασίας μεταξύ του νέων κατόχων της γης και των καλλιεργητών. Από αυτές όμως πλήττονταν εξ' ολοκλήρου οι καλλιεργητές, καθώς τα δικαιώματα που είχαν αποκτήσει κατά την οθωμανική περίοδο είχαν πλέον καταργηθεί και πλέον είχε λάβει την μορφή αγρομίσθωσης.

Οι αποφάσεις αυτές δημιούργησαν τεράστιες εντάσεις ανάμεσα στον πληθυσμό της Θεσσαλίας ήδη από τους πρώτους κιόλας μήνες της προσάρτησης της στο Ελληνικό κράτος. Οι αντιδράσεις αυτές των αγροτών μεγιστοποιήθηκαν μετά από άρνηση σε πολλές περιπτώσεις από τους αρκετούς νέους ιδιοκτήτες να υπογράψουν συμβόλαια μίσθωσης αλλά και την χρήση βίας από τις αρχές και ιδιαίτερα τα σώματα ασφαλείας. Η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι ήταν η ανοχή που επέδειξε η ελληνική κυβέρνηση απέναντι στην απόφαση των τσιφλικάδων να πραγματοποιήσουν εξώσεις αγροτών και να τους διώξουν από τις μέχρι τότε εστίες τους, κάτι το οποίο θεωρούνταν αδιανόητο την οθωμανική εποχή και απαγορευόταν από τις οθωμανικές αρχές καθώς αντέβαινε στο δικαίωμα της χρησικτησίας (*tasarruf*). Έτσι, για περίπου 35-40.000 καλλιεργητές που ζούσαν στα χωριά της Θεσσαλίας ελλόχευε ο κίνδυνος να χάσουν εκτός από τα χωράφια που καλλιεργούσαν ακόμη και τις οικίες τους.⁵⁵

⁵⁵ Αντώνη Α. Αντωνίου και Δημήτρη Σακκή, «Θεσσαλικό Αγροτικό Ζήτημα-Η πορεία των κινητοποιήσεων», *Θεσσαλία- Θέματα Ιστορίας*, Αθήνα 1977, τόμ. Α', σ. 259-261.

Κώστας Βεργόπουλος, *ό.π.*, σ. 102-109.

Βαγγέλη Πρόντζα, *Οικονομία και γαιοκτησία στη Θεσσαλία (1881-1912)*, Αθήνα 1992, σ.103-107.

Καίτη Αρώνη -Τσίχλη, «Το Αγροτικό Ζήτημα – Θεσσαλία – Νέες Χώρες 1909-1922 – Θεσσαλία -Αρτα». Οι επιπτώσεις της ενσωμάτωσης, στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 6^{ος}, Αθήνα 2003, σ. 267-269.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα από τη Δυτική Θεσσαλία και συγκεκριμένα, από την περιοχή των Τρικάλων όπου ήδη από το φθινόπωρο του 1881 μόλις έγιναν γνωστές οι προθέσεις των νέων τσιφλικάδων οι κάτοικοι του χωριού Ριζώματος (Σκλάταινα) κατέλαβαν το τσιφλίκι του Μουσούρου Πασά (είχε διατελέσει Πρέσβης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο Λονδίνο) το οποίο κάλυπτε τα εδάφη του μελλοντικού Δήμου Παραληθαίων μαζί με το χωριό Πλάτανος (Βάνια) στις ρίζες της ορεινής απόληξης των Χασίων. Ο επιστάτης του τσιφλικιού Δημήτρης Παπαβασιλείου φοβούμενος ότι απειλείται η ζωή του κάλεσε τα τοπικά τμήματα της χωροφυλακής. Τα τελευταία κατέστειλαν την εξέγερση των αγροτών και την κατάληψη του Ριζώματος με την αποστολή αξιόλογης δύναμης. Όμως, παρά την καταστολή εκ μέρους των αρχών ένα τμήμα αυτής, και συγκεκριμένα το 24^ο Σύνταγμα της Χωροφυλακής που συμμετείχε στην επιχείρηση μετά το τέλος αυτής συμπαρατάχθηκε με τους αγρότες. Εξαιτίας αυτής τους της σύνταξης το 24^ο σύνταγμα μετατέθηκε στη Λάρισα. Το συγκεκριμένο γεγονός αποτέλεσε και μια από τις πρώτες εξεγέρσεις των αγροτών στον Θεσσαλικό κάμπο μετά την Απελευθέρωση του 1881. Οι εξεγέρσεις αυτές επεκτάθηκαν σιγά σιγά σε όλο τον θεσσαλικό κάμπο, οδηγώντας τελικά στην πρώτη φάση του αγροτικού κινήματος στην περιοχή και ανοίγοντας μια μεγάλη περίοδο αντιπαράθεσης μεταξύ των αγροτών από την μια πλευρά και των κυβερνήσεων και των μεγάλο γαιοκτημόνων από την άλλη.

Η κατάσταση αυτή οδήγησε ένα μεγάλο τμήμα του ανδρικού πληθυσμού της περιοχής να τραπεί προς την ληστεία. Η έλλειψη πλέον καλλιεργήσιμων εκτάσεων, οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και η αντίδραση απέναντι στις ανισότητες που προωθούσαν οι ελληνικές κυβερνήσεις ώθησε εκ νέου αρκετούς μόνιμους κατοίκους, κυρίως της Θεσσαλικής πεδιάδας να επιδοθούν στον ληστρικό βίο. Παράλληλα, οι απανωτές πολεμικές επιχειρήσεις της περιόδου 1878-1881 δημιούργησε ένα αίσθημα ανασφάλειας και αρκετοί, προκειμένου να αποφύγουν την στρατολόγηση, η οποία σημειωτέον είχε γίνει καθολική με νόμο το 1878, συμπράχθηκαν με τις ληστρικές ομάδες των παραμεθόριων περιοχών.

Επιπρόσθετα, η φορολογική πολιτική που εφάρμοσαν οι κυβερνήσεις του Χαρίλαου Τρικούπη κατά την δεκαετία του 1880 ήταν ένας καθοριστικός παράγοντας που ώθησε τα κατώτερα κυρίως λαϊκά στρώματα της υπαίθρου να ακολουθήσουν τον ληστρικό τρόπο ζωής. Τα τελευταία ήταν αυτά τα οποία επλήγησαν περισσότερο από τα μετρά που εφαρμόστηκαν, όπως οι έμμεσοι φόροι και οι φόροι πάνω στην κατανάλωση,

καθώς επιβάρυναν τους αγρότες καλλιεργητές καθώς και μικροεισοδηματίες και διευκόλυναν αρκετά τους κεφαλαιούχους χωρίς να τους ζημιώσει. Έτσι, ένα σημαντικό τμήμα του αγροτικού κόσμου μην αντέχοντας την βαρεία φορολογία και τις δυσκολίες που απορρέαν από αυτή ακολούθησε τον δρόμο της ληστείας.⁵⁶

4.3 Ο «Ατυχής» Πόλεμος του 1897

Η τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα υπήρξε αρκετά δύσκολη για το ελληνικό κράτος. Αρχικά, όσον αφορά την οικονομία, η κατάσταση ήταν εξαιρετικά κρίσιμη καθώς ήδη από τις αρχές της δεκαετίας τα αποτελέσματα αυτής ήταν δυσοίωνα. Τα δημολογικά μέτρα που προώθησε η Γαλλία σε σχέση με την ελληνική παραγωγή της σταφίδας το 1893 δημιούργησε τεράστια προβλήματα και οδήγησε σε σταφιδική κρίση καθώς η τιμή της τελευταίας που κυμαινόταν σε 21 σελίνια ανά 100 λίτρα τον Μάιο της ίδιας χρονιάς θα φτάσει το αμέσως επόμενο διάστημα γύρω στα 6 σελίνια. Οι συνέπειες αυτής ήταν τεράστιες καθώς πέρα από το γεγονός ότι εξαιτίας της μη εξαγωγής της σταφίδας - που υπήρξε μέχρι τότε ένα από τα κυριότερα εξαγωγικά προϊόντα της χώρας- μειώνονταν κατακόρυφα τα δημόσια έσοδα. Ταυτόχρονα, το κράτος αδυνατούσε να βρει το συνάλλαγμα που απαιτούνταν για την αποπληρωμή των εξωτερικών δανείων που είχε συνάψει. Τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους ο Χαρίλαος Τρικούπης από το βήμα της Βουλής των Ελλήνων θα ανακοινώσει ότι το ελληνικό κράτος αδυνατούσε να αποπληρώσει τα οφειλόμενα χρέη του. Ως αποτέλεσμα αυτών το επόμενο διάστημα θα κηρύξει την πτώχευση της χώρας και λίγο καιρό μετά θα προχωρήσει στην παραίτηση του από την πρωθυπουργία. Η σταφιδική κρίση έπληξε σε μεγάλο βαθμό τους κατοίκους των αστικών κέντρων και όσους ασχολούνταν με παραγωγή της σταφίδας.

Τα νέα μέτρα φορολογίας που έλαβε η τελευταία τρικουπική κυβέρνηση προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα τεράστια οικονομικά προβλήματα και να ενισχυθούν οι πολίτες δεν βελτίωσαν καθόλου το ήδη έκρυθμο κλίμα. Αντιθέτως, δημιούργησαν περισσότερες εντάσεις και αναταραχές σχεδόν σε όλα τα μεγάλα αστικά κέντρα. Η μη απόδοση των μέτρων που πάρθηκαν και οι πολλές διαδηλώσεις που οργανώθηκαν στις

⁵⁶ Λάζαρος Αρς. Αρσενίου, *ό.π.*, σ. 34-35.

Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, «Το Θεσσαλικό πρόβλημα- φορολογική πολιτική, Πολιτική των κυβερνήσεων και προβλήματα από το 1881 ως το 1895», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΔ'*, Αθήνα 1977, σ. 69-72, 72-76.

Βαγγέλη Πρόντζα, *ό.π.*, σ. 189-191, 199-209.

μεγάλες πόλεις ήταν και ένας από τους πιο καθοριστικούς λόγους που οδήγησαν στην παραίτηση του Χαρίλαου Τρικούπη από την διακυβέρνηση της χώρας, θέτοντας παράλληλα το τέρμα και της πολιτικής του διαδρομής καθώς στις εκλογές του Απριλίου του 1896 που διεξήχθησαν το κόμμα του υπέστη συντριπτική ήττα και ο ίδιος δεν εκλέχθηκε βουλευτής. Σε αυτές νικητής θα αναδειχθεί το κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη.

Έτσι, ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης χωρίς να έχει απέναντι του πλέον τον μεγάλο πολιτικό του αντίπαλο θα γίνει ο κύριος πρωταγωνιστής της ελληνικής πολιτικής σκηνής. Οι πρώτες του κινήσεις θα είναι να έλθει σε επαφή με τους δανειστές της χώρας και να επιδιώξει την κύρωση ενός συμβιβασμού μαζί τους, πράγμα το οποίο δεν θα επιτευχθεί. Το καλοκαίρι την ίδιας χρονιάς, και ενώ λαμβάνουν χώρα οι πρώτοι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αθήνα μέσα σε ένα έντονο κλίμα ενθουσιασμού και χαράς, εκδηλώνεται επανάσταση στην Κρήτη. Στην Ελλάδα θα δημιουργηθούν πάρα πολλές αντιδράσεις και από την αρχή το σύνολο των πολιτικών θα ταχθεί υπέρ της προσπάθειας των Κρητών για ένωση με την χώρα. Ακόμη, στην σύμπραξη με τους κρητικούς επαναστάτες έπαιξε καταλυτικό ρόλο η ενθουσιώδης ατμόσφαιρά που επικρατούσε στην πρωτεύουσα εξαιτίας των Ολυμπιακών Αγώνων αλλά και η δράση της Εθνικής Εταιρίας που επεδίωκε την προετοιμασία και την πραγματοποίηση μιας ένοπλης σύρραξης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Πράγματι, από την ίδρυση της το 1894 η Εθνική Εταιρία ως μυστική οργάνωση γύρω από την οποία συσπειρώθηκαν αρκετοί νέοι αξιωματικοί είχε ως στόχο την αναδιοργάνωση του στρατού και την προετοιμασία του για έναν ένοπλο αγώνα εναντίον του κράτους του Σουλτάνου με σκοπό την επίτευξη των "εθνικών στόχων". Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα η Εθνική Εταιρία και τα μέλη της κατάφεραν να εισέλθουν σε κάθε τομέα της στρατιωτικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής της χώρας και να αποκτήσουν αξιόλογη δύναμη σε όλες τις περιφέρειες της Ελλάδας. Μέλη της υπήρξαν ενδεικτικά μεταξύ άλλων ο Κωστής Παλαμάς, ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, ο Ανδρέας Καρκαβίτσας, ο Παναγιώτης Δαγκλής, ο Παύλος Μελάς κ.ά., ενώ πρόεδρος της ορίστηκε ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Σπυρίδων Λάμπρος. Έτσι, βαθμιαία η Εθνική Εταιρία θα συμβάλει με διαφόρους τρόπους είτε μέσω της διενέργειας εράνων, είτε μέσω της συλλογής πληροφοριών αλλά και της άσκησης πίεσης προς την πολιτική ηγεσία στην επίσπευση της ένοπλης αναμέτρησης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία και θα γίνει πραγματικότητα με την έκρηξη του Ελληνοτουρκικού Πολέμου,

γνωστού και ως Ατυχή Πολέμου, του 1897.⁵⁷

Από τις αρχές του 1897 ο πόλεμος μεταξύ της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας φαινόταν τετελεσμένο γεγονός. Η Κρητική επανάσταση που είχε εκδηλωθεί το καλοκαίρι της περασμένης χρονιάς είχε δημιουργήσει έντονες αντιπαραθέσεις στο διπλωματικό επίπεδο και είχε διαμορφώσει τις κατάλληλες προϋποθέσεις μεταξύ των εν δυνάμει εμπολέμων, να αποκτήσουν τις αιτίες που επιζητούσαν ο καθένας για την κήρυξη του πολέμου. Από την πλευρά της Ελλάδας η επιθυμία των εξεγερμένων Κρητών να κηρυχθεί η ένωση με την μητέρα πατρίδα και να οριστεί ως διοικητής του νησιού μια προσωπικότητα προερχόμενη από το ελληνικό βασίλειο και η άρνηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την άλλη να αναγνωρίσει την ένωση και να επιδώκει να αυτονομηθεί η Κρήτη και να οριστεί ως αρμοστής του νησιού μόνο Οθωμανός υπήκοος έκανε ακόμη πιο τεταμένες τις σχέσεις μεταξύ τους. Παράλληλα, οι Μεγάλες Δυνάμεις απέστειλαν από κοινού στρατιωτική δύναμη στο νησί, για να διατηρηθεί η τάξη αλλά σε σύντομο χρονικό διάστημα συνειδητοποίησαν ότι η λύση του Κρητικού ζητήματος μπορούσε να βρεθεί μόνο εντός του ίδιου του πληθυσμού του νησιού.

Στις 8/20 Μαρτίου 1897 η Αγγλία διέταξε να αποσύρουν τα στρατεύματά τους 50 χιλιόμετρα μακριά από τα σύνορα τους τόσο η Ελλάδα όσο και η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Προχώρησε ακόμη στην διακοίνωση πως σε περίπτωση που και οι δυο πλευρές δεν συμμορφωνόταν προς τις υποδείξεις της ίδιας και των υπόλοιπων ευρωπαϊκών δυνάμεων θα λάμβαναν περαιτέρω μέτρα. Σε απάντηση αυτής της διαταγής ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ κάνοντας νύξη προς τον πρέσβη της Αγγλίας στην Αθήνα διατύπωσε την άποψη πως σε περίπτωση που η Ελλάδα αποκλειόταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις η ελληνική κυβέρνηση θα το εκλάμβανε αυτό ως αιτία πολέμου. Στις 16/28 Μαρτίου ο Γεώργιος Α΄ ανακοίνωσε για δεύτερη φορά στον Άγγλο πρεσβευτή πως αν λάμβανε χώρα ο αποκλεισμός της Ελλάδας ο ίδιος ως αρχηγός του κράτους θα διέταζε τα ελληνικά στρατεύματα να παραβιάσουν τα σύνορα και να εισέλθουν στο Οθωμανικό έδαφος. Ήδη, από τις 15 Μαρτίου ο διάδοχος Κωνσταντίνος είχε αναχωρήσει από την πρωτεύουσα με προορισμό τα ελληνοοθωμανικά σύνορα στη Θεσσαλία, με σκοπό να

⁵⁷ Ιωάννης Πικρός, «Οι εξελίξεις στην Ελλάδα από το 1895 ως τις αρχές 1897», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ΄, Αθήνα 1977, σ. 88-93, 93-101.

Κώστας Κωστής, «Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας», *Η διαμόρφωση του Ελληνικού Κράτους 18^{ος} -21^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2015, σ. 480-481, 486-491.

αναλάβει την διοίκηση των στρατιωτικών σωμάτων και να ηγηθεί της επικείμενης επιχείρησης.⁵⁸

Από τις 7 Φεβρουαρίου η Εθνική Εταιρία είχε αρχίσει να προετοιμάζεται για την πολεμική αναμέτρηση και να οργανώνει αντάρτικά σώματα στη Θεσσαλία και την Ήπειρο αποτελούμενα και στελεχωμένα επί το πλείστον από παλαιούς αγωνιστές, ατάκτους και ληστάρχους με τις ομάδες τους για να συμμετέχουν και να συμβάλουν στην δράση και την επέλαση των στρατιωτικών δυνάμεων στις περιοχές. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα μερικών τέτοιων ληστρικών ομάδων όπως του Τσουκαντάνα, του Νταβέλη, του Φορφόλια, του Μακρή, του Κουρνόβα, του Τζατζά, του Τυροδήμου και του Ντίζα. Ο ίδιος ο Νταβέλης κατά την έναρξη του Ελληνοτουρκικού Πολέμου του 1897 συγκρότησε ένα στρατιωτικό σώμα αποτελούμενο από έμπιστους του και διαμέσου της Καλαμπάκας παραβίασε τα οθωμανικά σύνορα (συγκεκριμένα στην νοτιοδυτική περιοχή των Γρεβενών) και κατέλαβε πολλά χωριά και αρκετές στρατηγικές θέσεις. Απ' ότι όμως αποδείχθηκε τα σώματα αυτά φάνηκαν κατώτερα των περιστάσεων, αφού όχι μόνο δεν σημείωσαν αξιόλογη συμμετοχή αλλά και αποτέλεσαν την αφορμή για την κήρυξη του πολέμου. Η Εθνική Εταιρία από τις αρχές του Φεβρουαρίου είχε εγκαταστήσει το αρχηγείο των αντάρτικών σωμάτων στο χωρίο Θεόπετρα (Κουβελέτσι) της επαρχίας των Τρικάλων. Μετά από συνεννόηση με την ίδιο τον πρωθυπουργό Δηλιγιάννη είχε παρθεί η απόφαση να εισέλθουν στο οθωμανικό έδαφος τα σώματα των ατάκτων από το δυτικότερο σημείο των ελληνοοθωμανικών συνόρων εξασφαλίζοντας από την μια πλευρά την διέλευση του ελληνικού στρατού και από την άλλη πλευρά να πλήξουν τις οθωμανικές θέσεις και να μουν στη Μακεδονία από το δεξιότερο σημείο της ελληνοοθωμανικής μεθορίου. Έτσι, στις 27 και 28 Μαρτίου εισήλθαν στα οθωμανικά εδάφη και συγκεκριμένα στη Μακεδονία περίπου 3.000 άνδρες συγκροτημένοι από την Εθνική Εταιρία σε 3 σώματα. Κατά τις δύο πρώτες ημέρες σημείωσαν κάποιες επιτυχίες εναντίον του οθωμανικού στρατού όμως, στη συνέχεια χτυπήθηκαν από τον ίδιο και κατατροπώθηκαν σχεδόν ολοκληρωτικά. Όσοι διασώθηκαν οπισθοχώρησαν άτακτα στο ελληνικό έδαφος.

⁵⁸ Ιωάννης Πικρός, «Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897- Οι πολεμικές επιχειρήσεις στο θεσσαλικό κάμπο», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΔ'*, Αθήνα 1977, σ. 125-127 (127-137)

Η κίνηση αυτή προκάλεσε μεγάλο θυμό στις ευρωπαϊκές χώρες και χαρακτηρίστηκε ως "ανιλεής" πράξη. Ταυτόχρονα, για τις οθωμανικές αρχές ήταν η αφορμή που επιζητούσε το κράτος του Σουλτάνου, για να κηρύξει τον πόλεμο κατά της Ελλάδας. Η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε να αποποιηθεί των ευθυνών της για την συγκεκριμένη πράξη, όμως πλέον ο πόλεμος μεταξύ των δύο χωρών δεν μπορούσε να αποφευχθεί. Το απόγευμα της 5ης/ 17ης Απριλίου η Υψηλή Πύλη ανακοίνωσε στον Έλληνα πρέσβη της Κωνσταντινούπολης ότι διέκοπτε τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και κήρυττε τον πόλεμο στο ελληνικό κράτος. Λίγο αργότερα την ίδια ημέρα ο υπουργός των εξωτερικών Σκουζές ανακοίνωσε στον διάδοχο Κωνσταντίνο την απόφαση του οθωμανικού κράτους. Την επόμενη ημέρα στις 6/ 18 Απριλίου αναχώρησαν την ίδια ώρα από την Αθήνα και την Κωνσταντινούπολη αντίστοιχα οι πρέσβεις των εμπόλεμων πλέον κρατών Ασήμ Μπέης και Ν. Μαυροκορδάτος. Η σύρραξη είχε ξεκινήσει/ είχε γίνει πραγματικότητα. Ο πόλεμος του 1897, ο οποίος έμεινε γνωστός στην ελληνική ιστοριογραφία με το προσωνύμιο «Ατυχής» αποτέλεσε την μεγαλύτερη στρατιωτική αποτυχία του ελληνικού κράτους τον 19ο αιώνα από την σύσταση του. Πέρα από το ανυπολόγιστο κόστος σε ανθρώπινο δυναμικό και στρατιωτικό υλικό, η Ελλάδα μετά το τέλος του υποχρεώθηκε να καταβάλει ως αποζημίωση ένα τεράστιο χρηματικό ποσό στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ ακόμη κινδύνευσε και η ίδια η υπόστασή της, αφού χωρίς την επέμβαση των μεγάλων δυνάμεων τα οθωμανικά στρατεύματα θα απειλούσαν την Αθήνα με κατάληψη.

Στην αποτυχία των ελληνικών επιχειρήσεων συνέβαλλε καθοριστικά και η κατάσταση του στρατεύματος. Ο ελληνικός στρατός της εποχής ήταν σε οικτρή κατάσταση. Τα στελέχη του ήταν ως επί το πλείστον εντελώς απροετοίμαστα και χωρίς κατάρτιση. Ελάχιστοι αξιωματικοί είχαν τελειώσει την Σχολή Ευελπίδων και το μεγαλύτερο τμήμα του πεζικού και του πυροβολικού υστερούσε σε στρατιωτική μόρφωση. Οι αξιωματικοί του πυροβολικού και το μεγαλύτερα σώματα του ήταν περισσότερο κατάρτισμένα. Ακόμα ο εξοπλισμός τους σε γενικές γραμμές ήταν απαρχαιωμένος. Κατά κύριο λόγο χρησιμοποιούσαν ως όπλα τα τυφέκια γκρα του 1886, ενώ υπήρχαν και μονάδες που χρησιμοποιούσαν και φυσίγγια παλιότερης τεχνολογίας.

Αντιθέτως, ο οθωμανικός στρατός υπερείχε τόσο σε αριθμό όσο και σε κατάρτιση και εξοπλισμό. Τα στελέχη του είχαν εκπαιδευτεί σε μεγάλο βαθμό και τα προηγούμενα χρόνια την περαιτέρω μόρφωση τους είχαν αναλάβει Γερμανοί αξιωματικοί οι οποίοι τους παρείχαν κάθε νέα μορφή πολέμου. Επιπλέον, ο εξοπλισμός τους ήταν

τελευταίας τεχνολογίας. Αρκετά τμήματα ήταν εξοπλισμένα με σύγχρονα όπλα μάουζερ με ακτίνα βεληνεκούς πολύ μεγαλύτερη από τα αυτά που χρησιμοποιούσε ο ελληνικός στρατός. Την επαύριο του πολέμου οι ελληνικές δυνάμεις διαθέταν στην Θεσσαλία γύρω στους 42.000 άνδρες με 600 ιππείς και 96 πολυβόλα, ενώ οι οθωμανικές στην Ελασσόνα είχαν 62.000 πεζικάριους, 1300 ιππείς και 204 πυροβόλα.⁵⁹

Από τις 5 Απριλίου ξεκίνησαν οι εχθροπραξίες μεταξύ των ελληνικών και οθωμανικών στρατευμάτων. Οι οθωμανικές αρχές έδωσαν διαταγή να πλήξουν με κανονιοβολισμούς τις ελληνικές θέσεις στα σύνορα και συγκεκριμένα στην θέση Παπαλείβαδο της Θεσσαλίας. Οι πρώτες μάχες δόθηκαν στο δεξιό τμήμα των συνόρων στις περιοχές Μελούνας-Γκριτζόβαλι και Ρεβενίου-Ζάρκου. Σε αυτές έγιναν εξακολουθητικές επιθέσεις από την πλευρά των οθωμανικών στρατευμάτων και στην συνέχεια ανταπέδιδαν με σθένος οι ελληνικές δυνάμεις. Η σημαντικότερη από αυτές έλαβε χώρα στις 7 Απριλίου σε όλη την νοητή γραμμή Ζάρκου-Μελούνας. Γενικά, η πρώτη φάση του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 θεωρείται ως μια "μάχη των συνόρων" που αποτελούνταν από αλληπάλληλες επιθέσεις με διάρκεια ημερών στις διασυνοριακές περιοχές μεταξύ των Τρικάλων και της Λάρισας. Μετά την μάχη που δόθηκε στα Δελέρια στις 11 Απριλίου που θεωρείται και η τελική φάση της μάχης των συνόρων ακολούθησε γενική οπισθοχώρηση των ελληνικών δυνάμεων προς την Λάρισα. Στις 12 Απριλίου ο οθωμανικός στρατός προχώρησε στην κατάληψη του Τυρνάβου και την επομένη στις 13 την Λάρισα την οποία είχαν εγκαταλείψει προηγουμένως τα ελληνικά στρατιωτικά σώματα. Οι Οθωμανοί έγιναν και πάλι κυρίαρχοι της Θεσσαλίας καθώς προελάμβαναν συνεχώς προς το εσωτερικό της. Μαζί όμως με την υποχώρηση των ελληνικών δυνάμεων άρχισαν να εγκαταλείπουν ανοργάνωτα και ένας μεγάλος αριθμός αμάχων της ευρύτερης περιοχής μαζί με τα υπάρχοντα τους. Σε πολλές περιπτώσεις μαζί με τους αμάχους υποχωρούσαν και τμήματα των ατάκτων αλλά και μονάδες του στρατού δημιουργώντας μεγαλύτερη αναταραχή.

Οι ελληνικές αρχές μετά την εγκατάλειψη της Λάρισας αποφάσισαν πως ο επόμενος τρόπος αντίστασης ήταν η κωμόπολη των Φαρσάλων. Εκεί οι ελληνικές δυνάμεις

⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 125-127.

Γιώργος Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι-Από τον Πόλεμο του 1897 στη Μικρασιατική Εκστρατεία», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, επιστημονική επιμέλεια: Χρήστος Χατζηιωσήφ, Αθήνα 2009, σ. 168-170.

Θεόδωρος Α. Νημάς, «Η ληστοκρατία στη Βορειοδυτική Θεσσαλία από την απελευθέρωσή της (1881) έως το 1930 περίπου», *Τρικάλινά*, τ. 42^{ος}, Τρίκαλα 2000, σ. 197.

ανασυντάχθηκαν. Τρεις ημέρες μετά οι Οθωμανοί κατευθύνθηκαν με σκοπό να καταλάβουν τον Βόλο αλλά στο Βελεστίνο η ταξιαρχία που βρισκόταν εκεί με διοικητή τον Κωνσταντίνο Σμολένσκη προσπάθησε να της απωθήσει. Από τις 14^{ης} – 24^{ης} Απριλίου η ελληνική ταξιαρχία του Μολένσκη απέκρουσε με επιτυχία όλες τις επιθέσεις του οθωμανικού στρατού στο Βελεστίνο. Μάλιστα, ο τελευταίος υπερτερούσε κατά πολύ αριθμητικά σε σχέση με τις ελληνικές δυνάμεις. Υποχώρησαν μόνο όταν μετά από εντολή του αρχιστράτηγου διαδόχου Κωνσταντίνου οι ελληνικές ταξιαρχίες έπρεπε να κατευθυνθούν προς το Δομοκό και να αμυνθούν από εκεί. Σε αυτή τη απόφαση συνέβαλε και η επίθεση που εξαπέλυσε η οθωμανική φάλαγγα το βράδυ της 23ης Απριλίου εναντίον των ελληνικών σωμάτων στο βόρειο τμήμα της περιοχής των Φαρσάλων.

Στο Δομοκό ο ελληνικός στρατός συμπτύχθηκε και ανέμενε την σύγκρουση με τις οθωμανικές δυνάμεις. Από πλευράς τοποθεσίας ο Δομοκός διέθετε την κατάλληλη αμυντική κάλυψη που χρειαζόταν οι ελληνικές δυνάμεις. Εκεί έλαβε χώρα και η τελευταία μεγάλη μάχη του Ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 στις 5 Μαΐου. Η μάχη διήρκεσε όλη την ημέρα αλλά ο ελληνικός στρατός αναγκάστηκε να υποχωρήσει το βράδυ και να διέλθει μέσα από τα περάσματα της οροσειράς Όθρυος δίνοντας ταυτόχρονα μάχες με τους Οθωμανούς προκειμένου να καλυφθεί η ελληνική οπισθοφυλακή. Η μάχη και ήττα των ελληνικών στρατευμάτων στον Δομοκό υπήρξε και το επιστέγασμα της ολοκλήρωσης της πολεμικής αναμέτρησης με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι οθωμανικές στρατιωτικές δυνάμεις παραλίγο να φτάσουν έξω από την Αττική θέτοντας σε σοβαρό κίνδυνο το ελληνικό κράτος το οποίο μετρούσε 7 δεκαετίες ζωής και να ανατρέψει τις μέχρι τότε ισορροπίες. Η μεσολάβηση όμως των Μεγάλων Δυνάμεων, και κυρίως του τσάρου, ανέκοψε την πορεία των Οθωμανών και οι εχθροπραξίες σταμάτησαν. Τότε οι ελληνικές αρχές ζήτησαν την σύναψη ανακωχής. Ο σουλτάνος έδειξε στάση κατανόησης με το αίτημα του τσάρου και στις 5/17 Μαΐου διέταξε τους διοικητές του οθωμανικού στρατού να σταματήσουν την επέλαση τους και να προχωρήσουν στην υπογραφή συνθήκης ανακωχής με την Ελλάδα.⁶⁰

Η Ελλάδα βρισκόμενη σε δυσμενή θέση θα ήταν υποχρεωμένη να υπακούσει προς τις υποδείξεις των Μεγάλων Δυνάμεων και τις επιδιώξεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το ελληνικό κράτος θα έπρεπε να καταβάλλει ένα τεράστιο για τα δεδομένα

⁶⁰ Ιωάννης Πικρός, *ό.π.*, σ.127-137, 138-142, 142-152.

Γιώργος Μαργαρίτης, *ό.π.*, σ, 170-171.

της εποχής χρηματικό ποσό στην νικήτρια χώρα. Εκτός των άλλων, η Οθωμανική Αυτοκρατορία επιθυμούσε την εκ νέου προσάρτηση της Θεσσαλίας στην επικράτεια της έως ότου η Ελλάδα αποπλήρωνε τις πολεμικές τις αποζημιώσεις κάτι το οποίο αποφεύχθηκε χάρη στη κατηγορηματική άρνηση της Αγγλίας. Οι συνομιλίες υπήρξαν μακρές σε διάρκεια και διήρκεσαν από τις 29 Απριλίου/ 11 Μαΐου μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1897. Στις 6/18 Σεπτεμβρίου υπογράφηκαν οι "Προκαταρκτικοί όροι της ειρήνης" αποτελούμενοι από 11 άρθρα. Σε αυτή οριζόταν οι νέοι διακανονισμοί που είχαν προκύψει από τις πολύμηνες διαπραγματεύσεις. Στο πρώτο άρθρο καθορίζονταν τα νέα σύνορα των δύο κρατών, στο δεύτερο άρθρο το ύψος του χρηματικού ποσού που έπρεπε να καταβάλλει ως αποζημίωση η Ελλάδα το οποίο ανέρχονταν στα 4.000.000 τουρκικές λίρες. Μέσα στις διατάξεις του δεύτερου μάλιστα άρθρου γινόταν λόγος για την προστασία των συμφερόντων των δανειστών, των κατόχων τίτλων του ελληνικού δημοσίου και ακόμη έκανε για πρώτη φορά την εμφάνιση του ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος και γινόταν φανερή η άμεση ανάμειξη του στις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας.

Παράλληλα, στο πέμπτο άρθρο γινόταν λόγος για την υπογραφή συμφωνιών σε σχέση με ζητήματα ιθαγένειας, συμβάσεων αμοιβαίας δίωξης και έκδοσης εγκληματιών του κοινού ποινικού δικαίου καθώς και συμφωνίες καταστολής της ληστείας από κοινού των δύο χωρών. Στο έκτο άρθρο οριζόταν η εκκένωση της Θεσσαλίας από τα οθωμανικά στρατεύματα εντός ενός μήνα αφότου οι Μεγάλες Δυνάμεις θα προχωρούσαν στην ανακοίνωση της εκπλήρωσης των υποχρεώσεων της Ελλάδας μετά και από τον καθορισμό της πολεμικής αποζημίωσης με δάνειο, ενώ στο δέκατο άρθρο οριζόταν η διατήρηση της σύμβασης του 1881 με την οποία είχε παραχωρηθεί η Θεσσαλία στην Ελλάδα.⁶¹

4.4 Μετά τον Πόλεμο του 1897

Μετά το τέλος του Ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 διαμορφώθηκαν διάφορα ζητήματα τόσο σε πολιτικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Αρχικά, αμφισβητήθηκε σε μεγάλο βαθμό ο θεσμός της μοναρχίας και ο ίδιος ο Βασιλιάς Γεώργιος Α΄ σε προσωπικό επίπεδο, καθώς θεωρήθηκαν υπεύθυνοι από ένα σημαντικό κομμάτι του

⁶¹ Ιωάννης Πικρός, «Η σύναψη ανακωχής και οι προκαταρκτικοί όροι της ειρήνης», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΔ΄, Αθήνα 1977, σ. 157-159

πληθυσμού για την ήττα στον πόλεμο. Μάλιστα, δεν ήταν λίγες οι φωνές που καταφέρονταν και επιρρίπταν και ευθύνες εναντίον και του διαδόχου του θρόνου πρίγκιπα Κωνσταντίνου ο οποίος κατά την διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων ηγούνταν του στρατεύματος. Σύμφωνα με αυτούς και ο Κωνσταντίνος έφερε ευθύνη για την αρνητική εξέλιξη του πολέμου. Ο Γεώργιος Α΄ προσπάθησε να βελτιώσει την εικόνα του ίδιου αλλά και του θεσμού εν γένει το αμέσως επόμενο διάστημα. Σε αυτό συνέβαλλε και η απόπειρα δολοφονίας εναντίον του αλλά και εναντίον της δευτερότοκης κόρης του Μαρίας στις 14 Φεβρουαρίου 1898. Ταυτόχρονα, επεδίωξε να ευνοηθεί και από το αρνητικό κλίμα που επικρατούσε σε ένα σημαντικό αριθμό πολιτών απέναντι στον κοινοβουλευτισμό. Ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια μετά την λήξη του πολέμου το κοινοβουλευτικό σύστημα της χώρας θεωρούνταν εξίσου υπεύθυνο για την κατάσταση στην οποία βρισκόταν το ελληνικό κράτος και στο σύνολο σχεδόν η κοινή γνώμη ήταν φανερά απογοητευμένη από τους πολιτικούς φορείς και τα κόμματα που πρωταγωνιστούσαν στην πολιτική ζωή την δεδομένη χρονική στιγμή.

Η απογοήτευση αυτή των πολιτών έδωσε την δυνατότητα στο στέμμα να επεμβαίνει ακόμη περισσότερο στα τεκταινόμενα και να διαμορφώνει τις εξελίξεις στο χώρο της πολιτικής. Ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ θα συνεχίσει να αγνοεί - στο βαθμό που δεν απειλούσε τις ισορροπίες μεταξύ του θεσμού της μοναρχίας και της πολιτικής σκηνής- τις βασικές δημοκρατικές αρχές όπως τις αποφάσεις του κοινοβουλευτικών συνεδριάσεων και να επιδιώκει να καθοδηγεί την πολιτική ηγεσία του κράτους μέσω του φιλοβασιλικού κόμματος του Αλέξανδρου Ζαΐμη. Σε σύντομο χρονικό διάστημα οι επιρροές των συνεπειών του Ελληνοτουρκικού πολέμου άρχισαν να απομακρύνονται και η πολιτική ζωή της Ελλάδας επανήλθε σταδιακά στα δεδομένα της προ σύρραξης κατάστασης. Στον πολιτικό στίβο ακόμη εμφανίζονται καινούριες ηγετικές φυσιογνωμίες, όπως ο Γεώργιος Θεοτόκης που θα αναλάβει την αρχηγία του τρικουπικού κόμματος και θα το οδηγήσει στην νίκη των εκλογών του 1899. Επιπρόσθετα, μετά την δολοφονία του πρωθυπουργού Θεόδωρου Δηλιγιάννη το 1905 από έναν μανιώδη χαρτοπαίκτη, εξαιτίας των μέτρων που έλαβε η κυβέρνηση για τις χαρτοπαιχτικές λésσches, την διοίκηση του κόμματος ανέλαβαν ο Δημήτριος Ράλλης και ο Κυριακούλης Μαυρομιχάλης.

Σε γενικές γραμμές ο πολιτικός κόσμος της Ελλάδας των αρχών του 20ου αιώνα χαρακτηριζόταν από έντονες μεταβολές, με συχνές εναλλαγές κομμάτων στην εξουσία,

με ασταθείς και βραχύβιες κυβερνήσεις των οποίων η διάρκεια ζωής τους ήταν εξαρτημένη από τις συνεργασίες των διαφόρων πολιτικών οικογενειών και παραγόντων μεταξύ τους. Επιπλέον, προέκυπταν ορισμένα κοινωνικά προβλήματα και ταραχές, όπως τα «Ευαγγελικά» (η διαμάχη που προέκυψε για την μετάφραση του Ευαγγελίου στην δημοτική γλώσσα), οι αντιπαραθέσεις για το Κρητικό και Μακεδονικό Ζήτημα αλλά και για το αγροτικό ζήτημα της Θεσσαλίας.⁶²

Στον τομέα της οικονομίας οι συνθήκες ήταν εξαιρετικά δυσμενείς ιδίως το πρώτο διάστημα μετά την λήξη του Ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897. Μια σημαντική συνέπεια αυτού, όπως ειπώθηκε προηγουμένως ήταν η επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου καθώς η χώρα είχε ήδη πτωχεύσει από το 1893 και η αποπληρωμή των δανείων προς τους ξένους κεφαλαιούχους δεν είχε στεφθεί με επιτυχία. Οι κεφαλαιούχοι του εξωτερικού από τους οποίους είχαν περιέλθει τα χρήματα με την μορφή δανείων στο ελληνικό κράτος ζητούσαν από τις ελληνικές κυβερνήσεις έκτακτες εγγυήσεις. Με την σειρά τους οι ελληνικές κυβερνήσεις προσπαθούσαν να αποφύγουν οποιαδήποτε επιπλέον επιβάρυνση στον προϋπολογισμό της χώρας. Η Ελλάδα είχε υποχρεωθεί να πληρώσει σαν αποζημίωση προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία 4.000.000 τουρκικές λίρες, ποσό που ισοδυναμούσε με 95.000.000 γαλλικά φράγκα. Το ποσό αυτό το οποίο υπήρξε τεράστιο ακόμη και για τα δεδομένα της εποχής μπορούσε να αποπληρωθεί μόνο με την σύναψη ενός δανείου από το εξωτερικό. Όμως, για να προχωρήσει η σύναψη του το ελληνικό κράτος έπρεπε πρώτα να αποπληρώσει κάθε προηγούμενο χρέος που δεν είχε εξοφληθεί και μετά να του δοθούν εγγυήσεις και να του χορηγηθούν νέα δάνεια.

Η νέα οικονομική άνθηση θα επέλθει σιγά σιγά από τις αρχές του επόμενου αιώνα. Η σταφιδική κρίση θα αντιμετωπίζετε με σταθερούς ρυθμούς μετά την ίδρυση της «Προνομιούχου Εταιρίας Προστασίας της Παραγωγής και της Εμπορίας της σταφίδας» από Έλληνες και Γάλλους κεφαλαιούχους. Έτσι, η παραγωγή της σταφίδας αποκτά μια νέα αγορά η οποία και σταδιακά ομαλοποιείται. Ταυτόχρονα, δημιουργούνται καινούριες και σύγχρονες μεγάλες βιομηχανικές μονάδες και η ναυτιλία σημειώνει εξαιρετική πρόοδο σε παγκόσμιο επίπεδο αποφέροντας σημαντικά οικονομικά οφέλη

⁶² Ελένη Χουρμούζη, «Η Ελλάδα μετά τον πόλεμο του 1897», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ', Αθήνα 1977, σ. 160-163, 165-171.

Νικόλαος Οικονόμου, «Εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις 1905-1909», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΔ', σ. 179-182.

σε οποιονδήποτε ασχολείται με αυτή. Επιπρόσθετα, η μαζική μετανάστευση ενός σημαντικού ποσοστού του πληθυσμού κυρίως των αγροτικών περιοχών το οποίο είχε πληγεί από την σταφιδική κρίση, έδωσε μια νέα διέξοδο στους ανθρώπους της υπαίθρου μειώνοντας σε ικανοποιητικό βαθμό την υποαπασχόληση από την οποία πλήττονταν. Παράλληλα, με αυτόν τον τρόπο εκτονώθηκε και η γρήγορη αύξηση του πληθυσμού που σημειώθηκε την ίδια περίοδο. Ενδεικτικά από την απογραφή που διενήργησε η κυβέρνηση του Γεωργίου Θεοτόκη στις 27 Οκτωβρίου 1907, η οποία υπήρξε η πρώτη που πραγματοποιήθηκε μετά από το τέλος του Ελληνοτουρκικού Πολέμου του 1897, φάνηκε πως ο συνολικός πληθυσμός της χώρας ανερχόταν σε 2.631.952 κατοίκους. Σύμφωνα με αυτή ο αριθμός των ανθρώπων του ελληνικού κράτους αυξήθηκε κατά 198,146 από την προηγούμενη απογραφή του 1896.⁶³

Με βάση την ίδια απογραφή, αυτή του 1907, παρατηρείται ότι ο πληθυσμός της χώρας αρχίζει να μετακινείται προς τα μεγάλα αστικά κέντρα. Σύμφωνα με τις υπάρχουσες στατιστικές για τα δεδομένα της εποχής σημειώνεται πως την χρονική περίοδο ανάμεσα στις απογραφές του 1879 (στην οποία ενσωματώθηκαν και τα στοιχεία που αφορούν την προσαρτηθείσα από το 1881 Θεσσαλία) και αυτής του 1889, ο πληθυσμός της χώρας που εγκαταστάθηκε στα αστικά κέντρα αυξήθηκε από το 13, 81% στο σύνολο του σε 21,60%. Μπορούμε, λοιπόν, να θεωρήσουμε πως ο πληθυσμός της Ελλάδας αρχίζει να "αστικοποιείται" σταδιακά. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται έντονα ιδιαίτερα στην επαρχία Θεσσαλίας όπου η ανάπτυξη των πόλεων είναι ραγδαία. Κορωνίδα αυτών ο Βόλος ο οποίος μετατρέπεται σε ένα σημαντικό αστικό και εμπορικό κέντρο. Η ενσωμάτωση της Θεσσαλίας είχε καθορίσει την εξέλιξη των πόλεων εντός του ελληνικού κράτους δίνοντας τους νέα ώθηση. Σε αυτό συνέβαλε βέβαια και από την δεκαετία του 1880 η εξάπλωση και βελτίωση των συγκοινωνιών και κυρίως του σιδηροδρόμου στην περίπτωση της Θεσσαλίας.

Σε γενικές γραμμές, η Ελλάδα των αρχών του 20ου αιώνα παραμένει μια αγροτική χώρα η οποία λόγω της ανάπτυξης των συγκοινωνιών και άλλων οικονομικών παραγόντων αρχίζει να συγκροτεί μεγάλα και αξιόλογα αστικά κέντρα τα οποία θα δια-

⁶³ Κώστας Κωστής, «Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας», *Η διαμόρφωση του σύγχρονου ελληνικού κράτους 18^{ος} -20^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2015, σ. 502-509.

δραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο καθ' όλη την διάρκεια του 20ου αιώνα.⁶⁴

Παράλληλα, από το τέλος του Ελληνοτουρκικού Πολέμου του 1897 μέχρι και την εκδήλωση του Κινήματος στο Γουδί ο στρατός αναδιοργανώθηκε. Ο τελευταίος μετά την ήττα του στα πεδία των μαχών κατά την διάρκεια του Ατυχούς Πολέμου του 1897 είχε εκτεθεί και το κύρος του είχε μειωθεί αισθητά. Εξαιτίας πολιτικών αποφάσεων των κυβερνήσεων της περιόδου 1906-1907 ο ελληνικός στρατός σταδιακά άρχισε να βελτιώνεται αισθητά και να θεωρείται παράγοντας σταθερότητας αλλά και εθνικής ασφάλειας απέναντι στον κόσμο της ελληνικής πολιτικής της εποχής αυτής, ο οποίος θεωρούνταν από ένα μεγάλο ποσοστό πολιτών ως υπεύθυνος για πολλά προβλήματα που είχαν δημιουργηθεί και τις πολλές δυσλειτουργίες που το ελληνικό κράτος επεδίωκε να εξαλείψει. Οι κυβερνήσεις της εποχής προσπάθησαν να απομακρύνουν από τον στρατό κάθε μη στρατιωτική υποχρέωση που του είχε ανατεθεί παλαιότερα από τις ελληνικές αρχές, όπως την συλλογή των φόρων και την διατήρηση της δημόσιας τάξης και να προχωρήσουν στην καλύτερη οργάνωση και εκπαίδευση των στελεχών του.

Αυτό επετεύχθη με την αγορά νέου εξοπλισμού που βασιζόταν στις τεχνολογικές καινοτομίες των αρχών του 20ου αιώνα τις οποίες είχαν υιοθετήσει αντίστοιχα και τα ευρωπαϊκά κράτη αλλά και την περαιτέρω ενδυνάμωση των στελεχών μέσω σπουδών των καινούριων πολεμικών μεθόδων. Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα ο ελληνικός στρατός είχε εκσυγχρονιστεί πλήρως. Οι εξελίξεις αυτές νοηματοδοτηθήκαν και μέσω ισχυρών κοινωνικών διεργασιών που λάμβαναν χώρα εντός της χώρας. Τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η ελληνική ύπαιθρος και κατ' επέκταση ο αγροτικός κόσμος ο οποίος ξεκίνησε να μετακινείται προς τα αστικά κέντρα, οι αλληπάλληλες οικονομικές κρίσεις που ανέκυπταν, η μετανάστευση προς το εξωτερικό αλλά και τα ζητήματα του πληθυσμού των μεγάλων πόλεων που έπρεπε να επιλυθούν δημιούργησαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την ενδυνάμωση του στρατού.⁶⁵

Οι δυσκολίες, όμως, δεν εξέλειπαν και τα πράγματα άρχισαν να γίνονται ιδιαίτερα δύσκολα μετά την εκδήλωση του Κινήματος των Νεοτούρκων το 1908 στη γειτο-

⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 509-513.

⁶⁵ Γιώργος Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι- Από τον Πόλεμο του 1897 στη Μικρασιατική Εκστρατεία- Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα - Όψεις Πολιτικής και Οικονομικής Ιστορίας 1900-1940*, επιστημονική επιμέλεια Χρήστος Χατζηιωσήφ, Αθήνα 2009.

νική ώρα και την υιοθέτηση μιας εθνικιστικής ρητορικής από την πλευρά των τελευταίων. Τα τεράστια χρηματικά ποσά που διέθετε το ελληνικό δημόσιο για την βελτίωση του στρατεύματος και τον εκσυγχρονισμό του δεν φαινόταν να αποφέρουν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Εντός του στρατού, μάλιστα, ο διάδοχος Κωνσταντίνος προσπαθούσε να προωθήσει τους δικούς τους ανθρώπους με απώτερο σκοπό τον έλεγχο των στρατιωτικών δυνάμεων στο μέλλον.

Απέναντι σε αυτά τα φαινόμενα αντέδρασε για πρώτη φορά με την δράση του ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος η οποία είχε ως αποτέλεσμα την εκδήλωση του Κινήματος στο Γουδί στις 15 Αυγούστου 1909. Την ημέρα εκείνη ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος εξέθεσε στην περιοχή Γουδί της Αθήνας ένα σύνολο από αιτήματα - ανάμεσα στα οποία σημαντική θέση κατείχε και η ανασυγκρότηση του στρατεύματος - και τα απέστειλε στην ελληνική κυβέρνηση ως τελεσίγραφο. Ύστερα από έντονες πολιτικές ζυμώσεις και αλλαγές στην πρωθυπουργία και αφού ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος είχε αρχίσει να παρεκκλίνει από τις αρχικές του επιδιώξεις τέθηκε η πρόταση να έρθει στην Ελλάδα ο κρητικός πολιτικός Ελευθέριος Βενιζέλος και να αναλάβει την πρωθυπουργία. Πράγματι, η πρόταση αυτή υλοποιήθηκε και ο Βενιζέλος έφτασε στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 1909.

Από εκείνη την περίοδο και μετά μέχρι και το τέλος σχεδόν της τρίτης δεκαετίας του 20ου αιώνα η πολιτική ζωή της χώρας θα περιβάλλεται από την παρουσία του Ελευθέριου Βενιζέλου στην οποία θα πρωταγωνιστεί. Ο τελευταίος μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα θα προχωρήσει μετά από ορισμένες ενέργειες στην σύγκληση αναθεωρητικής βουλής και διενέργεια εκλογών εντός του 1910. Για να επιδιώξει ευρύτερη πλειοψηφία και να διαμορφώσει μια σταθερή κυβέρνηση θα διαλύσει εκ νέου την βουλή και θα προκηρύξει εκλογές για την 28^η Νοεμβρίου της ίδιας χρονιάς. Σε αυτές ο Ελευθέριος Βενιζέλος θα συμμετάσχει ως επικεφαλής του Κόμματος των Φιλελευθέρων το οποίο είχε ιδρύσει λίγο καιρό πριν. Θα κερδίσει με συντριπτική πλειοψηφία τις εκλογές και θα εκλεγούν 362 βουλευτές με το κόμμα του, ενώ η αντιπολίτευση θα εκλέξει μόνο 307. Από τότε και μέχρι την περίοδο του Εθνικού Διχασμού θα συνεχίσει

απρόσκοπτα το έργο της η ελληνική κυβέρνηση (υπό την ηγεσία του Κρητικού πολιτικού) .⁶⁶

⁶⁶ Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος, «Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός», στο *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, επιμέλεια Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος και Χρήστος Χατζηιωσήφ, Ηράκλειο 2019, σ. 9-11

Κεφάλαιο Ε

Το φαινόμενο της ληστείας κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα ως την οριστική εξάλειψη του την δεκαετία του 1930- Η περίπτωση της Θεσσαλίας- Η ληστεία της Ελάτης Τρικάλων από τον λήσταρχο Τζατζά

5.1 Αιτίες που οδήγησαν στην ανάπτυξη και διατήρηση της ληστείας από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι και την δεκαετία του 1930

Σε γενικές γραμμές το φαινόμενο της ληστείας συνέχισε να υφίσταται με τα ίδια χαρακτηριστικά που το διέκριναν και τον 19^ο αιώνα όλο το διάστημα των αρχών του 20^{ου} μέχρι την δεκαετία του 1930. Σε μεγάλο βαθμό η ελληνική ύπαιθρος διατηρούσε τις δομές μιας προβιομηχανικής κοινωνίας η οποία ήταν κατά βάση αγροτική. Όμως, οι κοινωνίες αυτές άρχισαν να εξελίσσονται και να μεταλλάσσονται ταχύτατα μετά το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων το 1912-1913 και την ένταξη στον εθνικό κορμό πολλών νέων περιοχών οι οποίες μέχρι πρότινος ανήκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η ενσωμάτωση αυτή δημιούργησε ένα ρήγμα στις υπάρχουσες έως τότε δομές που είχε αντίκτυπο σε τεράστιο βαθμό στην οικονομική πολιτική και κοινωνική ζωή των πολιτών του ελληνικού κράτους.

Αρχικά, οι μεταβολές που συντελέστηκαν στο οικονομικό πεδίο δημιούργησαν αρκετά προβλήματα κυρίως στους αγροτικούς πληθυσμούς, οι οποίοι αδυνατούσαν να τις κατανοήσουν. Ως αποτέλεσμα αυτού μια σημαντική μερίδα των ανθρώπων της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας υιοθέτησαν τον ληστρικό τρόπο ζωής είτε για να μπορέσουν να επιβιώσουν είτε για να αντιδράσουν απέναντι σε οποιαδήποτε κατάσταση. Παράλληλα, με την ενσωμάτωση των νέων χωρών στην ελληνική επικράτεια τέθηκε πάλι το ζήτημα της απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών. Οι μεγάλες ιδιοκτησίες οι οποίες ανήκαν σε Οθωμανούς γαιοκτήμονες έπρεπε πλέον να μοιραστούν στους ακτήμονες για να επιβιώσουν. Τα προβλήματα που ανέκυπταν από το ζήτημα αυτό οδήγησε σε μεγάλες αναταραχές και στην έξαρση της ληστείας.

Ταυτόχρονα, ως μια σημαντική αιτία που οδήγησε στην έξαρση της ληστρικής συμπεριφοράς μπορούν να θεωρηθούν και οι δυσκολίες που προέκυψαν στον τομέα της δημόσιας διοίκησης μετά την ένταξη των νέων περιοχών στην ελληνική επικράτεια. Πιο συγκεκριμένα, η επιβολή της νομοθεσίας που ίσχυε στην Ελλάδα και η μετάβαση από το νομικό καθεστώς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των κοινωνικών δομών

που διέκριναν το κράτος του Σουλτάνου σε μια καινούρια και πρωτόγνωρη οργάνωση της κοινωνίας με χαρακτηριστικά των ευρωπαϊκών κρατών οδήγησε σε εντάσεις ανάμεσα στους πληθυσμούς των νέων περιοχών που εντάχθηκαν στο ελληνικό κράτος. Ως αντίδραση σε αυτές τις νέες συνθήκες πολλοί ακολούθησαν τον ληστρικό τρόπο ζωής.⁶⁷

Επιπρόσθετα, ένας σημαντικός παράγοντας που οδήγησε στην έξαρση της ληστείας των αρχών του 20^{ου} αιώνα και κυρίως τις πρώτες δεκαετίες αυτού ήταν η παρατεταμένη περίοδος εμπόλεμης κατάστασης από την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων μέχρι και την λήξη της Μικρασιατικής Εκστρατείας που είχε ως αποτέλεσμα την Μικρασιατική Καταστροφή. Πιο συγκεκριμένα, οι επιπτώσεις των πολεμικών επιχειρήσεων είχαν ως αντίκτυπο την δημιουργία πολλών οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων ιδίως για τους αγροτοκτηνοτροφικούς πληθυσμούς των ορεινών περιοχών και της υπαίθρου γενικότερα. Την ίδια περίοδο είναι που κάνει την εμφάνιση του έντονα και το φαινόμενο της λιποταξίας. Το τελευταίο συνέβαλε ως ένα βαθμό στην ενίσχυση του ληστρικού φαινομένου, καθώς ένα μεγάλο τμήμα των πληθυσμών της ελληνικής ενδοχώρας, προκειμένου να αποφύγει την υποχρεωτική στράτευση, προχωρούσε σε λιποταξία προς τους ορεινούς όγκους και ως εκ τούτου στην συγκρότηση ληστρικών ομάδων οι οποίες επιδίδονταν σε παράνομες δραστηριότητες. Ιδιαίτερα, η περιοχή της Θεσσαλίας αντιμετώπιζε μεγάλα προβλήματα από την συνεχόμενη συμμετοχή στις πολεμικές επιχειρήσεις ενός τεράστιου αριθμού στρατεύσιμων ανδρών για τουλάχιστον 10 χρόνια. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως οι αγροτικές κοινωνίες της περιοχής είχαν διχαστεί για την συμμετοχή των αρσενικών μελών τους στις πολεμικές αναμετρήσεις για τόσο μεγάλο διάστημα δημιουργώντας έριδες μεταξύ τους. Μάλιστα, στην εφημερίδα Θάρρος (που εκδίδονταν και κυκλοφορούσε στα Τρίκαλα) στο φύλλο της 29^{ης} Απριλίου 1921 μεσούσης της Μικρασιατικής Εκστρατείας αναγράφεται άρθρο με τον τίτλο «Η μάνα δυο πολεμιστών». Σε αυτό διαβάζουμε:

«Μια χωρική κατήγγειλεν εις την Αστυνομίαν ονομαστί λιποτάκτας και ανυποτάκτους συγχωριανούς της. Εγώ έχω δύο παιδιά στρατιώτας, είπε, και τα δύο υπηρετούν εις το μέτωπον· αυτοί μένουν εδώ· να τους πιάσετε και να τους στείλετε και αυτούς εκεί, διότι

⁶⁷ Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} - αρχές 20^{ου} αιώνα)*, Αθήνα 2018, σ. 137-139.

όταν πηγαίνουν όλοι ο πόλεμος θα τελειώσει ενωρίτερα. Η Αστυνομία εκράτησε σημείωσιν των ονομάτων». ⁶⁸

Όπως γίνεται κατανοητό είναι έκδηλη η αντίδραση των ανθρώπων και η αγανάκτηση τους για τις συνεχόμενες πολεμικές επιχειρήσεις ο οποίες δημιουργούσαν και εστίες σύγκρουσης εντός του κοινωνικού ιστού. Μάλιστα, αξίζει να αναφερθεί ότι η συγκεκριμένη εφημερίδα δημοσίευσε σε κάθε της φύλλο λίστες με συλλήψεις λιποτακτών.

Ακόμη, στην ανάπτυξη της ληστρικής συμπεριφοράς πρέπει να συνυπολογιστεί και η ξαφνική μείωση του μεταναστευτικού ρεύματος προς τις ΗΠΑ κυρίως της δεκαετία του 1920. Το φαινόμενο της μετανάστευσης υπήρξε, ιδιαίτερα τις προηγούμενες δεκαετίες, ενός τρόπος κοινωνικής εκτόνωσης του πληθυσμού απέναντι στα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά ζητήματα που αντιμετώπιζε το ελληνικό κράτος το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} – αρχές του 20^{ου} αιώνα συμβάλλοντας στην σταδιακή υποχώρηση του φαινομένου της ληστείας.

Εδώ πρέπει να διευκρινιστεί όμως το εξής. Την ίδια περίοδο οι συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις υποβοηθούσαν στην χρήση των όπλων και κατ' επέκταση της βίας και εντός του κοινωνικού ιστού. Η οπλοφορία ιδιαίτερα για τους αγροτικούς πληθυσμούς θεωρούνταν σύμβολο δύναμης και ανδρισμού. Έτσι, δημιουργήθηκε και διατηρήθηκε στην πορεία μια σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ του φαινομένου της ληστείας και της επίτευξης των «εθνικών σκοπών» μέσω της πολεμικής αναμέτρησης. Παράλληλα, τα κοινωνικά στερεότυπα που διέπαν τους πληθυσμούς αυτούς επιτρέπαν την χρήση των όπλων και ως ένα βαθμό κατοχύρωναν την σημασία τους στην επίλυση των προσωπικών διαφορών.

Όλοι αυτοί οι κοινωνικοί, οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες ήταν που οδήγησαν στην έξαρση του ληστρικού φαινομένου στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και στην παρακίνηση ενός μεγάλου αριθμού των αγροτικών πληθυσμών της υπαίθρου να αντιδράσουν υιοθετώντας τον ληστρικό τρόπο ζωής. ⁶⁹

⁶⁸ Εφημερίδα Θάρρος, της 29. 4. 1921, αρ. φ.1359

Αθανάσιος Αντ. Παπαβασιλείου, *Σωτήρα Τρικάλων-Μέσα από ιστορικά αρχεία, μελέτες, δημοσιεύσεις και αφηγήσεις*, Τρίκαλα 2020, σ. 95

⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 139-143.

5.2 Μέτρα για την αντιμετώπιση της ληστείας

Οι εκάστοτε ελληνικές κυβερνήσεις από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, για να περιορίσουν την δράση των ληστών και να αντιμετωπίσουν εν γένει το φαινόμενο της ληστείας προχώρησαν στην λήψη αυστηρών κατασταλτικών μέτρων. Ορισμένα από αυτά τα μέτρα ήταν πλήρως εναρμονισμένα με τις διώξεις πολιτικού χαρακτήρα, όπως είχε συμβεί τον προηγούμενο αιώνα με τον περίφημο Νόμο ΤΟΔ' του Κουμουνδούρου Περί Καταδιώξεως της Ληστείας του 1871 σύμφωνα με τον οποίο εκτοπίζονταν οι συγγενείς των ληστών και όσοι υπέθαλπταν ληστές. Επιπλέον, τα άλλα δύο κατασταλτικά μέτρα αφορούσαν πρώτον την επικήρυξη των ληστών και δεύτερον την συγκρότηση στρατιωτικών αποσπασμάτων αποτελούμενα από έξι άνδρες με στόχο την καταδίωξη των ληστρικών ομάδων. Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου και ο Υπουργός Εννόμου Τάξεως Θεόδωρος Πάγκαλος προχώρησαν τον Μάιο του 1924 στην οργάνωση και στελέχωση ειδικών καταδιωκτικών αποσπασμάτων που αποτελούνταν από πρώην ληστές και επαναστάτες της οθωμανικής περιόδου με απώτερο σκοπό την καταπολέμηση της ληστρικής συμπεριφοράς στις περιοχές της Θεσσαλίας, της Ηπείρου και της Μακεδονίας.

Επιπρόσθετα, ένα άλλο μετρό που πάρθηκε για την αντιμετώπιση της ληστείας υπήρξε και η χορήγηση της αμνηστίας. Το τελευταίο αυτό μέτρο πάρθηκε από τον Θεόδωρο Πάγκαλο κατά την περίοδο της δικτατορίας του. Όμως, σε μεγάλο βαθμό χρησιμοποιήθηκε από τους ληστές με τρόπο χειριστικό, αφού μετά την χορήγηση της αμνηστίας τους από την κυβέρνηση, οι ληστές ξεκινούσαν εκ νέου την δράση τους και την συνέχιζαν με την ίδια ζέση απτόητοι όπως πριν. Πάμπολλες ήταν οι περιπτώσεις ληστών οι οποίοι συνέχισαν τον ληστρικό τρόπο ζωής και μετά την χορήγηση της αμνηστίας.

Ακόμη, μέσα στα ίδια πλαίσια μπορεί να συμπεριληφθεί και η οργάνωση ειδικών στρατιωτικών αποσπασμάτων από τον Γεώργιο Κονδύλη ως υπουργού Εσωτερικών στην Κυβέρνηση του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου. Ειδικότερα, η συγκρότηση αυτών των σωμάτων είχε ως στόχο να εξαλείψει τις ομάδες των ληστών. Κάθε απόσπασμα αποτελούνταν από 400 οπλίτες και είχε ως κύρια αρμοδιότητα την πάταξη κάθε είδους ληστρικής δραστηριότητας. Βέβαια, στην πορεία εκφράστηκαν πολλές αντιδράσεις σχετικά με την χρησιμότητα αυτού του μέτρου ακόμη κατά τις συνεδριάσεις της Βουλής αφού το αδίκημα της ληστείας δεν προσεγγίζονταν από την κοινωνική διάσταση του.

Όμως αυτό το μέτρο το οποίο θορύβησε έντονα τις αγροτικές κοινωνίες της επαρχίας και δημιούργησε σοβαρά ζητήματα ήταν ο εκτοπισμός. Η επιβολή αυτού του μέτρου έγινε σε πολλές περιπτώσεις σε υπερβολικό βαθμό δημιουργώντας έντονες αντιδράσεις. Ενώ η βάση του συγκεκριμένου νομοθετήματος ήταν ο εκτοπισμός ορισμένων ατόμων συγγενών ή μη των ληστών ή και οποιουδήποτε άλλου βοηθούσε την δράση τους, έφτασε στο σημείο να εφαρμόζεται επί ολόκληρων χωριών και οικισμών -μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις- μόνο με την υπόνοια περίθαλψης των ληστρικών ομάδων. Τα προβλήματα που ανέκυπταν ήταν τεράστια και η αντίδραση των αγροτικών κοινωνιών ακόμη μεγαλύτερη. Έτσι, κάποιες φορές αντί οι κοινωνίες αυτές να συμβάλουν στον περιορισμό της ληστείας συμμετείχαν σε αυτή στελεχώνοντας τις τοπικές ληστρικές ομάδες και βοηθώντας τις και ως αντίδραση σε αυτά τα κατασταλτικά μέτρα. Οι επιπτώσεις αυτού του μέτρου θορύβησαν έντονα τις αρχές και μάλιστα η χρησιμότητα του συζητήθηκε εκτενώς εντός του ελληνικού κοινοβουλίου την δεκαετία του 1920. Μάλιστα, ένα μεγάλο τμήμα της αντιπολίτευσης επέκρινε αυστηρά την κυβέρνηση για την αναποτελεσματικότητα του και για τα προβλήματα που δημιουργούνταν κατά την εφαρμογή του.⁷⁰

5.3 Η ληστεία στην Ελάτη Τρικάλων από τον λήσταρχο Τζατζά

Ο ληστής Δημήτρης Τζατζάς ήταν μια από τις πιο χαρακτηριστικές μορφές ληστάρχου των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Ο ληστής Τζατζάς καταγόταν από την Ραψάνη της Λάρισας. Τον Σεπτέμβριο του 1929 και συγκεκριμένα στις 8 Σεπτεμβρίου μαζί με τους ληστές Τάκη Ζαμπούρα από την Κουτσούφλιανη Καλαμπάκας και τον Πανταζή από την Ήπειρο απήγαγαν από στην περιοχή Περιοιλιώτικα Λιβάδια (ανάμεσα από το χωριό Περιοιλι και το χωριό Ελάτη Τρικάλων) μια ομάδα εύπορων Τρικαλινών οι οποίοι επέστρεφαν από τις θερινές διακοπές τους στα Τρίκαλα. Ενώ τις πρώτες ημέρες του Σεπτεμβρίου ο καιρός είναι συνήθως αρκετά καλός εκείνη την χρονιά το κλίμα έγινε απότομα ψυχρό και άρχισαν να σημειώνονται αρκετές βροχές που δημιουργούσαν στην ατμόσφαιρα μεγάλα ποσοστά ομίχλης. Αυτό οδήγησε πολλές από τις οικογένειες των ανθρώπων που παραθέριζαν στην περιοχή να αφήσουν τις θερινές κατοικίες τους πιο νωρίς εκείνη την χρονιά. Τα χωριά Ελάτη και Περιοιλι ήταν ανέκαθεν τόπος διαμονής και παραθέρισης των εύπορων οικογενειών της πόλης των

⁷⁰ Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *ό.π.*, σ. 143-147.

Τρικάλων. Εκτός των άσχημων καιρικών συνθηκών εκείνη την περίοδο επικρατούσε και μια φήμη πως στο δάσος του Περτουλίου είχε κρυφτεί μια άγνωστη ομάδα ληστών. Αυτό σε συνδυασμό με τον φθινοπωρινό καιρό οδήγησε πολλούς από τους παραθεριστές να πάρουν το δρόμο της επιστροφής για τα Τρίκαλα.

Ανάμεσα στις οικογένειες που συγκρότησαν το караβάνι της επιστροφής ήταν αυτή του Αναστάσιου Αβέρωφ (πατέρα του Ευάγγελου Αβέρωφ), του Κώστα Σταματόπουλου, γαμπρού του γερουσιαστή και πολιτικού των Τρικάλων Σωτήρη Χατζηγάκη και της Όλγας Παπαγιαννίδη, χήρας του Αλέξανδρου Παπαγιαννίδη. Ακόμη το караβάνι αποτελούσαν και άλλες εύπορες οικογένειες των Τρικάλων όπως αυτή του Κίφτσια, του Κοσμά, του Αθανασίου Μπαλιάκου, του Ραφτάκου κ.α. Μαζί τους ήταν ο τότε κοινοτικός γιατρός της Ελάτης Κώστας Ζάχος και ο αστυνομικός διοικητής του Σταθμού Χωροφυλακής Περτουλίου ενομοτάρχης Καραμπέτσος. Όπως αποδείχθηκε κύριος στόχος των ληστών ήταν να απαγάγει την οικογένεια του Αναστάσιου Αβέρωφ η οποία ήταν από τις πλουσιότερες της περιοχής και να ζητήσουν ως λύτρα για την απελευθέρωση τους ένα τεράστιο χρηματικό ποσό. Όμως, την τελευταία στιγμή η σύζυγος του Αναστάσιου Αβέρωφ αποφάσισε να μην κάνει αυτό το ταξίδι με την οικογένεια της και γλίτωσε την ομηρία.

Όταν το караβάνι έφτασε στα όρια των χωριών μεταξύ Ελάτης και Περτουλίου, στο σημείο όπου διαχωρίζονται τα νερά μεταξύ των ποταμών Αχελώου και Πηνειού, βγήκαν μέσα από το δάσος οι ληστές και με παρατεταμένα τα όπλα τους προς την ομάδα των ανθρώπων του караβανιού τους διέταξαν να κατέβουν από τα ζώα τους και να συγκεντρωθούν όλοι προς το μέρος που τους έδειξαν. Σύντομα συνειδητοποίησαν πως ανάμεσα στις οικογένειες που αποτελούσαν το караβάνι δεν βρισκόταν η οικογένεια του Αναστάσιου Αβέρωφ απογοητεύτηκαν καθώς θεώρησαν πως ο στόχος τους δεν επετεύχθη. Ύστερα από διαπραγματεύσεις μεταξύ των ληστών και των παραθεριστών αποφασίστηκε να κρατηθούν ως όμηροι ο Γερουσιαστής Σωτήρης Χατζηγάκης ως εθελοντής στη θέση του εγγονού του και γιού του γαμπρού του Σταματόπουλου, ο γιατρός Κ. Ζάχος ως εθελοντής και αυτός στη θέση της χήρας Παπαϊωαννίδη, ο Αθανάσιος Μπαλιάκος και ο Ραφτάκος.⁷¹

⁷¹ Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος, *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} - αρχές 20^{ου} αιώνα)*, Αθήνα 2018, σ. 151-150.

Θεόδωρος Α. Νημάς, «Η ληστοκρατία στη Βορειοδυτική Θεσσαλία από την απελευθέρωσή της (1881) έως το 1930 περίπου», στο *Τρικαλινά*, τ. 42^{ος}, Τρίκαλα 2000, σ. 234-237.

Η περιγραφή της ληστείας και της αιχμαλωσίας των παραθεριστών αποδίδεται με πολύ γλαφυρό τρόπο στο πρωτοσέλιδο άρθρο της Εφημερίδας ΣΚΡΙΠ της 10/9/1929:

«Η σκηνή της αιχμαλωσίας ήταν τραγική. Αι γυναίκες εγγοπέτουν των ληστών και εξορκίζουν αυτούς να σώσουν την ζωή των, ενώ τα τέκνα των, ιστάμενα πλησίον αυτών, αίκλαιον. Οι ληστές όμως ήσαν άκαμπτοι. Τους συνέλαβαν όλους και υπό την απειλή των τουφεκίων των τους οδήγησαν προς την χαράδρα. -Που μας πάτε; Εφώναζον αι γυναίκες. Οι ληστές όμως επιδεικνύοντας τα τυφέκια, τα περίστροφα και τα χαντζάρια των, τας ηνάγκαζον να προχωρούν. Η κυρία Παπαγιαννίδου υπόστασα νευρικήν κρίσιν, λόγω του μεγάλου τρόμου, κατέπεσεν ημιλιπόθυμος. Δυο των ληστών την ανήγειρον τότε, την έλαβον εις τας χείρας και αναίσθητον την μετέφεραν εις την χαράδραν.»⁷²

Το γεγονός αυτό συγκλόνισε την κοινή γνώμη και έγινε γνωστό μέσω του τύπου σε όλη την Ελλάδα. Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα οι εφημερίδες τόσο της Αθήνας όσο και των Τρικάλων κάναν εκτενή αναφορά στο περιστατικό αυτό με συνεχείς ανταποκρίσεις για οποιαδήποτε καινούρια πληροφορία υπήρχε σχετικά με την δράση των ληστών και την τύχη των ομήρων. Την επομένη της ληστείας πολλές αθηναϊκές και τοπικές εφημερίδες περιέλαβαν ως κύρια είδηση στην πρώτη σελίδα το συγκεκριμένο περιστατικό. Ταυτόχρονα, πολλές εφημερίδες είχαν αρχίσει να σκιαγραφούν το προφίλ του λήσταρχου Τζατζά και των συνεργατών του και να αφιερώνουν πολυσέλιδα άρθρα σε συνέχειες στα κατορθώματα και τις ληστείες στις οποίες είχαν επιδοθεί και τα προηγούμενα χρόνια.

Στην εφημερίδα Σκριπ διαβάζουμε ως επικεφαλίδα «Άγνωσται λεπτομέρειαι της στυγεράς ληστείας των 94 στα Τρίκαλα- Τρεις ώρας αιχμάλωτοι του Ληστήρχου Τζατζά».

Λίγο παρακάτω διαβάζουμε: «Η στυγερά και πρωτοφάνης ληστεία των Τρικάλων η οποία κρατεί εν αναστατώσει όχι μόνο την κοινωνία των Τρικάλων αλλά και την Ελλάδα ολόκληρον είναι η δευτέρα κατά σειράν ληστεία επί της Κυβερνήσεως

Μαρούλα Κλιάφα, *Από τον Σεΐφουλαχ ως τον Τσιτσάνη- Οι μεταμορφώσεις μιας κοινωνίας όπως αποτυπώθηκαν στον τύπο της εποχής, τόμος Β΄, 1911-1940*, Αθήνα 1998, σ. 263-264.
Αλεξ. Κ. Χατζηγιάκης, *Τ' Ασπροπόταμο Πίνδο*, Ιστορικά, Αθήνα 1961, σ. 312-313.

⁷² Εφημερίδα ΣΚΡΙΠ, φ. 9453, 10.9.1929.

Βενιζέλου. Μετά την ληστεία Μελά-Μυλωνά υπό των Κουμπαίων ηδού τώρα και η ληστεία του Γερουσιαστού Χατζηγάκη»⁷³

Ταυτόχρονα στην εφημερίδα Εμπρός της 10/9/1929 διαβάζουμε σε ένα από τα κύρια άρθρα του πρωτοσέλιδου :

«Ο νέος άθλος του Τζατζά – Η θρασύτατη ληστεία έξω των Τρικάλων». Και στη συνέχεια : «Ολόκληρος η πόλης των Τρικάλων διατελεί εν αναβρασμώ εκ της θρασύτατης ληστείας που διεπράχθη ελάχιστα χιλιόμετρα έξωθε της πόλεως εκ της ληστοσυμμορίας και της οποίας θύματα υπήρξαν έγκριτοί πολίται του νομού τούτου».⁷⁴ (αρ. φ. 12.036)

Την επόμενη ημέρα της ληστείας η Εφημερίς των Βαλκανίων (φ.3999/10-9-1929) περιλάμβανε ως κύρια είδηση την ληστεία της συμμορίας Τζατζά περιγράφοντας το «Πως διεπράχθη η ληστεία των Τρικκάλων» . Στο συγκεκριμένο φύλλο γινόταν λεπτομερής αναφορά σε όλα τα περιστατικά του συμβάντος. «Εις τετράωρον απόστασιν των Τρικκάλων υπάρχει γραφικόν χωριόν Μπαρτολιό (ενν. Περούλι) όπου παραθέριζον αρκεταί οικογένειαι ευπόρων Τρικκαλινών. Λόγω όμως της απότομου μεταβολής του καιρού και του ενσκήψαντος δριμυτάτου ψύχους οι παραθερίζοντες απεφάσισαν να επιστρέψουν εν σώματι εις την πόλιν. Ούτω χθες λίαν πρωί επιβάντες ημιόνων και σχηματίσαντες εν караβάνιον εξεκίνησαν προς τα Τρίκκαλα. Είχον δε ως φρουρά, ακριβώς δια τον φόβον των ληστών, των υπενωμοτάρχην Καραμπέρον και δυο χωροφύλακας». ⁷⁵Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στον τρόπο με τον οποίο έλαβε χώρα η ληστεία. Συγκεκριμένα στη θέση «Σύνορο» εμφανίστηκε μέσα από το δάσος ξαφνικά μπροστά τους η ομάδα του Τζατζά αποτελούμενη από πέντε άτομα. Οι τελευταίοι τους διέταξαν να κατέβουν από τα μουλάρια όσοι ήταν έφιπποι αλλά και όσοι ήταν πεζοί να σηκώσουν ψηλά τα χέρια τους. Οι πολίτες υπάκουσαν αμέσως στις διαταγές τους και ύστερα οι ληστές απόπλισαν τους χωροφύλακες και τον ανθυπολοχαγό Παπαγιαννόπουλο ο οποίος προσπάθησε να χρησιμοποιήσει το περίστροφο του για να εκφοβίσει τους ληστές αλλά τον προέτρεξαν αμέσως να μην προβεί σε καμία τέτοια κίνηση. Επικράτησε μια μικρή σύγχυση καθώς αρκετές γυναίκες και παιδιά άρχισαν να κλαίνε. Όμως αμέσως ο Τζατζάς έδωσε διαταγή να σταματήσουν προκειμένου να μην υποστούν τις συνέπειες. Έπειτα οι ληστές

⁷³ Εφημερίδα ΣΚΡΙΠ, φ. 9453, 10.9.1929

⁷⁴ Εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φ 12.036, 10.9.1929.

⁷⁵ Εφημερίς των Βαλκανίων, φ. 3999, 10.9. 1929.

προχώρησαν σε λεηλασία των αποσκευών του караβανιού αλλά και των ίδιων των παραθεριστών. Συνολικά τους πήραν αντικείμενα αξίας που υπολογίστηκαν σε πάνω από 200.000 δραχμών.⁷⁶

Σύμφωνα με δηλώσεις του Αναστάσιου Αβέρωφ στην Εφημερίς των Βαλκανίων στο φ. 4000/11-9-1929 ο ίδιος υποστήριξε πως ο Ληστής Τζατζάς και η ομάδα του βρίσκονταν κρυμμένοι για ένα μήνα στο δάσος της Χουτιάνας παρακολουθώντας τις κινήσεις της οικογένειας τους και είχαν ως σκοπό να την αιχμαλωτίσουν μαζί με την οικογένεια του Ραφτάκου. Ακόμη, δήλωσε πως θα κατέβαλλε ο ίδιος το ποσό των χρημάτων που ζητούσαν ως λύτρα οι ληστές για την απελευθέρωση του Σωτήρη Χατζηγάκη.

Η ληστεία αυτή συγκλόνισε την πολιτική ζωή της χώρας. Μόλις ο τοπικός σταθμός Χωροφυλακής της πόλης των Τρικάλων πληροφορήθηκε για το γεγονός ενημέρωσε αμέσως με επείγον τηλεγράφημα τα αρμόδια υπουργεία στην Αθήνα. Όπως πληροφορούμαστε μέσω του πρωτοσέλιδου άρθρου της 10/9/1929 της εφημερίδας Εμπρός:

«Ο υπουργός των Εσωτερικών κ. Αργυρόπουλος περιοδεύων ως γνωστόν εις Στερεάν Ελλάδα μετά του διεθυντού του υπουργείου κ. Λιανοπούλου και του προϊσταμένου τους εις εν το υπουργείω Διευθύνσεως Χωροφυλακής κ. Κατσιγιαννάκη επληροφορήθη τα της θρασυτάτης ληστείας εν Λαμία δια επείγοντος τηλεγραφήματος του Διοικητού Χωροφυλακής Τρικάλων. Ο κ. Αργυρόπουλος μετά της ακολουθίας επιβάντες αυτοκινήτων ανεχώρησαν αμέσως μετά την λήψην του τηλεγραφήματος δια Τρίκαλα. Επίσης διετάχθη τηλεγραφικώς παρά του κ. Αργυροπούλου να μεταβή πάραυτα επιτόπου ο ανώτερος διοικητής Χωροφυλακής Θεσσαλίας κ. Βούρος όστις και ανεχώρησεν αμέσως. Το απόγευμα δια της ταχείας αμαξοστοιχίας αναχωρεί δια Τρίκαλα και ο αρχηγός της Χωροφυλακής κ. Κατσώνας.»⁷⁷

Γίνεται κατανοητό πως μόλις έγινε γνωστό το γεγονός οι αρχές κινητοποιήθηκαν ταχύτατα για να το αντιμετωπίσουν. Μάλιστα, την επομένη του περιστατικού συνήλθε έκτακτο υπουργικό συμβούλιο υπό την προεδρία του υπουργού Θεμιστοκλή Σοφούλη και ως αποκλειστικό ζήτημα της συνάντησης αυτής ήταν η συζήτηση σχετικά με την συγκεκριμένη ληστεία και ομηρία στην περιοχή των

⁷⁶ Θόδωρος, Α. Νημάς, *ό.π.*, σ. 242-243.

⁷⁷ Εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φ. 12036, 10.9.1929.

Τρικάλων. Σύμφωνα με τον τύπο την εποχής το ζήτημα ήταν τόσο σημαντικό που το υπουργικό συμβούλιο ξεκίνησε στις 02.00 π.μ. και τελείωσε στις 13.00 μ.μ. Πριν την σύγκληση του υπουργικού συμβουλίου μέσω των εφημερίδων έγινε γνωστό ότι ο Θεμιστοκλής Σοφούλης είχε καλέσει σε σύσκεψη τους Αρχηγούς των Επιτελείων, τον Διοικητή του Α΄ Σώματος Στρατού και τον υπαρχηγό της Χωροφυλακής. Το επόμενο μεσημέρι ο Σοφούλης τηλεφώνησε στον Νομάρχη Τρικάλων. Ο τελευταίος τον ενημέρωσε πως οι υπάρχουσες αστυνομικές δυνάμεις της περιοχής δεν μπορούσαν μόνες τους να αντιμετωπίσουν αυτό το σημαντικό περιστατικό. Επίσης ενημέρωσε τον υπουργό πως δεν θα προέβαιναν σε καταδίωξη των ληστών καθώς ο Τζατζάς είχε προειδοποιήσει ότι σε περίπτωση που συγκροτούνταν καταδιωκτικά αποσπάσματα για να τους συλλάβουν θα σκότωνε τους ομήρους. Σύμφωνα με το λεπτομερές ρεπορτάζ της Εφημερίδας Ριζοσπάστης της 10/9/1929 γίνονται γνωστές όλες οι ενέργειες των αρχών για να αντιμετωπίσουν το συγκεκριμένο γεγονός:

«Περί την μεσημβρίαν της χθες συνήλθεν εκτάκτως εις το Πολιτικόν Γραφείον το Υπουργικόν Συμβούλιον και ησχολήθη με την σημειωθείσαν νέαν ληστείαν. Προ του Υπουργικού Συμβουλίου ο προεδρεύων της Κυβερνήσεως κ. Σοφούλης συννενοήθη τηλεφωνικώς μετά του νομάρχου Τρικκάλων. Επηκολούθησε είτα σύσκεψις, της οποίας μετέσχον ο υπουργός της Παιδείας, ο διοικητής του Α΄ Σώματος Στρατού στρατηγός κ. Μανέττας, ο αρχηγός του Επιτελείου και ο διευθυντής του Πολιτικού Γραφείου. Κατόπιν των συννενοήσεων του προεδρεύοντος της Κυβερνήσεως μετά του κ. υπουργού των Εσωτερικών και των αρχών Τρικκάλων, ελήφθη απόφασις, όπως αναστολή επί του παρόντος πάσα δίωξις των ληστών, εκ φόβου μήπως ούτοι φονεύσουν τους αιχμαλώτους των.»⁷⁸

Τις επόμενες ημέρες στον τοπικό τύπο των Τρικάλων επικρατεί αναβρασμός μέσω άρθρων τα οποία κάνουν λόγο για το φαινόμενο της ληστείας το οποίο κυριαρχεί σε όλη την επικράτεια ενώ ακόμη εκφράζεται η έντονη ανησυχία τους για την υγεία του γερουσιαστή Σωτήρη Χατζηγάκη καθώς και για των υπολοίπων ομήρων. Επιπλέον, ιδιαίτερο προβληματισμό προκάλεσε το υπέρογκο για την εποχή ποσό των 4.000.000 δραχμών που ζητούσαν ως λύτρα οι ληστές για την απελευθέρωση τους. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως για την καταδίωξη και την σύλληψη των ληστών οι κάτοικοι των Τρικάλων σύμφωνα με τον τύπο της εποχής συγκεντρώθηκαν στην

⁷⁸ Εφημερίδα Ριζοσπάστης, φ. 6266, 10.9.1929.

κεντρική πλατεία της πόλης και προσφέρθηκαν να συγκροτήσουν εθελοντικά σώματα δίωξης, ενώ για τον εντοπισμό των ληστών χρησιμοποιήθηκαν και αεροπλάνα από τις αρχές.⁷⁹

Ο Ληστής Τζατζάς παρέλαβε ως λύτρα για την απελευθέρωση των ομήρων 150.000 δραχμές από την οικογένεια του Σωτήρη Χατζηγάκη και 200.000 δραχμές από την Παπαγιαννίδου μέσω του ντόπιου κατοίκου της Ελάτης Τρικάλων Ευάγγελου Πατήλα. Όμως, τα χρήματα που κατατέθηκαν ως λύτρα δεν ήταν το συνολικό ποσό που ζητούσε ο Τζατζάς και για αυτό δεν προχώρησε στην απελευθέρωση των ομήρων. Η απόφαση του αυτή ελήφθη εξαιτίας της άρνησης του Σταματόπουλου γαμπρού του Σωτήρη Χατζηγάκη να καταβάλει το ποσό που αναλογούσε για την απελευθέρωση του πεθερού του. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε έντονο θέμα προς συζήτηση στη δημόσια σφαίρα απασχολώντας βέβαια και τις ίδιες τις αρχές, αφού ο γερουσιαστής Σωτήρης Χατζηγάκης μετά από αίτημα του ζητούσε από την κυβέρνηση και κατ' επέκταση από το ίδιο το κράτος να αναλάβει την καταβολή των λύτρων για τον ίδιο. Όμως, στο αίτημα του αυτό η κυβέρνηση απάντησε πως «δεν δύναται να κάμη διάκρισιν δια τους πολίτας των οποίων η ζωή είναι πολύτιμος δια το κράτος». ⁸⁰Μάλιστα απέναντι στη στάση του Σταματόπουλου αντέδρασε έντονα ένα μεγάλο τμήμα της τρικαλινής κοινωνίας. Σύμφωνα με δημοσίευμα της Εφημερίς των Βαλκανίων «η κοινωνία των Τρικάλων σχολιάζει δυσμενέστατα την στάσιν του Σταματόπουλου, ο οποίος καίτοι ζάμπλουτος αρνείται να καταβάλη το υπόλοιπον των λύτρων εκ φιλαργυρίας. Αι αρχαί εδήλωσαν ότι ολόκληρον την ευθύνην δια παν ό,τι ήθελε συμβεί εις τους αιχμαλωτισθέντας θα φέρη ο Σταματόπουλος, όστις οφείλει να καταβάλη λύτρα μέχρι της μεσημβρίας δια να απελευθερωθούν οι κρατούμενοι.»⁸¹

Μάλιστα, το γεγονός αυτό απασχόλησε και τον αντιβενιζελικό τύπο της εποχής ο οποίος επιτέθηκε προσωπικώς στον Σωτήρη Χατζηγάκη για το αίτημα του προς την ελληνική κυβέρνηση. Η εφημερίδα Πατρίς μεταξύ άλλων έγραψε : «Χαίρε ω Τσάρε πάσης Τρικκαλιώτιδος χώρας. Επέπρωτο, Κυρ Σωτήρη, σεις ο Τσάρος των Τρικάλων, εις τα γηρατειά σας να πέσετε εις χείρας των υπηκόων σας ληστών, τους οποίους το κράτος επι τρεις και πλέον δεκαετηρίδας ηνέχθη». ⁸²

⁷⁹ Θεόδωρος Α. Νημάς, *Η ληστοκρατία στη Βορειοδυτική Θεσσαλία από την απελευθέρωση της (1881) έως το 1930 περίπου*, Τρικαλινά τόμος 42^{ος}, Τρικαλινά 2000, σ. 238-240.

⁸⁰ Εφημερίς Των Βαλκανίων, φ. 4001. 12-9-1929

⁸¹ Εφημερίς των Βαλκανίων, φ. 4001/12-9-1929

⁸² Θεόδωρος Α. Νημάς, *ό.π.*, σ. 243.

Η απελευθέρωση των ομήρων πραγματοποιήθηκε την νύχτα της 13^{ης} προς 14^{ης} Σεπτεμβρίου 1929 στη θέση Βλάχα που βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από το χωριό Ελάτη. Σύμφωνα με το πρωτοσέλιδο άρθρο της Εφημερίδας ΣΚΡΙΠ της 17/9/1929:

«Χθες το απόγευμα έφθασαν εις Τρίκκαλα οι αιχμάλωτοι του Τζατζά κκ. Χατζηγάκης, Μπαρλίας, Ραφτάκος, Ζάχος και ο υπενωμοτάρχης Καραμπέτσος. Ούτω λήγει η τραγωδία της στυγεράς ληστείας των Τρικάλων η οποία εκράτησεν εν αγωνία όλους τους Έλληνες ένα ολόκληρον οκταήμερον. Οι αιχμάλωτοι ευρίσκοντο όλοι εις ελεεινή και αξιοθρήνητον κατάστασιν, και ιδίως ο γερουσιαστής κ. Χατζηγάκης η κατάστασις του οποίου είναι τόσοσ σοβαρά, ώστε υπάρχουν φόβοι δια την ζωήν του. Ότι ο Τζατζάς, πληροφορηθείς την νύκτα ότι ο αριθμός των αποσπασμάτων ηύξησε και ότι ο περισφίγγων αυτούς κλοίος εγένετο όλονεν και στενότερος, πληροφορηθείς δε ακόμη ότι εις τα αποσπάσματα είχαν δοθή οδηγίαι να χτυπήσουν τους ληστές, έστω και αν οι αιχμάλωτοι ευρίσκοντο ακόμη μετ' αυτών, ηναγκασθήνα τους ελευθερώσει. Οι λησταί επικοινωνήσαν με τους απεσταλμένους των συγγενών των αιχμαλώτων την νύκτα της Τετάρτης και έλαβον παρ' αυτών τα λύτρα, εξήτησαν όμως τριακοσίας ακόμη χιλιάδας λίρας παρά του κ. Σταματοπούλου, τας οποίας οι απεσταλμένοι υποσχέθησαν να τους παραδώσουν. Αλλά δεν επετεύχθη δευτέρα επικοινωνία απεσταλμένων μετά των ληστών λόγω της εξαφανίσεως της συμμορίας. Εντούτοις ο κ. Χατζηγάκης υπεσχέθη ότι μόλις φθάση εις Τρίκκαλα θα στείλῃ εις τους ληστές και άλλα χρήματα»⁸³

Ακόμη, πρέπει να σημειωθεί πως καθοριστικό ρόλο στην απελευθέρωση των τεσσάρων αιχμαλώτων έπαιξε η δράση ενός εξ αυτών του γιατρού Κωνσταντίνου Ζάχου. Ο τελευταίος καθ' όλη την διάρκεια της επταήμερης απαγωγής τους προσπάθησε να αποκτήσει την εμπιστοσύνη και τον σεβασμό του ληστάρχου Τζατζά καθώς τον περιέθαλψε αρκετές φορές αφού σύμφωνα με ορισμένες φήμες ο θρυλικός ληστής αντιμετώπιζε κάποιου είδους πάθηση που σχετιζόταν με τα νεφρά του. Επιπλέον, ο Κωνσταντίνος Ζάχος επεδίωξε να παροτρύνει τον Τζατζά να αφήσει ελεύθερους τους ομήρους και να απομακρυνθεί από την περιοχή της Ελάτης, γιατί υπήρχε μεγάλος κίνδυνος να συλληφθεί από τα καταδιωκτικά αποσπάσματα που έσφιγγαν όλο και περισσότερο τον κλοίο γύρω από την ληστοσυμμορία. Έτσι, έλαβε

⁸³ Εφημερίδα ΣΚΡΙΠ, φ. 9460, 17.9.1929.

αίσιο τέλος μια από της σημαντικότερες και πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ληστείας του 20^{ου} αιώνα.

Εν τέλει, ο λήσταρχος Τζατζάς και η ομάδα του εξολοθρεύθηκαν από τα κρατικά καταδιωκτικά αποσπάσματα που τους καταδίωκαν το βράδυ της 22ας Μαρτίου 1930 στην περιοχή Παλιοκαρυά που βρίσκεται κοντά στο χωριό Μικρό Κεσερλί, την σημερινή Ελάτεια Λάρισας. Μετά από μια σφοδρή σύγκρουση που διήρκεσε δυο περίπου ώρες ο θρυλικός λήσταρχος σκοτώθηκε μαζί με τον ληστή Τάκη Ζαμπούρα. Ο Τζατζάς είχε επικηρυχθεί με το ποσό του 1.500.000 δραχμών και τα υπόλοιπα μέλη της ληστοσυμμορίας με το ποσό του 1.000.000 δραχμών.

Η ληστεία στο Περούλι Τρικάλων υπήρξε μια από τις χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις ληστείας με μεγάλο αντίκτυπο στην κοινωνική και πολιτική ζωή τόσο της Θεσσαλίας όσο και όλης της επικράτειας της Ελλάδας. Η ληστεία και στη συνέχεια η απαγωγή και ομηρία τεσσάρων ανθρώπων μεταξύ των οποίων και ενός πολιτικού προσώπου που ανήκε στο κόμμα των Φιλελευθέρων δημιούργησε μια ισχυρή πολιτική αντιπαράθεση, καθώς η παρότρυνση ορισμένων βουλευτών του κυβερνώντος κόμματος προς την ελληνική κυβέρνηση να αναλάβει το ελληνικό κράτος την καταβολή των λύτρων έδωσε την ευκαιρία στην αντιβενιζελική πτέρυγα του κοινοβουλίου να κατηγορήσει τον ίδιο τον πρωθυπουργό πως δεν αντιδρούσε απέναντι στην παρανομία τροφοδοτώντας παράλληλα έμμεσα την ληστρική συμπεριφορά.⁸⁴

⁸⁴ Θεόδωρος Α. Νημάς, «Η ληστοκρατία στη Βορειοδυτική Θεσσαλία από την απελευθέρωσή της (1881) έως το 1930 περίπου», *Τρικαλινά, τόμος 42^{ος}*, Τρίκαλα 2000, σ. 244.

Συμπεράσματα

Το φαινόμενο της ληστείας υπήρξε το σημαντικότερο και πιο συχνό δείγμα παραβατικής συμπεριφοράς για τον ελλαδικό χώρο ήδη πριν από την δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους και κυριάρχησε μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1930 όταν η τελευταία κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου αποφάσισε να λάβει δραστικά μέτρα για την οριστική εξάλειψη του. Μέχρι τότε όμως η δράση των ληστών ήταν καταλυτική σε πολλά επίπεδα. Ήδη, από την προεπαναστατική περίοδο η ληστρική δραστηριότητα ήταν συνυφασμένη με ένα άλλο φαινόμενο αυτό του κλεφταρματολισμού. Ο θεσμός των αρματολικιών έφτανε στο αποκορύφωμα του την περίοδο της Οθωμανικής Κυριαρχίας και διαμόρφωσε τις κοινωνικές πολιτικές και οικονομικές συνθήκες της ζωής των κατοίκων του ελλαδικού χώρου. Από την μία η αρματολοί που είχαν επωμιστεί την ευθύνη της προστασίας των αρματολικιών, ενώ από την άλλη οι ληστές εναντιώνονταν στις οθωμανικές αρχές και επιδίδονταν σε ληστείες διαμορφώνοντας με την δράση τους ως ένα βαθμό τους τρόπους λειτουργίας της κάθε κοινότητας. Κατά την περίοδο της έκρηξης της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 ένα τεράστιο ποσοστό κλεφτών και οι αρματολών συμμετείχαν ενεργά στον Αγώνα συμβάλλοντας σε πολλές κρίσιμες στιγμές στην θετική εξέλιξη του πολέμου της Ανεξαρτησίας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, καθώς οι πολεμικές αναμετρήσεις των επαναστατών με τους αντιπάλους τους βασίστηκαν στον «κλεφτοπόλεμο» την γνωστή μέθοδο σύγκρουσης και (πολεμικής τακτικής), δηλαδή των ολιγομελών συνήθως ληστρικών ομάδων με ξαφνικές επιθέσεις εναντίον των οργανωμένων και συγκροτημένων οθωμανικών δυνάμεων.

Παρ' όλα αυτά, μετά την δημιουργία του ανεξάρτητου πλέον Ελληνικού Κράτους, οι εκάστοτε αρχές προσπάθησαν να πατάξουν το ληστρικό φαινόμενο. Τόσο ο Ιωάννης Καποδίστριας όσο και οι Αντιβασιλείς και ο ίδιος ο βασιλιάς Όθωνας έλαβαν μέτρα για να περιορίσουν την ληστρική συμπεριφορά. Μέσα στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας το φαινόμενο της ληστείας συνέχιζε να αποτελεί έναν τρόπο αντίδρασης του των αγροτοποιμενικών πληθυσμών της ενδοχώρας απέναντι στις καινούριες για αυτούς μορφές εξουσίας οι οποίες επιθυμούσαν να τους εντάξουν σε ένα διαφορετικό σύστημα διακυβέρνησης. Έτσι, στην διαιώνιση και η εξέλιξη του φαινομένου συνετέλεσαν η χάραξη των συνόρων του νεοσύστατου κράτους που είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία διαφορετικών συνθηκών για τους ποιμενικούς

πληθυσμούς, κυρίως των παραμεθόριων περιοχών επηρεάζοντας καταλυτικά την οικονομία, το αγροτικό ζήτημα το οποίο ταλάνισε την πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας της επόμενες δεκαετίες, η παραγκώνιση πολλών παλαιών πολεμιστών από τον κρατικό μηχανισμό οδηγώντας τους με αυτό τον τρόπο να επιδοθούν σε ληστρικές δραστηριότητες προκειμένου να επιβιώσουν αλλά και η υιοθέτηση από την πλευρά της πολιτικής ηγεσίας της Μεγάλης Ιδέας. Η τελευταία καθόρισε όσο τίποτε άλλο την υπόσταση του ελληνικού κράτους καθ' όλη την διάρκεια του 19^{ου} και μέχρι τις αρχές του 20^{ου} υπήρξε η κατευθυντήριος γραμμή χάραξης της εσωτερικής, εξωτερικής και οικονομικής πολιτικής κάθε κυβέρνησης. Για την εξυπηρέτηση αυτής της ιδέας και των αναγκών που απορρέαν από την προσπάθεια επίτευξης της η εκάστοτε πολιτική ηγεσία χρησιμοποιούσε τους ληστές για να πετύχει τους στόχους της. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι ληστές ήταν ο ενδιάμεσος κρίκος του ελληνικού κράτους και των ελληνικών πληθυσμών που ζούσαν εκτός των ορίων του και ήθελαν να ανεξαρτητοποιηθούν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στη δημιουργία επαναστατικών κινημάτων στα εδάφη αυτά η συμβολή ηθική και υλική αλλά και η ένοπλη συμμετοχή των ληστρικών ομάδων που δρούσαν εκεί αλλά και από την πλευρά του ελληνικού βασιλείου ήταν κομβική. Χωρίς αυτούς δεν θα μπορούσαν οι ελληνικές πολιτικές αρχές της εποχής να διαμορφώσουν τις συνθήκες που θα οδηγούσαν στην εκδήλωση των επαναστατικών κινημάτων. Με βάση τα δεδομένα αυτά οι ληστρικές ομάδες κατά κύριο λόγο μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα βρίσκονταν σε μια σχέση μεταξύ συνεργασίας και καταδίωξης με το ελληνικό κράτος καθώς ανάλογα με τις επιδιώξεις του τελευταίου άλλοτε αποτελούσε μέσο επίτευξης των «εθνικών σκοπών» αλλά των επιδιώξεων των πολιτικών ταγών και άλλοτε κίνδυνος για την εσωτερική ασφάλεια.

Μέσα στα πλαίσια αυτά από την δεκαετία του 1850 με την έκρηξη του Κριμαϊκού Πολέμου και μέχρι την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στον εθνικό κορμό το 1881 οι ληστρικές ομάδες συνέβαλαν καταλυτικά σε πολλά και διαφορετικά χρονικά διαστήματα στην προσπάθεια τόσο των Θεσσαλών όσο και του Ελληνικού Κράτους να ενταχθεί η θεσσαλική γη εντός της ελληνικής επικράτειας. Τόσο κατά την περίοδο της Επανάστασης του 1854 όσο και κατά το χρονικό διάστημα που εκδηλώθηκε το Επαναστατικό Κίνημα των Αγράφων του 1866-1867, η Επανάσταση του 1878 αλλά και του «Ατυχούς» Πολέμου του 1897 πίσω από αυτές τις απόπειρες ενεργό και καθοριστικό ρόλο είχαν οι ληστές.

Παράλληλα, το φαινόμενο της ληστείας στις υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας βρισκόταν σε έξαρση επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό κάθε πτυχή της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής της χώρας. Χαρακτηριστικό δείγμα αυτής υπήρξε το επεισόδιο κλοπής και ομηρίας μια ομάδας ξένων περιηγητών από την ληστοσυμμορία των αδερφών Αρβανιτάκη, η τραγική κατάληξη της οποίας είχε διεθνή αντίκτυπο και άνοιξε τον δρόμο για την περαιτέρω καταπολέμηση του φαινομένου από τις επίσημες αρχές. Ένα από τα σημαντικότερα μέτρα που πάρθηκαν για την αντιμετώπιση της ληστρικής δραστηριότητας ήταν ο Νόμος ΤΟΔ΄ Περί Καταδιώξεως της ληστείας του 1871 από την κυβέρνηση του Αλέξανδρου Κουμουνδούρου. Πάνω σε αυτή την νομοθεσία βασίστηκε τα επόμενα χρόνια η αυστηρότερη ποινική δίωξη των ληστών.

Με την ένταξη της Θεσσαλίας και το πρόβλημα που δημιουργήθηκε εξαιτίας του αγροτικού ζητήματος της διανομής των τσιφλικιών και των εθνικών γαιών το φαινόμενο της ληστείας συνέχισε να έχει αυξητική τάση. Με το γύρισμα του αιώνα και λίγο πριν την αυγή του οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης που βίωνε η ελληνική κοινωνία λόγω της Πτώχευσης του 1893, της Σταφιδικής Κρίσης αλλά και των δυσμενών συνεπειών που είχε επιφέρει η λήξη του Ατυχούς Πολέμου του 1897 οδήγησε σε νέα έξαρση της ληστρικής συμπεριφοράς.

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και σε όλη την διάρκεια των πρώτων τριών δεκαετιών του το ληστρικό φαινόμενο αρχίζει να απεμπολεί τα βασικά χαρακτηριστικά του που το διέκριναν τους προηγούμενους αιώνες αφού ένα πολύ μεγάλο ποσοστό επιδιώκει να αφομοιωθεί στα κέντρα της εκάστοτε τοπικής εξουσίας αναλαμβάνοντας την εξυπηρέτηση των τοπικών πολιτικών παραγόντων και των δραστηριοτήτων τους ενώ ένα άλλο σημαντικό τμήμα προσπαθεί να ενταχθεί στους κόλπους του οργανωμένου πλέον εγκλήματος. Πλέον όμως βαθμιαία οι ελληνικές κυβερνήσεις της εποχής έχουν πάρει την απόφαση πως το φαινόμενο πρέπει να παταχθεί οριστικά. Η τελευταία κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου (1928-1932) ήταν αυτή η οποία πήρε τις τελικές αποφάσεις για την καταπολέμησή του καθώς ύστερα από την ληστεία και απαγωγή των βουλευτών Μελά και Μυλωνά από την ληστοσυμμορία των Κουμπαίων το 1928, έδωσε την τελική ώθηση που επιζητούσαν οι αρχές για την επίλυση του ζητήματος. Από τότε και στο εξής ύστερα από την δολοφονία του Γιαγκούλα το 1925, την σύλληψη και την εκτέλεση των ληστών Ρετζαίων, των Κουμπαίων και του Τζατζά το φαινόμενο της ληστείας παρουσίασε κατακόρυφη πτώση ως που ως το τέλος σχεδόν της δεκαετίας είχε εκλείψει πλήρως.

Πηγές

Το υλικό της συγκεκριμένης μελέτης αντλήθηκε από την ψηφιοποιημένη βιβλιοθήκη εφημερίδων και περιοδικών της Βουλής των Ελλήνων και πιο συγκεκριμένα από την ηλεκτρονική διεύθυνση <https://library.parliament.gr/> καθώς και από την και ψηφιακή συλλογή εφημερίδων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος (ΕΒΕ) στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://efimeris.nlg.gr/ns/main.html>

Εφημερίδα Θάρρος, της 29. 4. 1921, αρ. φ.135999

Εφημερίδα ΣΚΡΙΠ, φ. 9453, 10.9.1929.

Εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φ 12.036, 10.9.1929.

Εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φ 12.036, 10.9.1929.

Εφημερίς των Βαλκανίων, φ. 3999, 10.9. 1929.

Εφημερίδα ΕΜΠΡΟΣ, φ. 12036, 10.9.1929.

Εφημερίδα Ριζοσπάστης, φ. 6266, 10.9.1929.

Εφημερίς Των Βαλκανίων, φ. 4001. 12-9-1929

Εφημερίς των Βαλκανίων, φ. 4001/12-9-1929

Εφημερίδα ΣΚΡΙΠ, φ. 9460, 17.9.1929.

Οι φωτογραφίες των σελίδων 116 και 117 προέρχονται από το άρθρο του Θεόδωρου Α. Νημά «Η ληστοκρατία στη Βορειοδυτική Θεσσαλία» Τρικάλινά, τ. 20^{ος}, Τρίκαλα 2000, σ. 199, 240, 241.

Βιβλιογραφία

Αγραφιώτη Δημ. Κ., «Νέα στοιχεία για την πολιορκία και την παράδοση της φρουράς των Τουρκαλβανών στο Μουζάκι της Καρδίτσας (Μάρτιος 1878)» στο *Καρδιτσιώτικα Χρονικά*, τ. 1^ο , Καρδίτσα 1995.

Δημ. Κ. Αγραφιώτη, «Σελίδες από την Επανάσταση του 1866-1867 στην Αργιθέα της Καρδίτσας» στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 1^ο , Λάρισα 1980.

Αθανασιάδη Σωτήρη Ν., «13 ανέκδοτα έγγραφα από το Αρχείο του Γ. Κροκίδα για την Επανάσταση του 1854 στη Δυτική Θεσσαλία» στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 6^ο , Λάρισα 1984.

Αλαμανή Έφη , « Θεσσαλία, Η ζωή και η δράση των υπόδουλων Ελλήνων- Ο υπόδουλος Ελληνισμός από το 1832-1881», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', *Νεότερος Ελληνισμός από το 1833 ως το 1881*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977 .

Αλιβιζάτος Νίκος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε κρίση 1922-1974 – Όψεις της Ελληνικής Εμπειρίας*, Αθήνα 1995.

Αναστασόπουλος Α. Νίκος , *Η ληστεία στο ελληνικό κράτος (μέσα 19^{ου} αιώνα-αρχές 20^{ου} αι.)*, Αθήνα 2018.

Αναστασόπουλος Α. Νίκος , *Παραβατικές συμπεριφορές και καταστολή στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου: το παράδειγμα του Νομού Ιωαννίνων*, Ιωάννινα 2012.

Αντωνίου Α. Αντώνη και Σακκή Δημήτρη, «*Θεσσαλικό Αγροτικό Ζήτημα-Η πορεία των κινητοποιήσεων*», στο *Θεσσαλία- Θέματα Ιστορίας*, τ. Α' , Λάρισα 2006.

Αρσενίου Αρς. Λάζαρος , *Το έπος των Θεσσαλών Αγροτών και οι Εξεγέρσεις τους 1881-1993*, Τρίκαλα 1994.

Αρώνη – Τσίχλη Καίτη, «Το Αγροτικό Ζήτημα – Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελληνική Ύπαιθρο – Το θεσσαλικό ζήτημα» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 5^{ος} , Αθήνα 2003, σ 85-90.

Αρώνη -Τσίχλη Καίτη, «Το Αγροτικό Ζήτημα – Θεσσαλία – Νέες Χώρες 1909-1922 – Θεσσαλία -Άρτα». Οι επιπτώσεις της ενσωμάτωσης, στο Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, τ. 6^{ος} , Αθήνα 2003, σ. 267-269.

Σπύρος Α. Ασδραχάς, Ελληνική οικονομική ιστορία, ΙΕ΄- ΙΘ΄ αιώνας, τ. 1^{ος} , Αθήνα 2003.

Βαν Μπουσχότεν Ρίκι, «Κλεφταρματωλοί, Ληστές και Κοινωνική Ληστεία», στο *Μνήμων*, τ. 13^ο , Αθήνα 1991.

Βακαλόπουλου Απόστολου, «Η ελληνική επανάσταση στη Θεσσαλία στα 1854 (Με βάση κυρίως τις εκθέσεις των Αυστριακών προξένων Θεσσαλονίκης και Βόλου)» στο *Τρικαλινά*, τ. 9^ο, Τρίκαλα 1989.

Βακαλόπουλου Ε. Απόστολου , Νέα Ελληνική Ιστορία 1204-1975, Αθήνα 2020.

Βεργόπουλος Κώστας , *Το Αγροτικό Ζήτημα στην Ελλάδα - το πρόβλημα της κοινωνικής ενσωμάτωσης της γεωργίας*, Αθήνα 1975.

Βερέμης Θάνος –Κολιόπουλος Παντελής , *Ελλάς- Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2006.

Γκούμα Ελ., «Η Επανάσταση του 1854 στο Λιβάδι και στον Όλυμπο», στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 3^ο , Λάρισα 1982, σ. 12-14.

Γκιόλας Α. Μάρκος , *Παραδοσιακό δίκαιο και οικονομία του τσελιγκάτου*, Αθήνα 2004.

Δαμιανάκος Στάθης, *Ήθος και πολιτισμός των επικίνδυνων τάξεων στην Ελλάδα*, Αθήνα 2005.

Δαμιανάκος Στάθης, *Παράδοση ανταρσίας και λαϊκός πολιτισμός*, Αθήνα 1987.

Δαφνής Γρηγόριος , «Η στάση του ελληνικού κράτους απέναντι στην Κρητική Επανάσταση και η Κατάσταση της χώρας ως το 1869- Η στάση των κυβερνήσεων Βούλγαρη – Δεληγιώργη και Κουμουνδούρου απέναντι στην Κρητική Επανάσταση», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ΄ *Νεότερος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Δερτιλής Β. Γιώργος , *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015*, Κρήτη 2018.

Δερτιλής Β. Γιώργος, *Επτά πόλεμοι, τέσσερις εμφύλιοι, επτά πτωχεύσεις 1821-2016*, Αθήνα 2020.

Δερτιλής Β. Γιώργος, *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015*, Κρήτη 2018

Hobsbawm Eric , *Ληστές*, Αθήνα 2010.

Θεοδοκάς Νίκος – Κοταρίδης Νίκος, *Η οικονομία της βίας. Παραδοσιακές και νεωτερικές εξουσίες στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα 2006.

Κλάψης Αντώνης, «Στο κλουβί της Ελλάδος της στενής μας κλεισμένοι», Πολιτική και διπλωματία της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης 1821-1923, Αθήνα 2019, σ. 108-113.

Κλιάφα Μαρούλα, *Από τον Σεΐφουλαχ ως τον Τσιτσάνη- Οι μεταμορφώσεις μιας κοινωνίας όπως αποτυπώθηκαν στον τύπο της εποχής*, τόμος Β΄, 1911-1940, Αθήνα 1998.

Κολιόπουλος Σ. Ιωάννης , *Η Ληστεία στην Ελλάδα (19^{ος} αι.)*, *Περί λύχνων αφάς*, Θεσσαλονίκη 2005.

Κολιόπουλος Γιάννης, «Ληστεία και Αλυτρωτισμός στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα», στο *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στην νεότερη Ελλάδα* (επιμ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, Ιωάννης Κολιόπουλος, Αλέξανδρος Κιτρόεφ), Αθήνα 2012.

Κόμης Κώστας , *Σύναμα, Κοινωνικές Δομές και Όψεις του Νεοελληνικού Χώρου: Πόλεις, Πληθυσμιακές μετακινήσεις, Μηχανισμοί Κυριαρχίας και άλλα σχετικά ζητήματα*, Ιωάννινα 2007.

Κορδάτου Γιάνη , *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. Γ΄, Αθήνα 1957.

Κορδάτου Γιάνη, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. XI.

Κορδάτου Γιάνη, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, τ. XII, Αθήνα 1958.

Κοταρίδης Γ. Νίκος , *Παραδοσιακή Επανάσταση και Εικοσιένα*, Αθήνα 1993.

Κουτρούμπα Γ. Δημητρίου, *Η Επανάσταση του 1854 και οι εν Θεσσαλία και ιδία επιχειρήσεις*, Αθήνα 1976, σ. 166-170.

Κουτρούμπα Δημήτρη Γ., « Ο Υποστράτηγος Χριστόδουλος Χατζηπέτρος και η Θεσσαλική Επανάσταση του 1854» *Θεσσαλικά Χρονικά*, τ. 11^ο , Αθήνα 1976, σ. 67.

Κωστής Κώστας , «*Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας*», *Η διαμόρφωση του Ελληνικού Κράτους 18^{ος} -21^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2015.

Κωφός Ευάγγελος , «Από το τέλος της Κρητικής Επανάστασης ως την προσάρτηση της Θεσσαλίας, Περίοδος περισυλλογής (1869-1875)», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', *Νεότερος Ελληνισμός από το 1833 ως το 1881*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Κωφός Ευάγγελος, «Η εισβολή του ελληνικού στρατού στη Θεσσαλία», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, *Νεότερος Ελληνισμός από το 1833 ως το 1881*, τ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Κωφός Ευάγγελος, «Η συνθήκη για την εκχώρηση της Θεσσαλίας και η προσάρτηση της», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', *Νεότερος Ελληνισμός από το 1833 ως το 1881*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Λασάνης Γεώργιος, *Έκθεσις περί Ληστείας*, Αθήνα 2018.

Λούβη Λίνα, «Το Ελληνικό Κράτος 1833-1871, Περίοδος αστάθειας και εξωτερικών πιέσεων» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 4^{ος} , Αθήνα 2003, σ. 20-22.

Μαυρογορδάτος Θ. Γιώργος, *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, στο *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, επιμέλεια Γιώργος Θ. Μαυρογορδάτος και Χρήστος Χατζιωσήφ, Ηράκλειο 2019.

Μαργαρίτης Γιώργος, «Οι Πόλεμοι-Από τον Πόλεμο του 1897 στη Μικρασιατική Εκστρατεία», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα – Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, επιστημονική επιμέλεια: Χρήστος Χατζιωσήφ, Αθήνα 2009.

Μαρωνίτη Νίκη, «Η Εποχή του Γεωργίου Α΄ - Πολιτική Ανανέωση και Αλυτρωτισμός – Ο πολυκομματικός χάρτης της δεκαετίας 1871- 1881- Η πολιτική του Γεωργίου Α΄ - Οι πολιτικές θέσεις των κομμάτων – Οι συνταγματικές έριδες», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 5^{ος} , Αθήνα 2003, σ. 9-13.

Mazower Mark, *Τα Βαλκάνια*, Αθήνα 2013.

Νάτσιου Δημ. Θ., « Η σφαγή της Βερδικούσιας στα 1878», στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 3^ο , Λάρισα 1982, σ. 107.

Νημάς Α. Θεόδωρος, «Τα απελευθερωτικά κινήματα της Θεσσαλίας κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας – Το επαναστατικό κίνημα των Αγράφων (1866-1867)», στο *Θεσσαλία – Θέματα Ιστορίας*, τ. Α', Λάρισα 2006.

Νημάς Α. Θεόδωρος, «Η ληστοκρατία στη Βορειοδυτική Θεσσαλία από την απελευθέρωσή της (1881) έως το 1930 περίπου», *Τρικάλινά*, τ. 42^{ος}, Τρίκαλα 2000.

Νιτσιάκος Βασίλης, *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*, Αθήνα 1993.

Νικολάου Β. Γιώργος, «Η κατάσταση στη Θεσσαλία την περίοδο 1870-1875 με βάση τις εκθέσεις του υποπρόξενου της Γαλλίας στη Λάρισα», στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 42^{ος}, Λάρισα 2002.

Οικονόμου Νικόλαος, «Εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις 1905-1909», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους Νεότερος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913*, τ. ΙΔ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Παπαβασιλείου Αντ. Αθανάσιος, *Σωτήρα Τρικάλων-Μέσα από ιστορικά αρχεία, μελέτες, δημοσιεύσεις και αφηγήσεις*, Τρίκαλα 2020.

Στέφανος Παπαδόπουλος, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και ο Ελληνισμός», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Νεότερος Ελληνισμός από το 1833 ως το 1881*, τ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Παπαδόπουλος Στέφανος, «Η Επανάσταση στη Θεσσαλία», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Νεότερος Ελληνισμός από το 1833 ως το 1881*, τ. ΙΓ', Αθήνα 1977.

Πικρός Ιωάννης, «Οι εξελίξεις στην Ελλάδα από το 1895 ως τις αρχές 1897», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Νεότερος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913*, τ. ΙΔ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Πικρός Ιωάννης, «Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897- Οι πολεμικές επιχειρήσεις στο θεσσαλικό κάμπο», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Νεότερος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913*, τ. ΙΔ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Πρόντζα Βαγγέλη, *Οικονομία και γαιοκτησία στη Θεσσαλία (1881-1912)*, Αθήνα 1992.

Σακκής Α. Δημήτρης – Αντωνίου Α. Αντώνης, *Όψεις της Νεοελληνικής Ιστορίας 1833-1945 Κοινωνία – Οικονομία – Εκπαίδευση*, Αθήνα 2008.

Σπανού Κ., «26 ανέκδοτα έγγραφα για τη Θεσσαλική Επανάσταση του 1878 (Προξενικά του Βόλου)» στο *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, τ. 9^ο, Λάρισα 1986, σ. 70.

Σφήκα-Θεοδοσίου Αγγελική, «Η ένταξη της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος (1878-1881)», στο *Θεσσαλία-Θέματα Ιστορίας*, τ. Α', Λάρισα 2006.

Τζάκης Διονύσης, «Ενοπλοι στην ελληνοτουρκική μεθόριο στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Τα όρια των αρματολικιών και τα σύνορα των κρατών», στο *Δοκιμές*, τ. 4^ο, Αθήνα 1996.

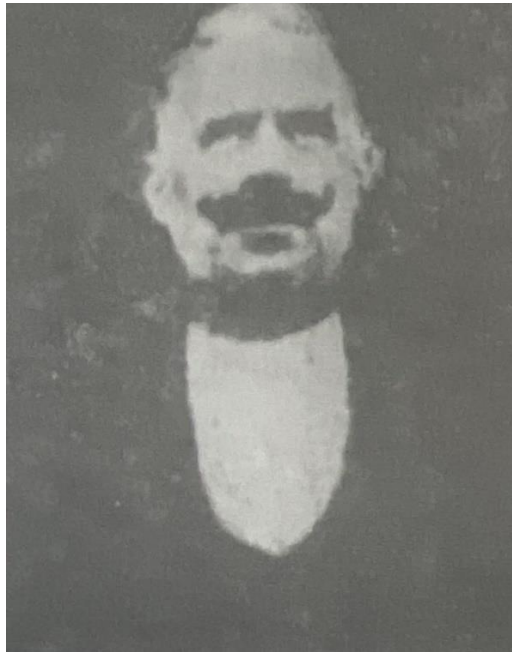
Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, «Οι κοινωνικό-οικονομικές συνέπειες της προσαρτήσεως της Θεσσαλίας- Η Ανορθωτική Προσπάθεια του Χαρίλαου Τρικούπη 1882-1895», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ', *Νεότερος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, «Το Θεσσαλικό πρόβλημα- φορολογική πολιτική, Πολιτική των κυβερνήσεων και προβλήματα από το 1881 ως το 1895», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, *Νεότερος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913*, τ. ΙΔ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Χουρμούζη Ελένη, «Η Ελλάδα μετά τον πόλεμο του 1897», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ', *Νεότερος Ελληνισμός από το 1881 ως το 1913*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Χατζηγάκης Κ. Αλεξ., *Τ' Ασπροπόταμο Πίνδο*, Ιστορικά, Αθήνα 1961.

Παράρτημα φωτογραφιών

Ο λήσταρχος Δημήτρης Τζατζάς

Ο λήσταρχος Νταβέλης με την ομάδα στην πόλη της Καλαμπάκας κατά την διάρκεια του «Α-τυχή» Πόλεμου του 1897

Ο ΡΕΠΟΡΤΕΡ

Η ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΔΕΙΞΕΙΣ

ΑΡΤΗ, ΘΥΛΑΚΤΑ, ΤΥΠΗ ΔΡ. 2,00

ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΔΕΙΞΕΙΣ

ΑΡΤΗ, ΘΥΛΑΚΤΑ, ΤΥΠΗ ΔΡ. 2,00

ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΔΕΙΞΕΙΣ

ΑΡΤΗ, ΘΥΛΑΚΤΑ, ΤΥΠΗ ΔΡ. 2,00

Η ΠΡΟΤΟΦΑΝΗΣ ΛΗΣΤΕΙΑ ΕΞΩ ΤΩΝ ΤΡΙΚΚΑΛΩΝ

Ἐφ' ἀνάγκην τὸ πλεόντες τῶν 150 κρηθρομένων κινήσαντες πρὸς τὴν Τρίκαλα, ἔλαβον δεκά και ἀρκετά τοῦ σιτανοῦ
— Ἀὐτὸ !
— Ὁμοῦ καὶ ἀπογνώστης φωνάζοντες.

— Ἀκούει !

— Παναγία μου !

Ἐνταῦθα τὸν λαλοῦντα, ὁ φοβερός Τζατζῆς ἀνέκραγε τότε τὴν ἀσκήσαντα γυναικίδα του καὶ ἐβρυχήθη

— Ἀν' αὐτοῦ καὶ ἐκείνη, μὴδὲν φοβὸς τὴν ἔχει πάλιν !

Καὶ διεκτραπέδωσεν τότε ὁ μοναδικὸς εἰς τὴν τοιοῦτον ἔθλόν, πρὸς τὴν νὰ ἀπηναικίσουν 150 ἀνθρώπους, ἀπο-
λέσαντες, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πρὸς ἑαυτὸν...

Αναπαράσταση της ληστείας της Ελάτης Τρικάλων από τον λήσταρχο Τζατζά στο φύλλο της Εφημερίδας Ρεπόρτερ της 18^{ης} Σεπτεμβρίου 1929

ΘΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΗ ΤΟ ΟΝΕΙΡΟΝ
ΠΕΡΙ ΑΦΟΠΛΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

ΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΓΛΟΥ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΠΑΡΕΣΤΟΙ. 13 Σκεπτόμενοι
(ῥησιουργήματα). — Εἰς συνάντησιν
τοῦ μετὰ τοῦ «*Μαρκῆ Περιουτοῦ*» 6
μ. Μένονταν ἐδόξισαν, ὅτι ἡ πο-
λεμικὴ τῆς ἐργασίας Κυβερνήσεως
ἐπὶ πλείονος σφαιρῆς συνεργαζίας

ΣΚΟΠΕΙΑ. 13 Σκεπτικισμός (τη
λεγερνοψία). — Είς τὰ πνεύματα
Πνεύμα τῶν Σκεπτικῶν τελευτῶν
ἐνεκρίθη μέγας ὁμιλῶν ὁρκίων
Αἱ ὅρκιαι αὐτὰς κατέλαβον ἐκ τοῦ
ἀνδρός, τῶν καὶ ἀπολαύσαντες. —

Είς τὴν περιεχὴν τοῦ χωρίου
Παυλίστατος τῆς ἐπαρχίας Σικελίας

ΚΑΤΟΠΙΝ ΤΟΥ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΝΤΟΣ ΣΚΑΝΔΑΛΟΥ
ΤΡΟΠΟΠΟΙΕΙΤΑΙ Η ΣΥΜΒΑΣΙΣ ΜΗΡΑΚΥΝ

[illegible]

ΑΝΤΙ ΕΠΙΣΧΕΦΟΡΟΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ
 ΠΡΟΣΕΛΥΤΩΝ ΕΝ ΜΙΚΤΗ ΧΑΡΙΤΙ ΤΗΣ
 ΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ
 Ο ΤΥΡΚΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η ΑΥΞΗΣΙΣ ΤΟΥ ΜΙΣΘΟΥ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ
ΑΝΕΒΛΗΘΗ ΕΠ'ΑΘΡΙΣΤΟΝ Η ΡΥΘΜΙΣΙΣ ΤΟΥ ΥΠΑΛΛΗΛΟΥ

[illegible]

ΠΩΣ ΚΑΘΩΡΙΣΕ ΤΗΝ ΔΙΕΘΝΗ ΘΕΣΙ
ΤΟ ΕΙΡΗΝΕΥΤΙΚΟΝ ΜΑΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΤΑ

Ευρωπαϊκὴν κ. Μεγαλειότητες
 ἀπαντῶν εἰς σχετικὰς ἐρωτήσεις
 δημοσιογράφων, καθόρισε ὡς ἑ-
 λθὼν τὴν διεξὺν δέσιν τῆς Ἑλλάδος.
 — Ἡ προσέλευσις τῆς Ἑλλάδος

ΤΟ ΕΙΡΗΝΕΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟ-
 ΓΡΑΜΜΑ
 «Τὸ εἰρηνευτικὸν αὐτὸ πρῶτον
 ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἤρξαμε ἵδῃ καὶ
 ἀπὸ τῆς Δυνεὶς ἀποσπελόμενον ΜΕ

ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΧΗ

ΕΚΦΡΑΖΟΝΤΑΙ ΦΟΒΟΙ ΟΤΙ Ο ΤΖΑΤΖ

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ν ΥΠΑΛΛΗΛΩΝ ΑΘΛΗΚΟΥΣΗΤΗΜΑΤΟΣ

αὐτῆς τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀποκατεργασμένης αἰσικῆς δικαιοσύνης ἐξουσιᾶν. Εἰναι ἀνομοιοβάτηται ὅτι ἡ ἀνδεχόμενη ἀποδοχὴ τῆς πτωχικῆς καὶ ἐν μέρει τῆς Τεταρ-

Η ΠΑΡΑΤΑΣΙΣ
ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΣΤΑΣΙΟ

ἡμετέρας, ἀπεταθείσα μετὰ τὴν
κατὰ τῆς ἀλλοιανῆς θουλήν ὑπερ-
βήσαν κατὰ τὸ 1927 τῶν λεγόμε-
νων πεγκαλινῶν συμφόσεων.
Ἐν ταύτοις χρόνις εἰς τὴν μα-

ΕΛΕΥΘΕΡΑ II, Σαπταμήσιον (ἡ Ἀργαρεϊκὴ).—Σοβαρύνεται ἐν σέβει Ἀναργαρεϊκισθίου καὶ ἡ ἀφορμὴ τοῦ δημογραφηθέντος ὕμνου ἐστὶν ἐκ τῆς ἀναργαρεϊκισθίας.

ΣΙΣ

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΚΑΤΕΛΗ
ΑΙ ΕΠΕΛΘΟΥΣΑΙ ΕΚ

[illegible]

ΟΙ ἄλλοις μὴ καταβῶσιντες νὰ μετακυβερνοῦν τὸ ἀρεσιπλάνον εἰδόμε

Οἱ παθόντες μετακίνησαν εἰς τὴν
Ἰερουσαλὴμ καὶ ἐσώθησαν
ἐκ τῆς ἐκείνης τῆς πόλεως καὶ ἐκ τῆς
ἐκείνης τῆς πόλεως καὶ ἐκ τῆς ἐκείνης
τῆς πόλεως.

Ὁ ναύτης τῶν πολεμικῶν Ἡταντιμῶν
κὸς Ε. Λικάρης, ἐπιστομὴς εἰς
τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ἀντικαθεστῶτος
Ἰσλάμ, ἔλαβεν εἰσαγγελμὸν ἀπὸ
τοῦ ἐκείνου διὰ ἀντικαθεστῶτος τῶν

Τὰ δὲ δύο θύματα μεταφρίχθησαν ἐν τῷ Ζώντιαν Νεκροκαλνὲν. Ὁ δὲ ζώντις συνελήφθη.

καὶ ἀνακρίνωσιν τῆς αἰουμένης
μετ' Ἀσσυρίας, ἐκ τῆς νεκροφάνειας
τὴν ἀπείαν ἐνέσχησαν ὁ βασιλεὺς αὐτῆς
κ. Γαργαντῆς ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ
Βασιλῆος Γ. Χαβούρη, ἐξηκολούθη, ὁ

ταὶν καὶ κρηγορευμένων ἐνός· ὅλ-
λου οὐκυροῦ προχείρου καὶ χωρὶς
κοινῆ τὴν μετέφερον εἰς τὸ κο-
λοῖν νεκροταφεῖν πρὸς ταφὴν, ἡ
χριστὸν δὲ σκιάσαντες διὰ τὴν ὡ-

τοὺς τριηκίτους ἀνθρώπους κ. κ. ἑκατο-
γυφόμενους, εἶδον τὴν τοιαύτην
ἐπιμετήν καὶ ἐπαιδὴ δὲν ἠδύνατο
νὰ πράξῃ ἄλλῶς· ἔφυγεν ἐκείθεν
αὐτὸν δὲ οἱ γυναικες ἐθαψάν τὸ
σῶμα καὶ αὐτὸν ἐκέντησαν.

ΕΡΕΘΙΣΑΝ ΥΠΟ ΠΑΝΙΚΟΥ
ΤΟΥ ΣΕΙΣΜΟΥ ΖΗΜΙΑ

Ἐδίδουσι τὸ παλαιὸν ἀρετὴν ἀρετῇ ἀλλὰ καὶ συνίθιστον διὰ τὴν παλαιὰ καὶ ἐπισκευάζοντες τὰς ἐργασίας των.
Ἐκ τούτου οὐκ ἔστιν ἀρετὴ ἀλλὰ καὶ μίαν αὖτις ἰδέσθαι τὸ ὅσον εὐφρανέται.

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΑΤΕ ΕΙΣ ΤΗΝ 1^{ΗΝ} ΣΕΛΙΔΑ

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΨΥΧΡΑΝΘΙΣ ΤΗΣ ΨΙΝΟΣ ΜΕ ΤΟ ΒΥΜΙΟ - ΓΙΑΤΙ ΑΝΑΓΚΑ-
ΣΤΗΚΕ ΝΑ ΥΠΟΚΥΦΩ ΣΤΗ ΤΡΑΠΙΣ ΜΟΙΡΑ - Η ΗΘΙΚΗ ΣΤΗ
ΧΩΡΙΑ ΔΕΝ ΔΕΧΕΤΑΙ ΨΥΧΙΣΜΟΥΣ - ΟΙ ΓΟΝΟΙ ΜΟΥ ΑΣ
ΜΕ ΚΑΡΒΟΥΝ ΣΤΑΝΤΗ

Η ΜΟΝΗ ΑΥΘΕΝΤΙΚΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ

©CIN

Itasy & Kama.

[illegible][illegible][illegible]

10 BASINETS THE FOREIGN FARMERS

[illegible]

Ημερ. 19/12/1991
 Τηλ. 210 3753193
 Σελ. 559 το Αρ. 199.

(Σελίδα της 1ης του Αρ. 199)

ΑΝΑΚΟΙΝΗ

[illegible]

ΣΚΗΨΑ 17ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΕΩΣ

ΚΟΙΤΗΣ ΑΥΤΟΠΟΙ

«Αν έγω μόνος θα ήμουν, ίσως να μην είχα κανένα λόγο να είμαι εδώ, να κοιτάζω τον κόσμο και να προσπαθώ να καταλάβω τι συμβαίνει γύρω μου. Αλλά τώρα που είμαι εδώ, έχω έναν λόγο: τον κόσμο. Και αυτός είναι ο λόγος που είμαι εδώ».

«Αν έγω μόνος θα ήμουν, ίσως να μην είχα κανένα λόγο να είμαι εδώ, να κοιτάζω τον κόσμο και να προσπαθώ να καταλάβω τι συμβαίνει γύρω μου. Αλλά τώρα που είμαι εδώ, έχω έναν λόγο: τον κόσμο. Και αυτός είναι ο λόγος που είμαι εδώ».

ΜΙΚΡΑ ΠΑΡΑΙΣΙΕ

ΒΡΥΞΕΛΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΙΣΙΕ

«Βρυξέλες, πόλη που είναι η καρδιά της Ευρώπης, πόλη που είναι η καρδιά της Ευρώπης, πόλη που είναι η καρδιά της Ευρώπης».

«Βρυξέλες, πόλη που είναι η καρδιά της Ευρώπης, πόλη που είναι η καρδιά της Ευρώπης, πόλη που είναι η καρδιά της Ευρώπης».

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

«Αν έγω μόνος θα ήμουν, ίσως να μην είχα κανένα λόγο να είμαι εδώ, να κοιτάζω τον κόσμο και να προσπαθώ να καταλάβω τι συμβαίνει γύρω μου. Αλλά τώρα που είμαι εδώ, έχω έναν λόγο: τον κόσμο. Και αυτός είναι ο λόγος που είμαι εδώ».

«Αν έγω μόνος θα ήμουν, ίσως να μην είχα κανένα λόγο να είμαι εδώ, να κοιτάζω τον κόσμο και να προσπαθώ να καταλάβω τι συμβαίνει γύρω μου. Αλλά τώρα που είμαι εδώ, έχω έναν λόγο: τον κόσμο. Και αυτός είναι ο λόγος που είμαι εδώ».

ΕΙΔΗΣΕΙΣ - ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ Η ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΝΕΑ ΕΙΣΒΟΛΗ ΤΩΝ ΧΑΦΙΕΔΩΝ ΕΙΣ ΤΩ Ε.Κ.Κ.
ΚΑΙ ΑΓΓΑΙΟΤΕΣ ΣΥΛΛΗΨΕΙΣ ΕΡΓΑΤΩΝ

Μετά την πρώτη από τα γεγονότα της περασμένης εβδομάδας, η οποία οδήγησε στην κατάληψη του κτιρίου της Τρομοκρατίας, η κατάσταση στην Πειραιά συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι χαφιέδες, που αποτελούν τον πυρήνα της τρομοκρατίας, συνεχίζουν να κινούνται ελεύθερα στην πόλη, χωρίς να αντιμετωπίζουν κανένα είδος αντίστασης. Οι συλλήψεις που πραγματοποιήθηκαν την προηγούμενη εβδομάδα, δεν είχαν αποτέλεσμα να εξουδετερωθεί η δράση τους. Οι αρχές αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία, καθώς φοβούνται ότι η τρομοκρατία θα εξαπλωθεί περαιτέρω στην πόλη.

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΕΣΣΑΙΑ

Οι πρόσφυγες που έχουν καταφύγει στην Πειραιά, λόγω της τρομοκρατίας, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι πρόσφυγες φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΣΥΜΠΛΟΚΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΔΟΜΩΝ ΑΡΑΜΑΣ

Η διαμαρτυρία των οικοδόμων της Αράμας, λόγω της σύγκλησης των εργασιών, συνεχίζει να είναι στο κέντρο της προσοχής. Οι οικοδόμοι απαιτούν την άμεση λήξη των εργασιών, καθώς θεωρούν ότι η σύγκληση τους επηρεάζει την εργασία τους. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την εξομάλυνση της κατάστασης, αλλά οι διαμαρτυρίες συνεχίζονται.

ΟΙ ΣΥΝΤΑΚΤΕΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ

Οι συντάκτες των εργατών, που έχουν καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι συντάκτες φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΑΠΕΙΛΑ ΕΞΕΘΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Η απειλή της εξεθίξης των Αθηνών, λόγω της τρομοκρατίας, συνεχίζει να είναι στο κέντρο της προσοχής. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία της πόλης, αλλά η κατάσταση συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι κάτοικοι των Αθηνών φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΟΙ ΦΟΡΟΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ

Οι φοροί μεταφοράς μεταφορών, που έχουν καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι φοροί φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΟΙ ΦΟΡΟΙ ΑΠΟΡΡΙΨΗΣ ΠΕΡΙΣΤΟΤΕΡΑ...

Οι φοροί απορρίψης περιστοτέρως, που έχουν καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι φοροί φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΤΕΤΡΑΩΡΟΥ

ΑΙ ΧΩΣΙΝΑΙ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ
ΑΘΗΝΩΝ-ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟΝ ΤΗΣ Δ.Η.Ν.
ΖΩΗΡΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΥΠΕΡ ΤΟΥ Κ.Κ.Ε., ΤΗΣ Ο.Κ.Ν.Ε.

ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΣΥΛΛΗΨΕΙΣ ΟΚΤΩ ΝΕΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ

Η σύγκληση των νέων εργατών, λόγω της τρομοκρατίας, συνεχίζει να είναι στο κέντρο της προσοχής. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι νέοι εργάτες φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

Η ΔΕΙΞΗ

Η δειξή, που έχει καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζει να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Η δειξή φοβείται ότι θα αντιμετωπίσει την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

Η ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Η σύγκληση των πειραιώσεων, λόγω της τρομοκρατίας, συνεχίζει να είναι στο κέντρο της προσοχής. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι πειραιώσεις φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΤΟ ΣΥΝΑΓΩΓΟΝ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΥΠΟΛΟΓΩΝ

Το συναγώγον των λοιπών υπολογών, που έχουν καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζει να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι λοιποί υπολογείς φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΑΕΡΟΠΛΑΝΟΝ ΤΩΝ ΚΑΡΠΟΤΩΝ

Το αεροπλάνο των καρπών, που έχει καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζει να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Το αεροπλάνο φοβείται ότι θα αντιμετωπίσει την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΟΙ ΣΤΟΛΟΙ

Οι ελληνικοί εμπορικοί στόλοι, που έχουν καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι εμπορικοί στόλοι φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΟΙ ΙΣΠΑΝΙΚΟΙ ΣΤΟΛΟΙ

Οι ισπανικοί στόλοι, που έχουν καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι ισπανικοί στόλοι φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΙΕΤΕΤΡΑΩΡΟΥ

ΟΛΟΤΑΧΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΝΕΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ
ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΙΣΠΑΝΙΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ
Η ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΣΕΡΒΙΚΩΝ ΣΤΑΤΟΥ

Οι ασκήσεις του ισπανικού στόλου, που έχουν καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι ισπανικοί στόλοι φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΣΗΜΕΡΟΝ ΑΡΧΙΖΕΙ Η ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ ΔΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΩΝ

Η σύζηση της κοινωνίας των ιμπεριαλιστών, που έχει καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζει να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Η σύζηση φοβείται ότι θα αντιμετωπίσει την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΕΠΙΔΙΟΙΚΤΗΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Ο μακεδονικός επιδιοικτής της πολιτικής του Βενιζέλου, που έχει καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζει να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Ο επιδιοικτής φοβείται ότι θα αντιμετωπίσει την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΟΙ ΤΟΚΟΙ ΠΡΟΕΦΟΡΩΝ

Οι τόκοι προεφρών, που έχουν καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι τόκοι φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΚΑΘΙΣΤΕΙ Ο ΦΑΙΣΜΟΣ

Ο φαίσμος, που έχει καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζει να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Ο φαίσμος φοβείται ότι θα αντιμετωπίσει την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΑΠΟΠΕΡΑ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΦΑΙΣΜΟΙΣ ΒΟΥΛΕΥΤΟΥ

Η αποπέρα εναντίον φαίσμων βουλευτών, που έχει καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζει να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Η αποπέρα φοβείται ότι θα αντιμετωπίσει την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΟΙ ΑΕΡΟΠΛΑΝΟΙ ΑΤΟΝΕΣ

Οι αεροπλάνα ατόνες, που έχουν καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Οι αεροπλάνα φοβούνται ότι θα αντιμετωπίσουν την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΚΔΟΣΙΣ

ΣΥΛΛΗΨΙΣ ΕΚΑΤΟΝ ΑΤΟΜΩΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΣΥΜΜΟΡΙΑΣ ΤΖΑΤΖΑ

Η σύλληψη εκατον ατόμων υπό της συμμορίας Τζατζά, που έχει καταφύγει στην Πειραιά, συνεχίζει να αντιμετωπίζουν την κατάσταση με μεγάλη ανησυχία. Οι αρχές έχουν λάβει μέτρα για την προστασία τους, αλλά η κατάσταση στην πόλη συνεχίζει να είναι κρίσιμη. Η σύλληψη φοβείται ότι θα αντιμετωπίσει την ίδια μοίρα με τους κατοίκους της Πειραιά, εάν η τρομοκρατία συνεχίσει να εξαπλώνεται.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΑΡΙΘ. 5.

1871

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1 Μαρτίου.

ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Νόμος περί καταδιώξεως της ληστείας. — Διατάγματα 1) Περί καταργήσεως της καθάρσεως των εξ Ισπανίας προσελύσεων. — 2) Περί επεκτάσεως της τηλεγραφικής γραμμής από Λαμίας μέχρις Υπάτης μέχρι Καρπενησιού. — 3) Περί παρατάσεως αδείας πρὸς ἐκπαίδευσιν.

ΝΟΜΟΣ ΤΟΥ.

Περί καταδιώξεως της ληστείας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α΄.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

Ψηφισμένοι ὁμοφώνως μετὰ τῆς Βουλῆς, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἐπικηρύξεις καὶ ποιναὶ ληστῶν καὶ συνεργῶν.

Ἄρθρον 1. Ἡ ἐπικηρύξις τῶν ληστῶν γίνεται διὰ Βασ. διατάγματος ἐπὶ τῇ βῆσει δικαστικοῦ ἐντάλματος, στηριζομένου ἐπὶ ἐκδόσεως συντεταγμένης ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου Νομάρχου, τοῦ εἰσαγγελέως τῶν Πρωτοδικῶν καὶ τοῦ διοικητοῦ τῆς Μοίρας.

Ἄρθρον 2. Πλὴν τῶν τεταγμένων κατὰ τοῦ ἐγκλήματος τῆς ληστείας ποινῶν, πᾶσα ἐνώσις δύο ἢ πλείονων πρὸς ἐκτέλεσιν ληστρικῶν πράξεων, οὐχὶ ἐξ ἐλευθέρως θελήσεως παραλειφθεῖσάν, ἐπάγει τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου μὲν κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐπικεκηρυγμένων ληστῶν, τὴν τῶν ἰσοβίων δὲ δεσμῶν κατὰ τῶν συμμοριτῶν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀπαλλάσσονται τῆς ποινῆς, ἂν πρὸ πάσης ληστρικῆς πράξεως ἀποστῶσι τῆς ἐνώσεως καὶ συνάμα καταγγείλωσιν αὐτήν· ἂν δὲ δὲν καταγγείλωσιν αὐτήν, τιμωροῦνται διὰ τῆς ποινῆς τῆς ἀποπέρας τῶν συμφωνηθεῖσων πράξεων.

Αἱ θάνατον τιμωρεῖται πᾶς ληστὴς ἐνόπλιος ἀντιστάμενος.

Ἄρθρον 3. Ἡ ὑπὸ ληστῶν χάριν ἐκδίσεως ἀρπαγὴ τιμωρεῖται μὲ θάνατον. Εἰς πρόσκαιρα δεσμὰ καταδικάζονται λησταὶ ἀπολύσαντες ἐκουσίως ἀνευ λύτρων τὸν ἀρπαγέντα.

Ἄρθρον 4. Ὁ λαδὼν γνῶσιν τοῦ τόπου τῆς διατριβῆς ληστοῦ ἢ ληστρικῆς συμμορίας, ἐὰν ἐγκαίρως δὲν ἀναγγείλῃ τοῦτο εἰς τὸν ἐπὶ τῆς καταδιώξεως ἀξιωματικὸν ἢ ὑπαξιωματικόν, ἢ εἰς τὴν πλησιοτέραν Στρατιωτικὴν, Διοικητικὴν ἢ Δημοτικὴν ἀρχὴν, τιμωρεῖται μὲ φυλάκισιν δύο ἕως ἑξ μηνῶν.

Ἄρθρον 5. Ὁ ἐν γνῶσει καὶ ἀνευ κινδύνου τῆς ἰδίας ἐκτατοῦ

ἢ τῶν συγγενῶν ζωῆς τροφοδοτῶν ληστὴν, τιμωρεῖται μὲ φυλάκισιν τοῦλάχιστον τριῶν ἐτῶν. Μὲ δεσμὰ πρόσκαιρα ὁ νοσοῦντα ληστὴν νοσηλεύων ἢ θεραπεύων.

Ἄρθρ. 6. Ὁ ἀναγγέλλων εἰς ληστὴν ἢ ληστρικὴν συμμορίαν τὰ καταδικαστικὰ μέτρα τῆς ἀρχῆς τιμωρεῖται μὲ εἰρκτὴν.

Ἄρθρον 7. Ὁ ἀνευ ἀποχρῶντος λόγου καὶ δικαιολογημένης ἀνάγκης ἐρχόμενος εἰς συνέντευξιν μετὰ ληστοῦ ἢ ληστρικῆς συμμορίας, τιμωρεῖται μὲ φυλάκισιν τοῦλάχιστον ἐνὸς ἔτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ποινὰ καὶ ἀμοιβαὶ τῶν ἐπὶ τῆς καταδιώξεως τῆς ληστείας.

Ἄρθρον 8. Πᾶς δημότης ἡλικίας 20—50 ἐτῶν ὀφείλει, τῇ προσκλήσει τοῦ δημάρχου, νὰ ὑπηρετῇ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπασματάρχου εἰς περιπολίαν πρὸς καταδίωξιν τῆς ληστείας, τρεῖς ἡμέρας κατ’ ἀνώτατον ὅρον καθ’ ἑκάστον μῆνα καὶ ἐντὸς μόνον τοῦ δήμου, εἰς ὃν ἀνήκει, πλὴν ἐκτάκτων περιστάσεων, ἡ ἐκτίμησις τῶν ὁποίων ἀπόκειται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ δημάρχου. Ὁ ἀπειθὴς εἰς τὴν πρόσκλησιν τιμωρεῖται μὲ πρόστιμον 5—50 δρ. Ἐξαίρουνται τῆς ὑποχρέωσης οἱ ἐν τῷ ἄρθρῳ 36 τοῦ δημοτικοῦ νόμου μνημονεύμενοι.

Ἡ ἐξακρίβωσις τῶν ὑποχρέων καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῆς σειρᾶς τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν ἀνέκει εἰς τὸν δήμαρχον. Πᾶσα δὲ κατὰ τοῦτο πρᾶχθησομένη ὑπ’ αὐτοῦ ἀδικία τιμωρεῖται πειθαρχικῶς διὰ πρόστιμου 25—100 δραχμῶν.

Ἄρθρον 9. Διοικητικοί, δικαστικοί καὶ στρατιωτικοί ἢ ἄλλοι ὑπάλληλοι δημόσιοι ἢ ὑπηρεταί, ἐπιτετραμμένοι τὴν καταδίωξιν τῆς ληστείας, ἡ καλούμενοι ἀρμοδίως εἰς ἐνέργειαν μέτρων ἀναγομένων εἰς τὴν καταδίωξιν αὐτῆς καὶ ὀλιγοφρόντες περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθήκόντων τούτων, τιμωροῦνται μὲ φυλάκισιν τοῦλάχιστον τριῶν μηνῶν. Ἡ καταδίκη συνεπάγει τὴν ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας ἐκπτώσιν καὶ τὴν πρόσκαιρον ἀνικανότητα πρὸς ἀνάκλησιν ἀρχῆς ἢ ἄλλης δημοσίας ὑπηρεσίας ἐπὶ τρία ἕως ἑξ ἔτη. Ἡ καταδίκη τῶν στρατιωτικῶν συνεπάγει τὴν εἰς ἀργίαν μετὰθεσιν δι’ ἀπολύσεως ἐκ τῆς θέσεως.

Αἱ ποιναὶ αὗται καταγινώσκονται ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου δικα-

ΦΕΚ της 1^{ης} Μαρτίου 1871 στο οποίο δημοσιεύεται ο Νόμος Περί Καταδιώξεως της Ληστείας

ΑΠΟΣΤΟΙ ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑΙ ΤΗΣ ΣΤΥΓΕΡΑΣ ΛΗΣΤΕΙΑΣ ΤΩΝ 94 ΕΙΣ ΤΡΙΚΚΑΛΑ

ΤΙΝΑΙ ΑΙ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑΙ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΙΣ
Η ΕΞΕΛΞΙΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ
Ο ΕΠΙ ΤΩΝ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΩΝ
ΕΠΙΡΡΟΝ ΚΑΙ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΟΥ

«Οι Γερμανοί...»

«Η στυγερή και πρωτοφανής...»

«Οι Γερμανοί...»

«Οι Γερμανοί...»

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ
ΑΘΗΝΑΙ 10 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ
Η ΑΝΕΞΙΣΤΗΜΟΤΗΤΑ
Η ΑΝΕΞΙΣΤΗΜΟΤΗΤΑ

«Η ανεξιστημότητα...»

«Η ανεξιστημότητα...»

«Η ανεξιστημότητα...»

«Η ανεξιστημότητα...»

ΝΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ
ΣΧΗΜΑΤΟΣΤΟΙΧΙΑ

«Η Ελληνική...»

ΟΙ ΑΠΟΚΑΤΟΙ
ΟΙ ΑΠΟΚΑΤΟΙ

«Οι Αποκατοί...»

Η ΒΕΛΙΟΔΟΝΙΑ ΔΕΛΕΣΑΡΑ
ΦΙΛΟΝΟΣ ΤΟ ΠΕΡΑΝΤΟΝ ΚΑΤΑΡΤΙΣ

«Η Βελιόδονια...»

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ
ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ

«Τα Μετά την Αρχήν...»

«Οι Γερμανοί...»

Πρωτοσέλιδο της Εφημερίδας ΣΚΡΙΠ της 10ης Σεπτεμβρίου 1929, αριθμός φύλλου 9453